توركيه
بيوك ملت مجلسى حكومتى
معارف وكالتى نشرياتندن
عدد : ١٢

تورك توره سى

مؤلفى :
ضيا كوك آلب

تأليف وترجمه هيأتجه تدقيق وقبول ايدلشدر

استانبول — مطبعهٔ عامره
١٣٣٩

تورکیا
بیوك ملت مجلسی حكومتی
معارف وكالتی نشریاتندن
عدد : ۱۲

تورك توره‌سی

مؤلفی :
ضیا كوك آلب

تألیف وترجمه هیئتجه تدقیق وقبول اولنمشدر

استانبول — مطبعهٔ عامره
۱۳۳۹

(تورك تورەسی) نە دائر تحریلر

باشلانغیج

۱ — تورە نە دیمكدر ؟

سلجوقلرلە ایلك عثمانلیلر دورەلرندن قالمە تعاملارە (اوغوز تورەسی) دیرلردی . لطفی پاشا تاریخی عثمان غازینك اوغوز بكلری طرفندن خاقانە انتخابی سوسورتلە آكلاتیور : سزقایی نسلندنسكز ! بو ، اوغوز خاندن صوكرا اوغوز بكلرینك آغالری وخانلری ایدی كونخان وصیتی ، اوغوز تورەسی موجبنجە اوغوز نسلندن كیمسە اولمینجە خانلق وپادشاهلق قایی صویی وار ایكن اوزگەبوی صوینە دوشمز [۱] »

هرنەقدر قولاقلرمز «تورە» كلمەسنی ، «اوغوز» اسملە برابر ایشیتمكە آلیشمشسەدە ، تورە یالكز اوغوزلرك تعاملاریندن عبارت دكلدر . اورخون كتابەسندەدە بوكلمەیی كوریورز : « اكین آرا ایدی یوقسز كوك تورك آنجا اولوروز ایرمش ، بیلگە قاغان ایرمش ، آلپ قاغان ایرمش . بویروغی یما بیلگە ایرمش ایرنچ آلپ ایرمش ایرنچ بكلری یما بودونی یما توز ایرمش آنی اوچون ایلیك طوتمش ایرنچ . ایلیك طوتوب توروك ایتمش » [۲] شو عبارەیی بوكونكی توركجەیە چویریرسەك شو شكلی آلیر : « ایكیمسی آراسندە ایدك توركلر افندیسز (یعنی حر ومستقل اولەرق) اوطوریوردی . بیلجی خاقانلر ایدیلر ، قهرمان خاقانلر ایدیلر . بوتون بویروقلری بیلیجی ایدیلر آلپ ایدیلر . بوتون بكلری بوتون خلقلری دوغرو ایدیلر . بونك ایچوندركە بوقدر بویوك بر دولتی ادارە ایدەبیلیورلردی ودولتی ادارە ایدركن قانونلر یاپیورلردی . »

طومسەن بورادەكی (توروك) كلمەسنی (قانون) دییە ترجمە ایتمش حالبوكە باشقە

[۱] عثمانلی تاریخی ، احمد راسم ، جلد ۱ ، صحیفە ٤۱

insrrtptions de l'orkhon و Thomsen p : 98 [۲]

بریرده (مؤسسه‌لر Les institutions) معناسنه آلمش: «تورك اوغوز بكلری بودونی ایشیدك اوزاتا كری باصماسار، آسرا یرته‌لینمه‌سر، تورك بودون ایلینك، تورونك كیم آرتادی؟ [١]
شیمدیكی تورکجه‌یه نقلی : « تورك اوغوز بكلری وخلقلری ایشیدیكز ! یوقاریدن كوك باصمه دیسه آشاغیدن یردلینمدیسه سزك دولتكزی ومؤسسه‌لریكزی كیم ییقدی؟»
(تورو) و (ایل) كله‌لرینی بومثالارك برنجیسنده (توروك) و (ایلیك شكللرنده كافلی ، ایكنجیسنده (تورون) و (ایلین) شكللرنده نونلی كوریيورز. بونلرده‌كی (ك) و (ن) حرفلری لاحقه‌لردن عبارتدر .
(توره) كلمه‌سنك شرق تورکجه‌سنده (تورو) شكلنده اولدیغنی سزه (دیوان لغات الترك) ده كوستریيور : بوكتابك اوچنجی جلدینك ١٦٧ نجی صحیفه‌سنده (ترو) ماده‌سنی شو تعریفلرله كوریيورز :
ترو ـ رسم (قاعده) شو ضرب مثل بو معنایی ایدر : ایل بیراقیلیر ، تورو بیراقیلماز . بومثل آتالرك عادتنه رعایتك لزومی موقعنده ضرب اولونور . معناسی دولت یاخود اولكه ترك ایدیله‌بیلیر ، حرث ترك ایدیله‌مز . توركلرك دوشمان النه كچن یرلردن ملی توره‌سنك حاكم اولدیغی یره كوچمه‌سی ، بومثلك حالا افاده ایدیلمكسزین روحلرده یاشادیغنه دلالت ایدر .
یوقاریكی مثاللر ، بزه توره كلمه‌سیله ایل كلمه‌سنك اكثریا برابر قوللانیلدیغنی‌ده كوستریيور . (ایل) دولت معناسنه ، (توره) قانون معناسنه اولونجه بو ایكی كلمه‌نك اكثریا برابر ذكر ایدیلمه‌سی طبیعی اولور . بونكله برابر ، توره كلمه‌سنك مدلولی قانون كلمه‌سنكی كبی محدود دكلدر . یازیلمش یاسالردن باشقه یازیلمامش تعامللرده توره‌نك ایچنده‌در . حتی ، حقوقی توره‌دن باشقه ، دینی واخلاقی توره‌لرده واردر . اوحالده تورك توره‌سنی اسكی توركلره آتالرندن قالان بوتون قاعده‌لرك مجموعی دیمكدر. توره كلمه‌سنك
تورك كلمه‌سیله برجوهردن اولمه‌سی‌ده خاطره كله‌بیلیر . باشقه یرلرده‌ده یازدیغم وجهله صغداق كلمه‌سی صغدلی معناسنه اولدیغی كبی تورك كلمه‌سی‌ده توره‌لی معناسنه اوله‌بیلیر . (ق) حرفی كبی (ك) حرفی‌ده نسبت ووصفیت اداتیدر . بوفرضیه‌یه كوره، تورك كلمه‌سی توره كلمه‌سندن چیقمشدر . مع مافیه ، بو فرضیه هنوز توركیاتجیلر طرفندن قبول ایدیلمدیكی ایچون شخصی برفكردن عبارتدر .

---

[١] ایضاً صحیفه ١٠٥

٢ — تورك كنديسنى باشقه‌لرندن ناصيل آييريوردى ؟

اسلاميتدن اول ، تورك ، كنديسنى ايكى نقطهٔ نظردن سائر خلقلردن آييرييوردى :
(١) لسان نقطهٔ نظرندن ، (٢) دين نقطهٔ نظرندن .

تورك ، لسان نقطهٔ نظرندن كنديسنه بكزه‌مه‌ينلره يعنى توركجه‌دن آيرى بر ديل قونوشـانلره (سوملم) آدينى ويرييوردى . (ديوان لغات الترك) ده بوكلمه‌نك معناسى شووجهله كوستريليور :

« سملم تت — اصلا توركجه بيلمه‌ين ايرانلى . بوندن باشقه توركجه بيلمه‌ين هر فرده‌ده سملم آدى ويريلير . [١]

اوحالده ، عربك نظرنده عجم نه‌ايسه ، تورك‌ك نظرنده‌ده سـوملم اودر : توركجه قونوشمايان بوتون قوملر سوملم‌درلر .

تورك دين نقطهٔ نظرندن كنديسنه بكزه‌مه‌ينلره‌ده (تات) آدينى ويرييوردى . ديوانده بوكلمه‌يه شويله معنا ويريليور :

« تت — بوتون توركلره كوره فارسى يعنى ايرانلى . شويله برضرب مثل‌در : تاتك كوزينه اوور، ديكنى كوكندن چيقار. بومثل تاتلرك وفاسزلغنى كوستريير. ديكنك حقى كوكنك چيقاريلمه‌سى اولديغى كبى ، تاتك حقى‌ده كوزينه وورولمه‌سيدر . باشقه بر مثلده‌ده شويله ديلييور : تاتسز تورك اولماز . باغسز بورك اولماز . يعنى فارس توركسز اوله‌ماز .

تت — يغما وتخسى قبيله‌لرينه نظراً اويغور كافرلرى ديمكدر. اونلرك ديارنده بونى ايشتدم . بوخصوصده برچوق سوزلر واردر . تات تافغاج تعبيرلرى برابر قوللانيلديغى زمان معناسى اويغور وچينلى ديمكدر . [٢]

بوافاده‌لردن آكلاشيليوركه فارسيلره تات دينيلديكى كبى ، اوزمان بودادينده اولان اويغورلره‌ده تات دينيليوردى . ديمككه تورك اولانلرده ، باشـقه دينده بولونجه تات تعبيرينه لايق كوروله‌بيليوردى . اوحالده ، تات اولانلر، توركدن لسانجه فرقلى اولانلر دكل ، بلكه دينجه وتوره‌جه آيرى اولانلردى عرب نظرنده كافر نه‌معنايه ايديسه ، تورك نظرنده‌ده تات اومعنايه ايدى .

[١] جلد ١ ، صحيفه ٤٠٣
[٢] جلد ٢ ، صحيفه ٢٢٤

تات و تاوغاج ترکیندندە ، چینلیلرە تات نظریلە باقیلمادیغی آکلاشیلیور . دیمك كە اسكی توركلرله چینلیلر آراسندە دینی ومدنی بر مشاركت واردی . چینلی ، حرثجە توركدن آیری اولدیغی ایچون ، اوكا تورك دینیلەمزدی . مدنیتجە توركلە مشترك اولدیغی ایچون اوكا فارسیلر كبی تات دەنیلەمزدی . بوندن دولاییدركە چینلیلر ، تاوغاج آدیلە ایكیسندندە آییرد ایدیلیوردی . تاوغاج كلمەسی دیوان لغاتە كورە چینلی معناسنە كلدیكی كبی ، قدیمدن قالمە عظیم مصنوعات معناسندەدە كلیر . بوندن باشقە ملكی عظیم وقدیم اولان حكمدارەدە تاوغاج خان دینیلدیكنی سویلیور .

اوزمان توركستاندەكی تلقی بوندن عبارتمش . فقط اسلام دیارندە تات و تاوغاج تعبیرینی فارسی وتورك معناسنە تلقی ایدرلرمش . دیوان لغات برنجی تلقینك دوغرو اولدیغنی ، فقط ایكیسنكدە كوزل اولدیغنی سویلیور . [١]

تاوغاج كلمەسی تث جوهریلە غاج وصفیت اداتندن مركبدر . تث كلمەسی دیوان لغاتە كورە مكر وحیلە معناسندەدر . [٢]

بوصوتدە تاوغاج كلمەسی فندلی معناسنە كلیر . اورخون كتابەسندە ، چینلیلرك فندیلە توركلرك بربرینە كچدیكی آكلاتیلركن فند معناسنە اولەرق تث كلمەسی قوللانیلمشدر ؛ طومسەن بوكلمەیی (جاذبەوفسون Aménité et charme) صورتندە ترجمە ایتمشدر . [٣]

اسلامیتدن اول ، توركلر ، چینلیلری یكانە اولەرق آییق و بیلكیلی طانیورلردی . اورخون كتابەسی چینلیلرك توركلرە كندی آییق وبیلیكلرینی ویردیكنی سویلیور . طومسەن آییق كلمەسنی مدنیت ، صورتندە ، بیلیك كلمەسنی بیلكی صورتندە ترجمە ایتمشدر . [٤]

اورخون كتابەسندە كوك توركلرك چینلیلرلەسیاسی مناسبتلردن باشقەمدنی رابطەلریدە اولدیغی آكلاشیلیور . چین ایمپراطوریتك كتابەلرك یازیلەسی وبارقلرك یاپیلمەسی ایچون صنعتكارلر ویوغلر ، ممثللر كوندرمەسیدە بونی كوستریر . اویغورلر ایسە ، چین مدنیتنە داها بویوك قیمت ویریرلردی . (كتاب العلم النافع) بوجهتی كوزلجە آیدینلاتیور :

[١] جلد ١ ، صحیفە ٣٧٨
[٢] جلد ١ ، صحیفە ٢٧٨
[٣] اورخون كتابەلری ، صحیفە ٩٩
[٤] صحیفە ١١٦

اویغورلرك اسكی ادبیاتندن پك آز شی قالمشدر . اوروپا عالملرنجه معلوم اولان اویغور لهجه‌سنده یازیلمش بو آزمقدارده ال یازیلرینك هپسی اسلامیتك قبولندن صوكرا یازیلمشدر . ومالك بولونديغمز الك اسكی ال یازیسی ۱ نجی میلادی عصره‌قدر چیقه‌بیلیر. ما ـ تعان ـ لین آدلی برچین مؤلفنك، علاقه‌دار برولایت (Autorité)ك میلادی ۱۲۰۰ تاریخنه دوغرو یازدیغی برتقریری اولجه كورمشدك . بوتقریر بزه دییوركه اویغورلرده چینلیلرك (شی ـ كینغ) لر ، (لوقایلد) لر ، (هیائو ـ كینغ) لر نامنده‌كی كتابلریله سلاله‌لرك شاعرلری و مورخلری موجوددی . اویغور كنجلكی ورئیسلرك اوغوللری تربیه‌لرینی مكتبده آلیرلردی. بونلریالكز اوقومه‌یی اوكرنمكله قالمازلردی. بیتلروشعرلر ابداعنه‌ده مقتدر اولورلردی . [۱]

توركلرك چینلیلرله مناسبتی میلاددن ایكی یوزسنه اول حكم سورن (هیونغ ـ نو)یعنی (هون)نامنده‌كی تورك دولتی زماننده‌ده موجوددی . میلاددن ۱۷٤ سنه اول، چیندن تورك حكمدارینه برپرنسس كتیرمك اوزره تورك سراینه كلن (چونغ ـ هانغ ـ یوئه) اسمنده‌كی چینلی سفیر، توركلرك چین‌مدنیتنه قارشی كوستردكلری تقلید تمایلنی تورك‌حیاتی ایچون مضر كوردی . بوذات ، توركلری سودیكی ایچون تورك سراینده قالدی ، بر داها چینه‌دونمه‌دی. بوزمانده توركلرمظفریت وملی‌اتحادنتیجه‌سی اوله‌رق زنكینلشملردی اوكلرنده چین حرثی كبی آلایشه ، دبدبه‌یه دالمش یكی بردنیا كورییورلردی . بوحرثك یه‌جكلری ، كییه‌جكلری ، مودالری یاواش یاواش توركلرك آراسنه‌كیرمكه باشلامشدی. چینلی وزیر ، بو حالك تهلكه‌لرینی كوستریور ، اونلری اویانمغه دعوت ایدییوردی . توركك بوتون ایشی كوچی یا صیق آغاجلی اورمانلرده آوه كیتمك یاخود اووالرده صاییسز سورولرینی اوتلاتمقدی . بویله بر حیات یاشایانلره ، چینده دوقونولان ایپكلی قوماشلر دكل، كندیلرینك‌یابدقلری‌دریدن وكوركدن البسه‌لر الویریشلی‌ایدی. یوغورت، قمیز ، پینیر ، تره‌یاغی، قایماق كبی سوددن یاپیلان یه‌جكلر ، لذیذ آو أتلریله سورولرینك بسیلی حیوانلری چین یمكلرندن داها فائده‌لی وداها كوزلدی . اكر توركلر ، چینلیلرك عادتلرینه اویارلرسه ، اونلرك حبوبات وذخیره‌لرینه ، ایپكلی البسه‌لرینه آلیشه‌جقلرندن بركون چین دولتنك حاكمیتی آلتنه كیرمه‌یی اوقدر فنا كورمیه‌جكلردی .

چینلی سفیر ، دائما ، حكمداره ، تورك ایلینك آتالردن قالمه توره‌لردن آیریلمه‌سنی

---

[۱] صحیفه XVIII

اوكود ويريبوردى . چونكه بوتورەلردركه او شانلى آتالرى يكيلمز قهرمانلر درجەسنه چيقارمشدى . بواوكوتلرە باشـقه نصيحتلردە علاوە ايديبوردى . حكمدار تبعەسنك نه قدر نفوسدن عبارت اولديغنى مختلف بويلرك ، اوبالرك نه قدر سوررولرى بولونديغنى بيلملى ايدى . چونكه ، نفوس واموالك مقدارى معلوم بولونورسه ، بركون چين عليهنه سفر آچيلديغى زمان ، بويوك ومهماتلى اوردولر طوپلانمەسى ممكن اولەجقدى .

چينلى وزير ، چينليلرك غروريني قيرمق ايچـون چين ايلچيلرينه ، فضله عظمت كوسترمەسنىدە تانژويه (تورك حكمدارينه) توصـيه ايديبوردى . چين ايمپراطورى ، تانژويه مكتوب يازديغى زمان بويله باشلاردى : « ايمپراطور، هيونغ‌ـنولرك تانژوسندن احترامله رجا ايدركه ... » ورقەنك بويوكلكى معين بر قطعەدە اولوردى . چينلى‌سفير ، تانژويه ، مكتوب يازاركن ، بوندن داها بويوك قطعەدە ورقەلر قوللانمەسنى ومكتوبك باشنه : « كوك ايله يرك دوغوردىغى ، كونشله آيك تختە كچيرديكى هيونغ‌ـنولرك بويوك تانژوسى ، چين ايمپراطورندن رجا ايدركه .... » ديبه يازمەسنى توصيه ايتدى (چونغ‌ـ يانغ ـ يوئەى) هرفرصتدە، تانژونك سرايندە بولونان وبالخاصه چين ايمپراطورى‌طرفندن برمأموريتله كونديرلمش اولان چينليلرە قارشى توركلرك فضيلتنى اوكيوردى ، توركلرك حرنجه چينليلردن داها يوكسك اولديغنى سـويليوردى . چينليلر اوكا اعتراض اولەرق « توركلرك اختيارلرى حقير كوردكلرينى » بيـان ايديبورلردى . سفير جواباً « چيندە برچوق خدمتلردن صـوكرا كچينەجكدن محروم براقيلمش نيجه اختيـارلر بولونديغنى » سويليوردى . اكر ، توركلر يالكز محـاربه ايله مشغول ايسـەلر ، بو ، ملتك سلامت وسعادتى ايچوندر . اختيارلر وضعيفلكدن دولايي حربه كيدەمەينلر ياشـامق لوازمنه مالك بولونورلر ودشمانه قارشى امين بروضعيتدەدرلر . بابا ايله اولادلر قارشيلقلى اولەرق بربرينى طوتارلر . بناءً‌عليه ، توركلرى اختيارلرە حقارت ايتمكله‌اتهام ايتمك حقسزدر.»

چينليلر ، توركلردە بابالرله اوغوللرك عينى اوتاغدە اوتانمقسزين برابر ياتدقلرينى ، بابانك وفاتندە اوغلنك اوكى آنەسنى آلەبيلمەسنى ، برادرك وفاتندە قاردەشنك‌ينكەسنى آلەبيلمسنى ذكر ايدەرك توركلرى ذم ايديبوردى . (چونغ ـ يانغ ـ يوئه) ايسه دائما توركلرك چينليلردن اوستون اولديغنى اثباته چاليشيوردى . ديبوردى‌كه « توركلرحيوان أتلرندن باشقه برشى يمزلر ، سوددن باشقه برشى ايچمزلر . دريدن باشقه برشى‌كيمزلر . ضايعسز سوررولرينى اوتلاقلردە، ايرماق قييلرندە كزديريرلر. موسملر دكيشدكجەاونلردە

یرلرینی دکیشدیریرلر . ییه‌جکلری قالمادیمی ؟ درحال آته بینه‌رك آوه کیدرلر . بوللق ایچنده یسه‌لر، کیفلرینه باقارلر؛ هیچ برشیئك قایغوسنی چکمزلر. قاعده‌لرینی دکیشدیرمکدن خوشلانمازلر. براوغولك اوکی آتنه‌سیله ، قارده‌شك ینکه‌سیله اوله‌نه‌بیلمه‌سی، اوجاقلرك ذریتسز قاله‌رق سونمه‌مه‌سی ایچوندر . شیمدی‌یه قدر (هیونغ ـ نو)لر آراسنده ، بوقدر قاریشیقاقلر چیقدیغی حالده ، هیچ برزمان ، اسکی سلاله یرینه ، باشقه برعائله‌دن بربکك تخته چیقدیغی ایشیدیلمه‌مشدر . چینده ایسه بالعکس ، اوته‌دنبری سلاله‌لر بری برینی بوغازلامقله اوغراشمشلردر . دائما یکی بر متغلب چیقه‌رق ، اسکی سلاله‌یی قالدیرمش ، کندیسی یکیدن برایمپراطوراق خاندانی قورمشدر .

بوندن دولاییدرکه چینده دائما بوتون اسکی قاعده‌لرك ییقیلدیغنی کوریپورز. چینلیلر خلقی دوشمان تهلکه‌سندن امین بر حاله قویمق ایچون ، سورلرله تحکیم ایدیلمش شهرلر یاپیورلر ؛ فقط ، خلق مجموعه اوغرادیغی زمان ینه سورلر یوزندن کندیسنی مدافعه ایده‌مه‌یه‌رك تسلیم بایراغی چکمکه مجبور اولیور [١] .

بوافاده‌لر بزه تورکلرك چیندن مدنیت آلمغه تهالك کوستردکلرینی ، فقط ، تورك حرتنك یرینه چین حرتی اقامه ایتمکدن صاقندقلرینی کوستریپور . اورخون کتابه‌سنده بیلکن خان کندی ملتنه بو غایه‌یی نه‌کوزل آکلاتیور :

« ای تورك ملتی ، اکر او اولکه‌یه کیدرسه‌ك اوله‌جکسك . فقط ، ایچنده نه زنکینلك، نه‌ده کدر بولونمایان اوتوکن اولکه‌سنده قاله‌رق، کروانلر وقافله‌لر کوندریرسه‌ك ابدی برسلطنتی محافظه‌ده دوام ایده‌جکسك ! » [٢]

شبهه‌سز ، تورکلرك چینه کیتمه‌لری ، چین حرتی ایچنده بلع اولونمه‌لری دیمکدی . حال بوکه اوتوکنده قاله‌رق کروانلر ، قافله‌لر کوندرمه‌لری، ملی تورك حرتی غائب ایتمه‌دن، چین مدنیتندن فائده‌لنمه‌یی تأمین ایدردی .

تورکلرك ملی حرت حقنده‌کی بواندیشه‌لری ، منقبه‌لرده ، افسانه‌لرده بیله کورولور. یوغو خان منقبه‌سنك نهایتنده (یولون تکین) آدلی برتورك خاقاننك (قوت داغ) ینی اوغلنه ویریلن چین پرنسسنه مقابل ، چین ایمپراطورینه هدیه ایتدیکنی وبوندن دولایی اوزرنده اوطوردقلری طوپراغك حکمدارله برابر ملتنی اوزرنده اوطورمقدن منع ایده‌رك

---

[١] ده‌کینی ، جلد ١ ، قسم ٢ ، صحیفه ٣٧

[٢] اورخون کتابه‌لری ، طومسه‌ن ، صحیفه ١١٧

كوچه اجبار ايتديكنى افاده ايدييور [١] . اوزمان تورك دولتنك ظفر طلسمى طانيلان بو (قوت داغ) نى ملى حرثك بر تمثالى صاياروسه‌ق حقسزلقمى ايتمش اولورز ؟

لاحقه

(تاتار) كلمه‌سى (تات ارى) تعبيرندن مرخم اولسه كرك . دده قورقود كتابنده (تات ارى) تعبيرى وار . توركلر (تاتار) صفتنى جاهل يعنى توره‌سز اولان مغوللرله تونغوزلره اسناد ايدرلرى . (تات) ايله (تاتار) آراسنده‌كى فرق ، عرب لسانده (كافر) ايله (جاهلى) آره‌سنده‌كى كيبدر . تاتارلرده قان دعواسى، غزوه كبى عشيرت عادتلرى هنوز ياشيوردى . توركك جاهلينه (تاتار) دنيلوب دنيلمديكنى بيلميورم .

٣ — اجتماعى تصنيفلر

كچن فصلده‌كى سوزلردن آكلاشلدى‌كه اسلاميتدن اول، توركلر، فارسيلره كافر نظريله باقدقلرندن ايران مدنيتنه قيمت ويرميورلردى . چينليلره قارشى ايسه بر نوع احتراز كار حرمتلرى واردى. توركلرك چينليلره كوستردكلرى بو تمايل، چين حرثى ايله تورك حرثى آراسنده مشترك بعض مؤسسه‌لرك بولونديغنى ايما ايدر. ملتلر آراسنده مشترك اولان مؤسسه‌لرك مجموعنه « مدنيت » آدى ويريلير . عجبا كرچكدن چينليلرله توركلر آراسنده مشترك مؤسسه‌لر وباشقه تعبيرله مشترك بر مدنيت وارميدى ؟ بويله بر مدنيت وارسه باشقه ملتلرده بوكا داخل اولمامشلرميدى ؟

(دوركايم) ايله (موس) ك L'année sociologique ك ٦ نجى جلدنده نشر ايتدكلرى (تصنيفك بعض ابتدائى شكللرى) عنوانلى مقاله، بزه چينليلر، مغوللر، تيبتليلر، قامبوج-ليلر، سياملىلر آراسنده مشترك اولان بر طاقم ابتدائى تصنيفلر بولونديغنى كوسترمكده‌در. وقتيله (ملى تتبعلر مجموعه‌سى) نك ٣ نجى صاييسنده نشر ايتديكم بر تدقيقنامه‌ده توركلرده‌ده بو تصنيفك بولونديغنى وحتى سيبرياتك قوريياقلر وشوقشه‌لر كبى ابتدائى قوملرنده بونك بعض ايزلرينه راست كلنديكنى كوسترمشدم .

[١] كتاب علم النافع صحيفه **

بو ابتدائی تصنیفلر ایلك نظرده اهمیتسز کورونور. برمدنیتك تملی بویله اساطیره مربوط تصنیفلرك تشکیل ایده‌میه‌جکنی اعتراض اوله‌رق ایلری سورنلر بولونه‌بیلیر. فقط دورقایم ایله موس، بو تصنیفلرك یالکز موجودیتنی خبر ویرمکله قالمادیلر، بونلرك بر طرفدن او زمانکی اجتماعی منطقه اساس اولدقلرینی، دیکر جهتدن‌ده ایچنده تشکل ایتدکلری زمانده‌کی اجتماعی تشکیلاتلرك دوغری برمعکسلری بولوندقلرینی میدانه‌قویدیلر. بالآخره، «دورقایم»، (دینی حسیاتك ابتدائی شکللری) آدلی کتابنده، (موس) ده (هوبه‌ر) له برابر مشترکاً نشر ایتدکلری «دین تاریخنه دائر تدقیقلر» نامنده‌کی اثرده بو مسئله‌یی تعمیق ایتدیلر. (له‌وی بورول) ده «ابتدائی جمعیتلرده روحی فعوله‌لر» آدلی کتابنده بو تصنیفلرك وجوده کتیردیکی ابتدائی منطقی تحلیله وبوندن علمی (منطق)، ناصیل چیقدیغنی کوسترمکه چالیشدی.

بوابتدائی تصنیفلر، چینده خلق تائوئیزمنك اساسنی و «yi-king» آدلی مقدس بر کتابك‌ده موضوعنی تشکیل ایدر. چینلیلر اسکی زماندن بری (ته‌قنیك) لر یعنی (فنیه)لر اعتباریله چوق ایلریلمش برملت اولدیغی حالده، بیلکی نقطهٔ نظرندن بوکون بیله ابتدائی برسویه‌ده‌در. چونکه، چین بیلکیسی، حالا بو ابتدائی تصنیفلرك چرچیوه‌لرندن قورتولامشدر. ایلریده کوروله‌جکی وجهله بر بنا یاپیله‌جغی، بر مزار یری انتخاب ایدیله‌جکی، بر یولجیلغه چیقیله‌جغی زمان هانکی حرکتك اوغورلو یاخود اوغورسز اولدیغنی آنجق بو تصنیفلر کوستریر. چینلیلر بوفالنامه‌یه مراجعت ایتمه‌دن هیچ بر ایشه باشلامازلر.

تورکلرك اسکی کتابلری غائب اولدیغی ایچون، بونلرده‌ده بر فالنامه‌نك بولونوب بولونمادیغنی بیلمیورز. فقط، تورکلرده اجتماعی تشکیلات تماميله بو تصنیفلره اویغون اولدیغی کبی، تورکلرك دینی، حقوقی، اخلاقی توره‌لری‌ده بو تصنیفلردن متأثردر. بن بو کتابده، اسلامیتدن اولکی تورکلرك (١) دینی توره‌سنی، (٢) حقوقی توره‌سنی تدقیق ایده‌جکم. بو توره‌لری تدقیق ایدرکن، اقصای شرقه (اوزاق شرقه) مخصوص اولان بومشترك تصنیفلره تصادف ایتدکجه، مدنیتداش اولان قوملرك تصنیفلریله مقایسه‌لریاپه‌جغم. تورکلرك وقتیله داخل بولوندیغی بومشترك مدنیته (اوزاق-شرق مدنیتی) دینیله‌بیلیر. تورکلر، اسلامیتدن صوکرا، بو مدنیتی بیراقه‌رق (شرق مدنیتی) نه کیردیلر. تنظیماتدن بری‌ده (غرب مدنیتی) نه کیرمکه چالیشیورلر. دیمك‌که تورك حرثنك تاریخنی یاپه‌بیلمك ایچون، اولا اونك بو اوچ مدنیتله آیری آیری تشکیل ایتدیکی متقابل انطباقلری تدقیق ایتمك لازم!

برنجی کتاب

اسکی تورکلرده دین

برنجی مبحث

۱ — تسینلرك دینی

تسینلرك دینی دورتلی تصنیفه استناد ایدر. آشاغیده کوره‌جکمز وجهله چینلیلر بوکا مرکزی‌ده علاوه ایده‌رك (بش‌عنصر) سیستمه‌منی وجوده کتیرمشلردر. بو اعتقادك منشأنی آرایان (ادوارد شامران) ، بو تصنیفی مربوط بولوندیغی دینله برابر تورکلرك وجوده کتیردیکنی وتسین تورکلرینك بونی چینه ادخال ایتدیکنی شو صورتله بیلدیرییور:

« بش عنصر نظریه‌سی چینده دوغمامشدر . (قبل‌المیلاد ۳۷۰ ـ ۳۳۵) ده Wei اولکه‌سنك حکمداری Tcho زماننده یاشایان Tseou Yen درکه چین مملکتنده ایلك دفعه بوندن بحث ایتدی . فقط بونك تلقینلری عکس صداسز قالدی ، چینلی روحنه درین بر صورتده نفوذ ایده‌مه‌دی .

عنصرلر عقیده‌سی چین تاریخنده آنجق che Houang-ti دن صوکرا اهمیتلی برموقع آله‌بیلدی . فی‌الحقیقه ، بو حکمدار (حیو) عنصرینك بر کتیله حکم سوردیکنی اعلان وبوتون اولچولری وقانونلری بو عنصرك خاصه‌لرینه کوره تعیین وتقریر ایتدی . بونکله برابر بو حکمدار آتالرینك مثالنی تعقیبدن باشقه برشی یاپمادی . چونکه عنصرلر نظریه‌سنك اساسی Toin حکمدارلرینك چوق اسکی بر زماندنبری یوقاریده‌کی دورت حکمداره کسدکلری قوربانلرده مندمجدر :

یشیل خان ، صاری خان ، قیزیل خان ، آق خان . اوحالده ، عنصرلر نظریه‌سنك پك اسکی بر زماندنبری tin مملکتنده موجود اولدیغی کورونور کبی اولویور . فقط تسین اولکه‌سی یابانجی بر دولت اولدیغندن exou-yen طرفندن کندیلرینه اوکره‌تیلنجه‌یه قدر چینلیلر بونك جاهلی قالدیلر وآنجق تسین پرنسلری بوتون چینه حاکم اولدقدن وخارجدن

کتیردکلری بوفکرلری بونلره زورله‌قبول ایتدیردکدن صوکرادرکه قطعی بر صورتده قبول ایتدیلر .

مع مافیه ، چینلیلر بونی تبدیل ایتذکدن صوکرا قبول ایتدیلر . فی‌الواقع (چه‌ئویه‌ن) داها بدایتده بش عنصردن بحث ایتدی واوندن صوکرا ، دائما عنصرلر بش صاییلدی. فقط ، پك اسکی زمانلرك اعتقادلرینی دکیشدیرمه‌دن محافظه ایدن‌دین، تسین اولکه‌سنده یالکز بوقارده‌کی دورت خانه عبادت ایدیلدیکنی خبر ویرییور . اوحالده ، او زمان یالکز دورت عنصر بولوندیغی آکلاشیلیور .

وقتا که(هان) سلاله‌سنك مؤسسی اولان چینلی (Lieou Tang)، تسین اولکه‌سنی اله کچیردی،تسین بکلرینك بوقارده‌کی دورت‌خانه عبادت‌ایتدکلرینی کوردی، [قبل‌المیلاد ٢٠٥] تعجبنی بوصورتله افاده ایتدی . « بن کوکده بش سلطانك بولوندیغنی اوکره‌نمشـدم . حال‌بوکه بوراده دورت دانه‌یه ایناڭیلیور . بونك حکمتی نه‌در ؟ » کیمسه بو مسئله‌یی ایضاح ایده‌مه‌دیکی ایچون ، کندی شو یولده جواب ویردی : « آکلادم ، بونلرك بشه بالغ اولمه‌سی ایچون بن بکله‌نیوردم. » ادوارد شاوان ، بوسوزلری سویلدکدن صوکرا ، سماده‌کی خانلر ، عنصرلر منظومه‌سنك خصوصی بر حالی اولدیغنی ، عنصرلر تورکلرده دورت ایکن چینلیلرك اوکا بر بشنجی علاوه ایتدکلرینی ، تسینلرك تورك اولدیغنی ، [١] تورکلر دورت جهته مرکزی قاریشدیرمازکن ، چینلیلرك بوعنعنه‌یی تورکلردن آله‌رق دورت جهته مرکزی‌ده علاوه ایتدکلرینی آکلاتیور . [٢]

بوافاده‌لردن آکلاشیلیورکه دورتلی تصنیفی چینه ادخال ایدن تسـین سلاله‌سیدر . تسین سلاله‌سی چینده ایلك دفعه اوله‌رق میلاددن ٢١٦ سنه اول ایمپراطورلغی وجوده کتیردیلر . اودارد شاوان ، تسینلرك تورك اولدیغنی ادعا ایدییور . اوحالده، تورك‌دیننه تسینلرك دینیله باشلامقده حقلی‌یز.ذاتاً تصنیفك دیکر تورك شعبه‌لرنده‌ده ایزلری اولدیغنی ایلریده کوره‌جکز .

بوتصنیفك تفصیلاتی چینلیلرك (تائو ئیزم) نده کورورز . (تائو) چینجه (طبیعت)

---

[1] Le Cycle turc des douze animaux, édonoird chavannes Leide 1906 page. 18-50

[٢] تسینلر ، تحسینلر اوله‌بیلیر. بوکله‌لرك تذن = طوسون کله‌سنه ارجاعی‌ده‌فرض اولنه‌بیلیر. چین اسمی تسین عنواندن حصوله کلمشدر .

یاخود (یول) دیمکدر . تاؤتیزم بر نوع (طبیعتجیلك Naturisme) در . بو ، دینی
بری برینه تداخل ایتمش بر طاقم منظومه‌لردن مرکبدر . استناد ایتدیکی الك اساسلی
عمده‌لردن بریسی فضانك دورت اصلی جهتنه کوره تقسیمدر . [١]
بوجهتلردن هربرینه ، اونك اداره‌سنه موکل اولان بر حیوانك اسمی ویریلیر :

شرقده	کوك اژدرها
جنوبده	قیزیل قوش
غربده	آق قاپلان
شمالده	قاره قاپلو مباغه

هرجهت ، کندی حیوانتك آدینی آلیر ومختلف حاللره کوره اوغورلو یاخود
اوغورسز صاییلیر . فضایی اداره‌یه مأمور اولان تمثالی حیوانلر ، سما کبی یرده اداره
ایدرلر . بر تپه یاخود جغرافی برتشکل قاپلانه بکزه‌دیمی ؟ تاؤتیزمه کوره ، بو، قاپلاندر.
بناءً علیه غربده‌در . بر اژدرهایه بکزیبورمی ؟ اوحالده اژدرهادر وشرقده‌در . بر
یردن کوچ ایدیله‌جکی زمان اطرافده‌کی اشیایه باقیلیر . اکر بونلر کندی جهتلرینه
موافق شکللره مالك ایسه‌لر مثلا غربده بولونانلر قاپلانه ، شرقده اولانلر اژدرهایه
بکزیبورلرسه بوکوچ اوغورلو دیمکدر . [٢]
فضانك دورت جهتی ، برر برر سنه‌نك دورت موسمنه تقابل ایدر [٣] :

شرق	ایلك بهار
جنوب	یاز
غرب	صوك بهار
شمال	قیش

فضانك مرکزی‌ده نظر اعتبار آلنجه دورت جهتله برابر مجموعی بش اولور .
بوصورتله بش عنصردن هربری بوبش سمتدن بریله ارتباط پیدا ایدر . بونك بر مثالنی
تبیت عنعنه‌لرنده کوریبورز :

[١] ٦ ، صحیفه ٥٦ L'année Sociologique,
[٢] مذکور کتاب ، صحیفه ٥٦
[٣] Les fonctions mentales dans les sociétés inférieures, Levy-bruhl, page = 222

«بو خصوصی الاهلرك فوقنده، بولوتلرك واحتمال كه عمومی بر صورتده مظلم سمانك تشخصندن عبارت اولان (كوك اژدرها) واردر كه فیرطنه قوپاریر، خیركار یاغمورلر یاغدیرر، صولری طغیان ایتدیرر، طاعونلر، صالغین خسته‌لقلر كوندریر. بو تماميله موغوللرك وچينليلرك اژدرهاسیدر. بونك بر یوزنده بردوشمانی واردر كه (قیزیل قاپلان) در. بو قاپلان اكثریا بش تمثال ايله ارائه اولونور: بری سركرده‌در كه طوپراغی تمثیل ایدر. دیكرلری دورت جهتده اولوب آغاج (كوك)، معدن (قیزیل)، آتش (آق)، صو (قاره) رنكلرنده‌در. بونلر توركلر، موغوللر، چینلیلر، آنناملیلر نظرنده مشتركاً محترم طانیلان بش عنصردر..

بو بش عنصر حالا رسمی ساحرلرك آیینلرینی اجرا ایدركن طاشیدقلری بش یاپراقده، (سا-كیا-پا) لامالرینك كندی زاویه‌لرینی تلوین ایتدكلری بش رنكده وبالخاصه بودانك تجليلری اولان بش افندينك متعاقب زمره‌لرینك ازلرینی محافظه ایدییور [١]»

سیاره‌لردن هر بریده بو بش عنصردن بررینه مربوطدر: (زهره) معدنك، (مریخ) آتشك الی آخره بیلدیزلریدر [٢] بوبش عنصرده بش سمتكی اوز ویاووز قوتلی، ضعیف، والدومولوددرلر [٣] عجبا دورت جهتك بو عنصرلرله، رنكلرله، موسملرله، دورت حیوانك اسملریله نه مناسبتلری واردر؟ (ادواردشادان) كتابنده‌كی قیصه برفقره، بزه بو معمانك آناختارینی ویرییور:

«(Li Ki) نك yne ling صحیفه‌سنده‌كی) آلیش اصولری دییوركه سمانك اوغلی ایلك بهارك اوچ آینده (قویون، یازك اوچ آینده (خروس) سنه‌نك اورته‌سنده (اوكوز)، صوك بهارك اوچ آینده (ایت) قیشك اوچ آینده (طوموز) اتی یر. [٤]»

بوندن آكلاشیلیوركه تسینلر داها عشیرت حیاتی یاشاركن، عشیرت دورت بطندن مركبدی. هر بطن، ادروكاهك برجهتنی كندیسنه تخصیص ایتدیكی ایچون، جهتلر، بطنلرك تمثالی رنكلریله ملوندر. هر بطنك برتوته‌می واركه بر حیوان اسمیدر. هر بطن كندیسنه برموسمی مقدس زمان اختیار ایتدیكندن، كندی توته‌منی خصوصی معبودینه، وینه كندینه خاص اولان موسمده قوربان ایدر. عنصرلردن هر بریده بطنلردن

[١]Le Turkestan et le Tibet, grenoird page ; 902

[٢] L' année sociologipue , t : C , p : 58

[٣] ایضاً

[٤] مذكور كتاب صحیفه‌ده ٣٣

برينك تمثاليدر . عموم عشيرتك توتمه‌سی ايسه (اوكوز)در ، بوندن دولاييدركه سنه‌نك اورته‌سنده درت معبودك باباسنه اوكوز قوربان ايديلير .

بو ايضاح ، دوركايمك يوقاريده ذكر ايتديكمز ايكی اثرنده قبول ايتديكی ايضاح طرزندن آلينمشدر . دوركايم ، ابتدائی جمعيتلرده‌كی دينی تصنيفلرله اجتماعی تشكيلاتی قاريشديره‌رق برنجيلرك ايكنجيلردن دوغديغنی اثبات ايتمشدر .

دورت عنصرك تمثيل ايتديكی معبودلره ، اورخون كتابه‌سنده (يرصو) لر آدی ويريليور . (رادلوف)ه كوره آلتای توركلرنده ١٧ حد واردر . بونلرك اك مركزده بولونانی (ادغان) آدنی طاشيور ادغانك ايكی اوغلی واردركه بريسی (دميرخان) ، ديكری (صوخان) در . [١] ايكی عنصرك معبودلغنی بو اسملرده كوريورز . بدايتده (آغاج‌خان) ايله (اودخان) ك موجود اولديغنی بو ايكی اسمدن استدلال اولونه‌بيلير . ذاتاً يرصولرك بدايتده درت ايكن، صوكرادن اوچه ، داها صوكرا سكزه واك صوكراده اون‌يدی‌يه ناصل چيقديغنی سببلريله برابر كوره‌جكز . سادان دييوركه بودرتلی تصنيف، توركلرده باشقه ، چينليلرده باشقه تورلودر. چونكه . اولا ، چينليلرده عنصرلرك صاييسی بش اولديغی حالده ، توركلرده دورتدر . ثانياً چينليلرده غربك عنصری (معدن)اولديغی حالده توركلرده روزكاردر . توركلرك دورت عنصری هنديلرك عنصرلر تصنيفه‌ده بكزه‌مز . چونكه هنديلرده آغاج عنصری يرينه طوپراق عنصری واردر . او حالده بو عنصرلر منظومه‌سی خالص تورك منظومه‌سيدر .

بو تصنيفده توركلرك دورت حيوانی‌ده چينليلرك حيوانلرندن باشقه‌در .

(توركلرجه)	(چينليلرجه)	(جهتلر)
قويون	اژدرها	شرق
خروس	قوش	جنوب
كوپك	قاپلان	غرب
طوموز	قاپلومباغه	شمال

او حالده ، توركلرك درتلی تصنيفی شو وجهله اجمال ايديله‌بيلير :

[١] اوغوزلرده (ادغان) ، (كوك خان) ، دمير خانه (طاغ خان) ، صو خانه (دكز خان) آدلری ويريلير .

(جهتلر)	(موسملر)	(يرصولر)	(عنصرلر)	(حيوانلر)
شرق	ايلك بهار	كوك خان	آغاج	قويون
جنوب	ياز	قيزيل خان	آتش	خروس(طاووق)
غرب	صوك بهار	آق خان	دمير	ايت
شمال	قيش	قاره خان	صو	طوموز

٢ — تورك منطقنك مقولات اربعه‌سى

— ذهنك مدبر عمده‌لرى —

يوقاريكى تصنيفلر كوستريبوركه اسكى توركلرجه ، جهتلرك ، موسملرك والاهلرك رنكلرى واردى . بو تلقينك ايزلرينى شيمديكى لسانمزده كوره‌بيليورز ، جهتلرك رنكلرينى دكز آدلرنده كوره‌بيليرز :

شمالده	قاره دكز
غربده	آق دكز
جنوبده	قيزيل دكز (بحر احمر)
شرقده	كوك دكز (بحرازرق)

موسملرك رنكنى (قاره قيش) تعبيرنده كوريبورز . ميلاددن ١٩٩ سنه اول (هيولغ ـ نو) تورك دولتنك حكمدارى (مه‌ته) چين ايمپراطورينك قراركاهنى دورت يوز بيك سوارى عسكرله محاصره ايتدى . مه‌ته بو عسكرى درت لوايه تقسيم ايتمشدى . هر برى درت جهتدن برينه اقامه ايدلمش اولان بودورت سوارى لواسى ، تورك منطقنه توفيقاً تشكيل ايديلمشدى :

شرق جهتنده‌كى سواريلرك آتلرى : كوك (باقلا قيرى)
جنوب » » » : قوله (آچيق صارى)
غرب » » » : قير (بياض)
شمال » » » ياغيز (سياه)

ونكلرنده اولمق اوزره انتخاب ایدیلمشلردی [١] .

یاقوتلرده ، کوچوك شامانلر چوقدر . فقط ، باش شامانلر ، هر بری درت جهتدن برینه حاکم اولمق اوزره یالکز دورت اوله‌بیلیر . [٢]

قوداتقو بیلیك دورت فسله منقسمدرکه موضوعلری شونلردر : عدالت ، قدرت ، عقل ، اعتدال .

بو دورت مالکه ، دورت شخص واسطه‌سیله تمثیل ایدیلمشدر :

(١) عدالت : کون دوغدی ایلیك خان .

(٢) قدرت : آی دولدی اوقتورش (خانك وزیری) .

(٣) عقل : اوکتولمش ، وزیرك اوغلی .

(٤) اعتدال : اوتغورمش، وزیرك قارده‌شی

کتاب بو درت شخصك مباحثه و مناقشه‌سنی محتویدر . [٣]

اردونك تعبیه‌سی‌ده بو تصنیفی کوستریر :

قاراوول

صاغ قول — صول قول

جغداوول

تصوفده‌کی دورت قطب ، دورت برصوبی آ کدیریر . اسکی تورکلرده ، بویوك حکمدارلرك اوغوللری یاخود قارده‌شلری‌ده دورتدر وبونلردن تورکلرك الك اسکی تقسیماتی اولان (دورت اوروق) وجوده کلمشدر . مثلا (تورك خان) ك دورت اوغلی وار :

(١) چکیل

(٢) بارسجار

(٣) ناووتك

(٤) املاق

---

[١] دەکینی ، جلد ٢ ، صحیفه ٢٩ .

(٢) آنه سوسیولوژیك ، جلد ٧ ، صحیفه ٢٢٣ .

[٣] کتاب العلم النافع صحیفه ١١١

(مغول خان)لك‌ده دورت ارکك اولادی واردر :

(١) قاره‌خان

(٢) اورخان

(٣) کورخان

(٤) کوزخان

(بوغوتکین)لك دورت قارده‌شی واردرکه هپسندن بش بالق وجوده کلمشدر :

(١) اورتکین

(٢) قونورتکین

(٣) بوقاق‌تکین

(٤) صونغورتکین

بوغوتکین منقبه‌سنك بودینك ظهوریله علاقه‌لر اولدیغنی آساغیده کوره‌جکز .

بو اسکی مقدس تصنیفك اجزلری بالخاصه بوراده‌کی دورت رنکك تدقیقندن آکلاشیلیر. اولا باشقه رنکلرك لسانمزده مترادفلری اولمادیغی حالده بو دورت رنکك قدیم اسملرینه صوکرادن مترادف علاوه ایدیلمشدر :

کوك	=	ماوی
قیزیل	=	قیرمیزی
آق	=	بیاض
قاره	=	سیاه

مثلا (صاری ، یشیل ، مور) کبی دیکر رنکلرك ایکنجی اسملری یوقدر .

ثانیاً ، بومترادف کلمه‌لرك معنالری آراسنده آشکار برفرق واردر . (کوك، قیزیل، آق ، قاره) کلمه‌لری ، اسکی قللیشه‌لر مستثنا اولمق اوزره ، مادی رنکلری ، معنوی کیفیتلری افاده ایدرلر . بونلرك مترادفلری ایسه مادی رنکلری افاده ایچوندر . ذاتاً بودرت رنکك قدیم اسملری ، حقیقی معنالرینی غائب ایده‌رك ، مجازی معناره دلالت ایتدکلری ایچوندرکه ، بومترادفلرك تشکیل وابداعنه احتیاج حاصل اولمشدر . چوق کیمسه‌لر بوجفت کلمه‌لری تمامیله مترادف صانیرلر : بوظن دوغرو دکلدر . مثلا (یوزی آق) تعبیریله (بیاض چهره‌لی) تعبیری عینی معنایه دکلدر . ناصیل‌که (یوزی سیاه)

تعبیریله (یوزی قاره) تعبیری باشقه باشقه مضالرەدر . چونکه سیاه چهرەلی بر آدامك یوزی آق اولەبیلیر . بیاض چهرەلی بر آدامك یوزی قاره اولەبیلدیکی کبی .

بو افادەلردن آکلاشیلیورکه آقلق معنوی ومجازی بر بیاضلقدر ، قارەلق ایسە معنوی ومجازی برسیاهلقدر . فقط قاره کوز ، قاره حصار کبی قلیشەلر طبیعی مستثنادر. چونکه بو قلیشەلر ایجاد ایدیلدیکی زمان (سیاه وبیاض) کلەلری هنوز لسانمزده عمومیلشمەمشدی .

بونك کبی (قیزیل الما) تعبیریله (قیرمزی الما) تعبیریده عینی معنایه دکلدر . ناصیلکه مجاز اولەرق قیزیل سوسیالیست دینیلەبیلیر ، قیرمزی سوسیالیست دینیلەمز . بونلر کبی (کوك تاکری) و (کوك تورك) دینیلەبیلیر . (ماوی تاکری) و (ماوی تورك) دینیلەمز .

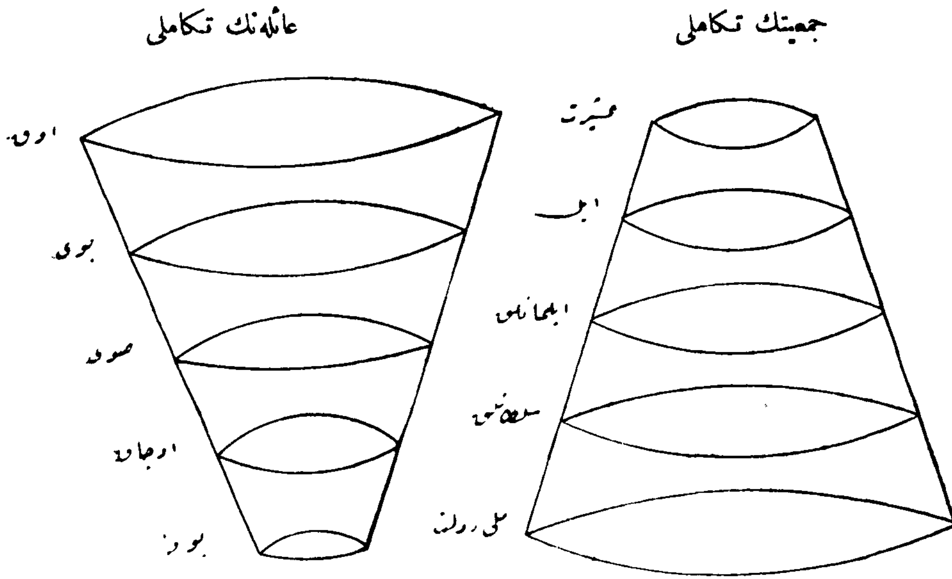
بودورت رنك تعبیرلری ، وقتیله برر آیری قدسیتك تمثاللری ایدیلر. ایلك زمانلرده عشیرت ، دورت بطنه منقسمدی . هربطنك آیری مشترك وجدانی ، آیری تساندی ، آیری مفکورەسی واردی . بو آیریلقلری جهتلردن ، موسملردن ، عنصرلردن ، حیوانلردن ، رنکلردن اتخاذ ایدیلن دورت نوع تمثاللرده کوریورز . بودرت بطندن هربرینك آیری بر قدسیتی واردی . قدسیتك دورت نوعی ، بودورت چشید تمثاللردن تجلی ایدردی .

(بطن) یعنی عائلەنك اك اسکی واك بویوك دائرەسیدر . ناصیلکه (عشیرت) ده جمعیتك اك اسکی واك کوچوك دائرەسیدر . اجتماعی تکامل بوایکی دائرەدن باشلار ، فقط ، بودائرەلر معکوس بر انکشاف تعقیب ایدرلر :

بو ایکی (سمه Chèma) کوستریورکه اجتماعی تکامل أثناسنده، جمعیت ، عشیرتدن باشلایەرق کیتدکجه توسع ایتدیکی حالده، عائله (اوق phratrie) دن باشلایەرق، کیتدکجه کوچولمکدەدر .

بوندن آکلاشیلیورکه (تسینلرك دینی) بالخاصه عائله تساندینی وجوده کتیرن وقوتلندیرن بر دیندر . هربرصو کندی بطنینك خصوصی حامیسی ، رب خاصیدر .

بو دین بر طرفدن ، عائلەیه وتوتیزمه مربوط اولدیغی حالده ، دیکر جهتدنده (مادری نسب) ه مستنددر . بوکا ، قادین عنصرینه بخش ایتدیکی امتیازلردن دولایی (قادین دینی) عنوانیده ویریلەبیلیر . بوقادین دینی سیستەمی ، بالآخره ارکك دینی

Chéma

سیسته‌میله برلشه‌رك (ایل دینی) نی وجوده كتیرمشــدر . ایلریده كوره‌جكمز وجهله اوروپالیلرك (شــامانیزم) دیدكلری دین ، توركلرك یالكز بوقادین دینی سیسته‌مندن ، یعنی دورتلی تصنیفه استناد ایدن (تسین) دیندن عبارتدر .

٤ ــ تسین دیننك اساسی

تسین دینی.ــ بودینه، (شامانیزم) آدی‌ده ویریلیر . بو دینك روحانیلری (قاملر) یاخود (قامانلر) در . (شامان) كلمه‌سی بوندن چیقمشدر. شامانه ، یاقوتلرده (اویون) نامی ویریلیركه اوغوزلرده‌كی (اوزان) كلمه‌سیله عینی اصلدندر . بوصــورتله اوزانك‌ده قدیم زمانده شامان اولدیغی آ كلاشیلیور یاقوتلر قادین شامانه (اوداقان) دیرلر .

اركك شامانلرده ، پایدقلری دینی یاخود سحری آیینلرده موفق اولمق ایچون قادین كبی صاچلرینی اوزاتیرلر، قادین البسه‌سی كیه‌رلر، اینجه‌سسله قونوشورلر، حتی كندیلرینك كبه قالدقلرینه ، برطاقم بالق ، قارغه الخ كبی شــیلر دوغوردقلرینه قائل اولورلر . بو حاللر

کوستریپورکه بو دینك قوهٔ قدسیه‌سی قادینده متجلیدر . شامان ، قادینه نه درجه چوق بکنزرسه معنوی قدرتی او قدر چوق اولور. بو قادینلاشمه مجبوریت دینیه‌سی شامانلری معکوس جنسیته قدر سوق ایتدیکی سویله‌نیور . ذاتاً کیم قالمق ، دوغورمق واقعه‌لری‌ده بونی کوستریر .

شامانیزمك قادین عنصرینه استناد ایتدیکنی کوستون برجهتده شامانلرك توته‌ملریله موزلریدر. یاقوتلرده هرشامانك (ایه‌کیلا) آدلی برتوته‌می واردر. (ایه) آنا دیمکدر . (کیلا) حیوان دیمکدر . بو صورتله (ایه‌کیلا) (آنا حیوانی) معناسنه‌درکه مادری توتم دیمکدر . بوندن باشقه هر شامانك (آماغات) آدلی بر موزی واردر . اورخون کتابه‌سنده ، بو ماده‌دن مشتق برده (اومای) کلمه‌سی واردرکه (طومسون) طرفندن (الاهه) صورتنه ترجمه یدیلمشدر . اوحالده ، آماغات‌ده شامانلر الاهه‌سی و موزی معناسنه‌در .

مع‌مافیه بو مادری حامیه‌لر شامانلره مخصوص دکلدر . یاقوتلرده لائیکلرکده بر (ایه هزیت)ی واردر . بو تعبیرده‌ده (ایه) آنا دیمکدر. (هزیت) بر اداتدرکه (جی) معناسنه‌در (جی) یه ، یاقوتجه‌ده اکثر کلمه‌لرده علاوه اولنان (ت) حرفی الحاق ایدیلنجه بو ادات حصوله کله‌بیلیر . اوحالده بونك‌ده شیمدیکی تورکجه‌ده مقابلی (آناجی) در . بوده دیشی برروحدرکه لائیك اولان فردك حامیه‌سیدر. کورولیورکه شامانیزم تشکیلاتنده‌کی کرك توته‌ملر ، کرك حامی روحلر هپ دیشیدر . بو دینك قادین دینی اولدیغی بونکله‌ده ثابت اولور .

آلتای تورکلرنده ایکی درلو قورباق آیینی واردر . بری هوش آغاجنه مخصوص بر اورمانده اجرا اولنور. بو آیینده یالکز ارککلر بولنه‌بیلیر. قوربان ایدیله‌جك حیوانك‌ده آچیق رنکلی اولمسی شرطدر . حالبوکه اوده یاخود مزارلقده اجرا ایدیلن دیکر بر قوربان آیینی دها واردرکه بونده قادینلرده حاضر بولنه‌بیلیر . کورولیورکه برنجی نوع قوربان آیینی ارکك دینه ، ایکنجی نوع ایسه قادین دینه عائددر .

قیرغیزلرده وکاشغر تورکلرنده ، اوك اوجاغنده ایکی بری یاشارکه بری دیشی‌دیکری ارککدر . برنجیسنه (اود آنا) ، ایکنجیسنه (اود آتا) آدلرینی ویریرلر .

مغولستان تورکلرنده هراوده ایکی صنم واردرکه بری اینك ممه‌لی ، اوته‌کی قیصراق ممه‌لیدر . برنجیسی اوطه‌نك صول طرفنه ، ایکنجیسی صاغ طرفنه آصیلیدر . صولده‌کنه

(او صاحبه‌سنك) قارده‌شی ، صاغده‌كنه (او صاحبنك قارده‌شی) نامل‌ری ویریلیر .
بو پریلردن وصنملردن برنجیلرك قادین دینته ، ایكنجیلرك اركك دینته عائد اولدیغی
آكلاشیلیور . ایلریده بیان ایده‌جكمز برچوق واقعه‌لر دها واردركه بونلرك هپسی آیریجه
بر قادین دینی بولندیغنی، بودینی سیسته‌مده یالكز قادینلرك حاكم مؤثر اولدیغنی تأیید
ایده‌جكدر .

٥ — تورك تقویمی

تورك تقویمی‌ده تسین دیننده دوغمشدر. تسین توركلری هر اون ایكی سنه‌یه چاغ = Cycle
نامنی ویریرلردی. بو اون ایكی سنه‌یی اون ایكی حیوانك اسملریله افاده ایدرلردی. بو حیوانلرك
اسملری طاووق ، آت، طاوشان ، اوكوز ، ایت ، دوموز ، مایمون ، ییلان ، صیچان،
پارس ، قویون ، تمساحدر .
بر آدم هانكی حیوانك ییلنده دوغمشسه كندیسنه او سنه‌نك قدسیتی اسناد ایدیلیر:
مثلا فلان قویون ییلنده دوغمش دینیلدیكی زمان عادتا توته‌می قویون ایمش كبی عد اولونور.
بو تقویم چینه ، تبته ، هند چینی‌یه ، مانچوریلره ومغوللره‌ده كیرمشدر . بونی چینه ادخال
ایدنلر ادوارد شاوانه كوره تسین توركلریدر . هند چینیده بر حیوانك ییلنده دوغان
اركك‌له قادین باشقه باشقه چاغلره منسوب اولسه‌لر بیله بربریله اولنه‌مزلر . یعنی اركك
برنجی اون ایكی ییللك اوكوز ییلنده، قادین ایكنجی اون ایكی ییللك اوكوز ییلنده دوغمش
اولسه‌لر بیله ایكیسی‌ده اوكوز تولدی اولدقلری ایچون توته مداش انسانلر كبی بربریله
ازدواج ایده‌مزلر. بو حال دلالت ایدركه بو حیوانلر برنوع توته‌میلرك بقیه‌سیدر. ذاتاً تدقیق
ایدیلیرسه كورولوركه درت جهتك توته‌ملری‌ده بو اون ایكی حیوان آراسنده‌در . دیكر
اسملرده بو دورت حیوانك ـ چینلیلره نظراً ـ مترادفلریدر. مثلا پارس كوپكك مترادفیدر،
صیچان دوموزك مترادفیدر . بو منوال اوزره بو اون ایكی حیوان دورت جهتك
توته‌ملرینه ارجاع ایدیله بیلیر . توركلر سنه‌یی بو حیوان اسملریله افاده ایتدكلری كبی
آیلریده ینه درت جهتك حیوان اسملریله افاده ایدرلردی. محمود كاشغری‌یه كوره توركلر
ایلك بهار آیلرینی (اوغلاق) ه نسبت ایدرلردی . (معلومدركه قویون، قوزو، كچی،
اوغلاق كلمه‌لری مقدس منطقجه بربرینك مترادفلریدیلر)

ایلك بهارك برنجی آینه (اوغلاق آی) ، ایکنجی آینه (اولو اوغلاق آی) ، اوچنجی آینه (اولو آی) دینیلیرمش. دیکر موسملره عائد آیلرده بو صورتله آدلانیرمش .

تورك تقویمنده‌کی حیوانلرك اسملری شو وجهله‌در :

کتاب علم‌النافعده	دیوان لغاتده
کسکو (صیچان)	سجتان
اوت (اوکوز)	اود
پارس (قاپلان)	برس
طاوشقان (طاوشان)	توشغان
لوی (اژدرها)	ناك (تمساح)
ییلان	یلان
یوند (آت)	یند
قوی (قویون)	قوی
پیچین (مایمون)	بچن
داقوق، دارووق (طاووق)	تقاغو
ایت	ایت
طنفوز (طوموز)	تنکز

تسین دینك بر اساسنی تشکیل ایدن دورت عنصر (آغاج، صو، دمیر ، آتش)در. یونانیلرك عناصر اربعه‌سندن بوسیسته‌مده یالکز (صو) ایله (آتش) واردر. بودورت عنصرك مقولات اربعه‌یه ناصیل داخل اولدیغنی کوردك. بونلرك دوردی‌ده عینی درجه‌ده مقدسدرلر . فقط هر برینك قدسیتی باشقه نوعدر . بودورت مقوله‌نك هم متساوی، هم‌ده متخالف اولمه‌سی شامانیزمی تسجیه ایدن مهم بر کیفیتدر .

آغاج . — تاریخ جهانکشا اویغورلردن بحث ایتدیکی صیراده بونلرك أولرنده دیوار‌ه ترسیم ایدیلن بر (شجرۀ ملعونه) نك موجودیتنی ذکر ایدر . آلتای تورکلری ارکك دینه مخصوص ذکوری آیینلری یالکز هوش آغاجنك اورماننده یاپارلر . ینه آلتای تورکلرنده ارضك مرکزنده بر صولرك رئیسی اولان (ادغان) ك مقامنده اون آلتنجی کوکه قدر یوکسلمش بر چام آغاجی واردر . بو آغاجك یوکسکلکی ادغانك اون آلتنجی

قات كوكده ساكن بولونان (باى اولكن) ، مساويلكنى كوستريز . ينه آلتاى توركلرينك قوزموغونيسنه كوره ، (تاكرى قاره خان) بر يوزينك اورته‌سنده دوقوز داللى آغاج ياراتمش ، بونك هر دالنك آلتنده بر (آدم) خلق ايتمشدر . بو دوقوز آدمدن انسانلرك اساسى اولان دوقوز عرق اوره‌مشدر . بودوقوز آدمه (دوقوز دده‌لر) ديئيليز .

دوقوز اوغوز منقه‌سنده بر كيجه كوكدن اينن بر تورك بوهوش آغاجيله بر ده چام فيستيقى (محمود كاشغرى‌يه كوره فنديق) آغاجنك اوزرينه دوشديكنى يوقاريده كوردك . بوايكى آغاجدن هوش آغاجنك (اسكى توركلرجه اسمى سومو) اركك ، چام آغاجنك (اسكى توركلرجه فسوق) ديشى اولديغى مظنوندر . اركك آينك هوش اورمانده ياپيلمه‌سى ، (فسوق) كلمه‌سنك محمود كاشغرينك بيانى وجهله قادين اسملرندن اولمه‌سى بوكا دليلدر .

توركلرك ايكى جنس تمثيل ايدن بوايكى مقدس آغاجدن باشقه ، بر ده عائله قدسيتنى بيلديرر بر آغاجلرى واردركه (آرديج آغاجى) در . أو قادينى هر صباح موطباقلر اوجاغنده كوله كومولمش آتشى بر آرديج داليله جانلانديرير . اوجنى آتشله‌ديكى بودالله بوتون اودالرى توتسولر . بوصورتله مضر جنلرى قاچيرير . آغاجك توركلرجه مقدس اولديغنى كوسترن بعضى اسملر ولقبلرده واردر . (آغاج ارى) اسمنده اوغوز متحده‌سنه داخل اولمش بر تورك بودونى واردر . بونلر اوغوزلرله برابر آنادولويه‌ده كلمشلردر (تختجيلر ؟) اوريانكيسيتلر (اورمان آداملرى) ديمكدر . مسلمان قارلقلر ، بوديست اويغورلره (تات ارى) ديمه‌لرينه مقابل ، اويغورلرده مسلمان توركلره (چوماق ارى) ديرلردى . اورحون كتابه‌سنده بخارا جوارنده (آلتى چوب) اسمنده بر بودون ذكر ايديليور .

توركلرده (اوق) ك مهم بر موقعى واردى . مخابره اوقلرله ياپيليردى . خاقان بر بكدن اون عسكر ايسته‌رسه بر اوقك اوزرينه بر چنتيك ، يوز عسكر ايسترسه ايكى چنتيك ، بيك عسكر ايسترسه اوچ چنتيك ياپديره‌رق اوكا كونديريردى . بك ، بونك معناسنى آكلايه‌رق ايجابنى اجرا ايدردى . سلچوقك اوغلى آرسلان ، محمود غزنوى‌يه اوچ اوق ويرمشدى . برنجيسنى كونديريرسه‌ك اللى بيك ايكنجسنى كونديريرسه‌ك يوز بيك اوچونجيسنى كونديريرسه‌ك ايكى يوز بيك عسكر كلير ديمشدى .

صو . — توركلرجه (صو) ده مقدسدى . تسينلرك ايمپراطورى ، چين تختنه اوطوردقدن صوكرا (بن صويك بركتيله حكمرانم) ديمشدى . دده قورقود كتابنده (صوحق ديدارينى كورمشدر) دييور . آلتاى توركلرينك قوزموغونيسنده (ابتدا ،

هیچ برشی یوقکن ، یالکز قاره خانله صو واردی) دینیلیور . اوقوز موغونی‌یه کوره بوتون عالم صودن یاراتیلمشدر ، صو کائناتك مادهٔ اولاسیدر . جنکیز دورنده صو مقدس اولدیغی ایچون چاشیرلر، قابلر صوایله ییقانمازدی . چاشیرلر کیرله‌نجه آتیلیردی . قابلر اوتلرله تمیزله‌نیردی . جنکیز یاساسنه کوره صویه ایشه‌ین آدام اعدام ایدیلیردی .

آتش . — یاقوتلره کوره آتش بریدر . موطباق‌اوجاغنك آتشی اصلا سوندورولمز . (اوجاغمز سونمه‌سین) تورکك اسکی دعاسیدر . بو آتش قضاءً سونرسه یاقین اقربالردن قومشولردن آلینیر ، یابانجیدن آلینماز — چونکه ، اوچ تورلو آتش واردر . بونلردن برنجیسی اوغورلو ، ایکنجیسی نه‌ایی نه‌فنا ، اوچنجیسی ایسه غایت اوغورسزدر . آلینه‌جق آتشك بونوعلردن هانکیسنه منسوب اولدیغی مجهول بولوندیغندن یابانجیدن آتش آلمق تهلکه‌لیدر . هرعائله‌ده ، اوجاغك (اود آتا) اسملرنده ایکی بریسی ولدیغنی یوقاریده سویله‌مشدك .

دمیر . — تورکلرده دمیرده مقدسدر . اجنبی ایلچیلری حدوددن کچرکن قیزغین دمیر اوزرندن آتلاتیلیردی (زه‌مارق) . قورشون دوکمکده قادینلر آراسنده حالا افسون ایچون قوللانیلمقده‌در . بوده دمیر آیننددن قالمه‌در . بونلر سحری ابطال ایچوندر . کوك تورکلرده ومغوللرده هرسنه معین کونده خاقانه مخصوص دمیر اوجاغی یاندیریلیردی . بردمیر پارچه‌سی آتشده قیزغین حاله کتیریلدکدن صوکرا اورس اوزرینه قونولور . خاقان آلتین چکیچله بونك اوزرینه وروردی . بوتورکلرك الك بویوك عبادتی ایدی . بو آییندن صوکرا مسرتلی بر بایرام یاپیلیردی . تورکلر (ارکنه قون) دن چیقارکن بردمیرجی ازجاقده دمیر اریده‌رك قایایی دلمش، چیقمق ایچون یول آچمشدی . کوك تورك خاقانلری بودمیرجینك یعنی (بورته شانه) نك طورونلری اولدقلری ایچون، بوقورتولوش کونی بایرام اتخاذ ایتمشلردی .

٧ . — دورت حیوان

قادین ناتورزمنده‌کی دورت حیوانده قدسیتجه بربرینه مساوی اولمقله برابر ، قدسیتلری باشقه باشقه نوعلردندر .

قویون . — قویون ، نجی ، تکه ، باغیش کبی کلمه‌لر اودوق ، ایل ، بودون واوغوش یاخود بوی اسملری اوله‌رق مستعملدرلر. کیك ، (آلانغوا = آلا کیك) منقبه‌سنده قدسیتی کوستریبور . بورته شانه‌نك ازدواج ایتدیکی (قونی مرال) ده دیشی کیك معناسنه اولان (مرال) اسمنی طاشیور . کیك‌ده قویونك مترادفلرندندر .

قوش . — تورکلرده مقدس قوش (طوغرول) در . بو اساطیری قوشی هیچ کیمسه کورمه‌مش . فقط ، آق بابایه بکزه‌دیکی‌ده معلوم ایمش . بعضاً سماده یوزلرجه قوشلك قانادلری ، قول یاخود باجاقلری یاریلمش اوله‌رق یره دوشدیکی کورولورمش . بوندن استدلال ایدیلمش‌که بونلرك جارحی اولان طوغرولك غاغاسیله پنجه‌سی چلیکدندر. محمود کاشغری دیبورکه « طوغرول بیك قاز اولدورور ، یالکز برینی یر . » اوغوزك آلتی اوغوشنك اونغونلری اولان قوشلرده ایلریده کوروله‌جکدر .

کویك . — تورکلرجه‌مقدس‌طانیلان کویك (باراق) دینیلان بر اساطیری کوپکدر. کویا آق بابا ، عمرینك صوکنده ایکی یومورطه یومورطلارمش . بونلردن برندن بر آق بابا ، دیکرندن‌ده بر (باراق) چیقارمش . چوق تویلو اولان بوکویك قوشمقده و آوك محافظه‌سنده امثالسز ایمش . (ایت باراق) برحکمدار اسمیدر . اوغوز خانله محاربه ایتمش‌در. فارسی لساننده (سیمرغ) کلمه‌سی (سك مرغ) مخففیدر . (سك) کویك، (مرغ) قوش دیمکدر . طوغرول ایله باراغك بوتعبیرده برلشدیکنی کوریبورز . (سیمرغ) سیستانده بولونورمش . سیستان‌ده ، سکستان مخففیدر . طوموزك قدسیتی حقنده اسلامیتده‌کی وضعیتی دولاییسیله هیچ برایز قالمامشدر .

اوکوز . — دورت جهتی تمثیل ایدن دورت حیوانه ، مرکزی تمثیل یعنی‌بوتون بودونی ارائه ایدن اوکوزی‌ده علاوه ایتمك لازمدر ، فقط ، بواوکوز اساساً (تیبت اوکوزی) نامی ویریلن (یاق) در. اسکی تورکلر بوکا (قطاس) دیرلردی‌که (خوطوز) کلمه‌سی بوندن قالمه‌در . (قطاس) کلمه‌سی، (قوت) و (اوز) کلمه‌لرینه تحلیل‌اولنه‌بیلیر. (قوت) مقدس ، (اوز) شرق تورکجه‌سنده (اوکوز) دیمکدر . تورکلر آلتایده ایکن بوتیبت اوکوزنی مقدس قوربان اوله‌رق آولارلردی . اسکی تورکلرده سورکون آوینه (سیغیر) دینمه‌سی بوندندر . آودن صوکرا مقدس مائده باشلاردی . بوکاده (شوله‌ن) نامی ویریلیردی . قوربان ایدیلن تیبت اوکوزینك قویروغی (توغ) اوله‌رق استعمال ایدیلیردی . (توغ) ایله (داوول) ولایت عامه‌نك تمثالی ، بکلك وخاقانلق علامتلری

ایدیلر . خاقان بریسنه بکلك توجیه ایتدیکی زمان اوکا توغ ایله داوول کوندریردی . تورکلر آلتایدن اوزاقلاشنجه تیبت اوکوزینی بولامادیلر . تیبت اوکوزینك باشی اوکوزه، قویروغی آته بکزردی . الك مهم رولی قویروغی کوردیکی ایچون ، اونك یرینه آتی اقامه ایتدیلر . آرتق شوله‌نلرده آت قوربان ایتمکه باشلادیلر . بوصورتله آت ده مقدس اولدی . بوندن بویله توغی آتك قویروغندن یاپمغه باشلادیلر .

۸ — درت مقوله‌نك مساویلکی

دورت مقوله‌نك ، تورك بودونك دورت اوغوشندن نه‌صورتله اشتقاق ایتدیکنی کوردك. بودورت اوغوش بربرینه مساوی اولدقلری ایچون ، بونلرك تمثاللری اولان عنصرلر ، حیوانلر ، جهتلر وموسملرده بربرینه مساویدرلر . مثلا بو تصنیفده‌کی (قاره) صفتی مشئومیته دلالت ایتمز. (قاره خان) ده دیکر اوچ جهتك معبودلری قدر مقدسدر. حتی اوغوز خان بیله قاره خانك اوغلی عداولونمشدر. آلتای تورکلرنده کائناتك یارادانی (تاکری قاره خان) در . ارکك ناتوریزمنده (آق) و (قاره) دییه ایکی معکوس مقوله وجوده کلدکدن صوکرا، (قاره) صفتی مشئومیت افاده ایتمکه، ذمی مشعر اولمغه باشلامشدر. فقط، بو صوڭراکی مساواتسزلغی ، قادین ناتوریزمنده‌کی مقوله‌لرك مساواتیله قاریشدیرمامالیدر . اوآیری بر سیستم ، بوایسه باشقه سیستمدر . قادین ناتوریزمنده یاز قیشه ، شرق غربه ، آق قاره‌یه مساویدر . بونلر آراسنده‌کی فرقلر یالکز قدسیتلرینك باشقه نوعلردن اولمه‌سیدر . حالبوکه ارکك ناتوریزمنده بومقوله‌لر آراسنده بویله بر مساوات یوقدر . بونك سببنی وتفصیلاتنی ایلریده کوره‌جکز .

۹ — سحر

قدیم تورکلرده (سحر) ده تین دیننه مربوطدی . حتی (بویو) کلمه‌سنك ده بوناتوریزمك مؤسسی اولان (بوغو) دن مشتق اولمه‌سی محتملدر. موغوللر شامانه (بوکه) دیرلر. ایلریده (مغول) ك ده (بوغو ایلی) تعبیرندن محرف اولدیغنی کوره‌جکز .

اسکی تورکجه‌ده سحره (یالغی = یالوی) دیرلردی . (یالواج = ایلچی ، پیغمبر) کلمه‌سی بورادن کلیر. اویغورلرایلچی‌یه (یالافر) دیرلردی . (یالواج) کلمه‌سی یالکز دیندن خبر ویرن معناسنده قوللانیلیرلردی .

قدیم تورکجه‌ده سحرك برآدی‌ده (یات) در. فقط، بوسحربالخاصه (یات‌طاشی) نامی ویریلن (یشم) طاشنك قدسیتنه استناد ایدییور . (یاده، جده طاشی) کبی تعبیرلر هپ بویات کلمه‌سندن کلیر (فرانسزجه‌سی Jade) یات طاشنه (یاغمور طاشی) و (حجرالمطر) ده دیرلر. کویا بونی حضرت‌نوح اوغلی‌یافثه، اوده اوغلی تورکه ویرمش. بوطاشك‌برچوق خاصه‌لری وار . صویه قونولورسه یاغمور یاغار ، آتك یله‌سنه آصیلیرسه سیاحت اثناسنده سه ین بر روزکار اسر ، بر بزه صاریلوب‌ده یانغینه آتیلیرسه یانغین درحال سونر وحتی ایچنده صاریلدیغی بزه آتشدن اوفاق برضرر بیله کلمز . بوطاش واسطه‌سیله قار ودولو یاغدیرمق یاخود کوتو هوایی ای هوایه چویرمك ممکندر . یوزوك قاشی ، کمر قاشی بون.ن یاپیلیردی. ذاتاً (قاش) اساساً بوطاشك اسمیدر . کاشغرده بیاضنه (آق قاش) ، سیاهنه (قاره‌قاش) دیرلر. شامانلر بوطاش واسطه‌سیله چوق‌ایشلر یاپارلر، جنلری‌قوغارلر، خ ته‌لری تداوی ایدرلر . بوطاشی استعمال ایدن شامانلره (یداجی) نامی ویریلیر .

١٠ — شامانیزم دیننده‌کی الاهلر

تورك دیننك عمومی ایضاحی بزه کوستره‌جکدر که اسکی تورکلرده الاهلر ، اجتماعی زمره‌لرك تمثاللری ایدی. هرالاه مطلقا برزمره‌نك وجدانی تمثیل ایدر: عشیرتك تمثالی (ادغان) ، بطنلرك تمثاللری(یرصو)لردر. بطنلرك‌عشیرتدن دوغدقلری کبی، یرصولرده ادغانك اوغوللریدر . بوغوخان ، جماعتی دورت اوردویه آییرمش ، هربرینی بر جهتك محافظی طانیمشدی . بو اجتماعی تشکیلاتك لاهوتی انعکاسندن (کوك ، قیزیل ، آق ، قاره خانلر) دیه دورت تالی الاه وجوده کلدی . بونلر اغانك اوغوللری عد اولوندی . صوکرالری اجتماعی‌زمره‌لر انقسام ایتدکجه الاهلرك عددی‌ده بوانقسامله متناظراً آرتدی. بوالاهلره (یرصو) نامی ویریلمه‌سی، تورکلرك اجتماعاتی واحه‌لره وبویوك ایرماقلره تابع اولمه‌سندندر .

تورکلرك اولکه‌لره مربوط برصولری اولدیغی کبی، دوغرودن دوغرویه هر بویك حامیسی اولمق اوزره خصوصی بر الاهی‌ده واردی. محمود کاشغری، بونلره (جیبی = جیوی) نامنی ویریبور. ایکی بوی، محاربه ایده‌جکلری زمان محاربه کونندن اولکی کیجه اثناسنده، او قبیله‌لرك جیویلری صاواشیرلرمش. بونلردن هانکیسی غلبه چالارسه، صباحلین اونك بویی غالب کلیرمش. بو صورتده قان دعوالرینك، غزوه‌لرك، قبیله محاربه‌لرینك باشلیجه سببی (جیویلر) اولدیغی اکلاشیلیور. برقبیله‌دن برفرده تعرض او بت معبودینه تعرضدی. او حالده، فردك انتقامنی آلمق، معبودك انتقامنی آلمق دیمك اولوردی بو صورتله قادین دینك برعصبیت دینی اولدیغی تظاهر ایدیبور. عائله تساندی وجودده کتیرن وداعما قوتلندیرن جیویلرله یرصولردر. اوغوش ایله بوی ایلات عائله‌لردر. بونلرك تساندی عائله عصبیتیدر.

۱۱ — شامانیزم دیننده روحلر

تورکلرده (جان) مقابلی (تین) درکه (نفس) معناسنده کلیر. بو فیزیولوژیك، مادی روحدن عبارتدر. بوندن باشقه، بدنك خارجنده، عادتا انسانك کولکه‌سی کبی داعما یانندن آیریلمایان اوچ معنوی روحده قبول ایدرلردی. بونلرك اسملری (اش، سور، قوت) در. (اش) جماد، نبات، حیوان وانسانده یعنی بوتون موجوداتده بولونان بر روحدر. (سور = چور، چار، چوره) متنفس بولونان بوتون موجودلرده، یعنی نباتلرده، حیوانلرده وانسانلرده بولونان بر روحدر. (قوت) ایسه یالکز انسانه آته مخصوصدر.

بو اوچ معنوی روح، قدسیتك، یعنی (مانا) نك اوچ درجه‌سنی کوستریر. بونلری تمثیل طریقیله کولکه‌نك اوچ درجه‌سنه بکزه‌تیرلر. کولکه‌نك اك خارجنده بولونان خفیف قسمی (اش) در. داها داخلده اولان اورته کثافتلی قسمی (سور) در. اك مرکزده بولونان چوق کثافتلی قسمی (قوت) در. (اش) کلمه‌سی، شیمدی (رفیق، آرقداش) معناسنه مستعملدر. (یولده اش = یولداش، کوکلده اش = کوکلداش) کبی تعبیرلرده‌کی (داش) اداتنه‌ده داخل اولمشدر. (اش) ك مربجه‌ده مقابلی (تابعه) در.

محمود کاشغری، اشی (تابعة من الجن) صورتنده تفسیر ایدییور . بو کونکی کونده فلان آدامك اشی دینیله جك یرده پریسی دینیلیور. قادینلره کوره هر آدامك بر پریسی واردر. بو پری ازدواج، تولد، وفات زمانلرنده آزغینلاشیر . بو آزغینلق قرق کون سورر. بوندن دولاییدرکه ازدواج زماننده کلینله کوکی، تولد زماننده آنا، بابا ایله نوزاد؛ وفات زماننده متوفانك یاقین اقربالری (قرقلی) اولورلر .

قرقلی اولانلر ایچون بر طاقم احتیاط قاعده‌لرینه رعایت ایتمك لازمدر. ایکی قرقلی قادین مثلا برلوسه ایله برکلین بر اوداده برلشه‌مزلر، بر بنانك بریسی اوست، اوته‌کی آلت قاتنده اوطوره‌ماز . ایکی قرقلی راست کله بر یرده برلشمش اولسه‌لر اونلری اوپوشدیرمك لازمدر . بو قاعده‌لره رعایت ایدیلمزسه پریلر فنالق یاپارلر. آنادولوده بو اعتقادلر (تاندیرنامه) یاخود (کچه کتابی) احکامی دییه قادینلر آراسنده معتبردر. ینه خلق اعتقاداتنده‌درکه قاتلی قان طوتار. بونك عاملی مقتولك اشیدر . یعنی پریسیدر . دیمك که حیاتك مصونیتی اش تأمین ایدییور .

تورکچه‌ده (اشیك) کلمه‌سی (اشلی) معناسنه‌در. اشیکه باصیله‌ماز؛ یابانجی آدام بر اوك ایشیکنی آدلایه‌ماز. قیرغیز قازاقلرده کلین برخالی سجاده اوزرنده اوطورور. کوکینك عصبه‌سندن دورت دلیقانلی قالیچه‌نك برر اوجندن طوته‌رق کلینی قاپیدن ادخال ایدرلر. بو حال کوستریبورکه هر آدامك بر پریسی اولدیغی کبی، هر اوکده بر پریسی، بر اشی واردر. أو قادینی أوی تمیز طوتمقله مکلفدر والا پری‌یی کوجندیرمش اولور . تورك قادیننك ایی أو مدیره‌سی اولمه‌سی بوندندر. أو پریسی اسرافکده دوشمانی، چوجوق تربیه‌سنك‌ده نکهبانی‌در. خلاصه، عائله اخلاقی، قوه‌مؤیده‌سنی أو پریسندن آلیر. أولرك تعرضدن مصونیتی تأمین ایدن‌ده أو پریسی‌در. خیرسز اشیکدن کیره‌مز؛ چونکه اشیك اونی چارپار. أوك حجره‌لری‌ده اشیکلیدر، بناءً علیه اونلرده تکین دکلدر.

أو پریسی اولدیغی کبی تارلالرك، پیکارلرك، دره‌لرك، تپه‌لرك‌ده پریلری واردر. بونلرده پریلی اولدقلری ایچون تکین دکلدرلر، چارپارلر. بر شیئك تکین اولمامه‌سنه، چارپار اولمه‌سنه‌ده اسکیدن (اشیك) دنیلدیکی آکلاشیلیور. ابتدا معناسی عمومی ایکن صوکرادن سیمدیکی معناسنده تخصص ایتمش کورونیور.

اشیکك تکین اولمایوب چارپار اولمه‌سی أوی تعرضدن مصون بولوندوردیغی کبی، مرعالرك، پیکارلرك، ایرماقلرك حق ملکیتنی تأمین ایدن‌ده بونلرك سینور پریلریدر. شیمدی

آنادولوده تکین اولمایان، چاربار اولان یرلره (یاتیر) دیرلر. یاتیر اولان بر اورمانجغك آغاجاری کسیلمز، هیچ بر محصولندن مادةً انتفاع ایدیلەمز. بو اعتقاد وقتیله اورمانلرك محفوظیتنه خادم اولمشدر. اسکی تورکلرده اولکەلرك، وطنلرك محافظی (یرصو) لردی. دیمك‌که هرخطەنك سیاسی حاکمیتنی تأمین ایدن‌ده اورانك یرصوسی‌ایدی. قوملانجونك یرصوسی یولدن تکینك جماعتنی ناصیل کوچه مجبورایتدیکنی، تورخانك یرصوسی اونلره ناصیل مسافر پرورلك کوسترەرك اورانك حاکمیتنی توجیه ایتدیکنی کوردك. آرپاد، مجارستانی یرصو نامنه فتح ایتمشدی. بو جهتلری حقوق بحثنده تکرار کورەجکز.

(چور) لسانمزده حالا (جن) معناسنەدر. (فلانه چور دوقونمش یاخود فلانه چور دوقونماز) کبی تعبیرلرده میدانه چیقار. اسکی تورکلر مادی سببلرله خسته اولانه (صایرو)، جن چارپمقله یعنی عصبی وروحی سببلرله خسته اولانه (چورلو) دیرلردی.

صایرویی (آتاصاغون) یاخود (اوتاجی) یعنی طبیب تداوی ایدردی. چورلویی (قام) یعنی کاهن تداوی ایدردی. قام، ایله کیلاسنك وآماغاتنك قوتنه کوونەرك خستەلغك باعثی اولان جنله مجادلەیه کیریشیردی. اکثریا غالب کلیر، بعضاً‌ده مغلوب اولوردی. جنه مغلوب اولان بر قام یادلیریر، یاخود خستەلانیردی؛ حتی بعضیسی اولوردی. بناءً علیه قاملق تهلکەلی بر مسلکدی. چونکه چورلرله اوغراشمق قولای برایش دکلدی. بوکون چورلولره اختناق الرحملی وضعیف الروح (پسیقاستەنیك)ناملری ویریلیور. (نەوروزلری ونەوروپاتی‌لری) بوکون بیله علی العاده طبیبلر دکل، تداوی بالروح ایله اوغراشان روح طبیبلری تداوی ایدییور. دیمك‌که بونلر قاملرك وشیخلرك خلفلریدر.

قاملرك کندیلری‌ده اکثریا اختناق الرحملی ایدیلیر. بدایتده بوخستەلقلره مبتلا اولماسەلرده شامانلق پایه پایه (مکتسب اختناق الرحم) ه دوچار اولورلردی. ناصیل‌که هیپنوتیزمك حصوله کتیردیکی مکتسب اختناق الرحمه « Histérie de Culture » نامی ویریلمکده‌در. (میسەس ئەددی) اوزون سنەلر اختناق الرحمدن مفلوج یاتمش آمریقالی برقادیندر. بو قادین، بوخستەلقدن تداوی بالروح طریقیله شفایاب اولونجه میلیونلرجه آمریقالیلری تأثیری آلتنه آلدی. جاهل اولدیغی حالده‌یکی بر طبابت ویکی بر دینی تأسیس ایدەرك سکز یوز کلیسا وجوده کتیردی. دیمك‌که اختناق الرحمیلر، بو خستەلغی تداوی‌یه‌ده موفق اولەبیلیرلر.

قوط ـــ مقدس روح معناسنه‌در . (قوطلو) صفتی مبارك و مقدس معنالرینه‌در . انسانده (قوط) لك بولونمه‌سی ، اسلامیتده انسانك كریم اولمه‌سنك عینیدر ذاتاً عربجه‌ده كرامت كلمه‌سی‌ده بركت وقدسیت كلمه‌لری كبی (قوط) معناسنه‌در. بو صفتلر انسانك محترم بر شخصیته مالكیتنی كوستریرلر . انساندن باشقه آتده‌ده قوط اولمه‌سی ، آتك تیبت اوكوزینه خلف اولمه‌سندندر . تیبت اوكوزی ، تورك ایلنك توتمی اولدیغی ایچون قوطلو ایدی . آلتایدن آیریلان توركلر ، قوربان آیینلرنده آتی اونك یرینه اقامه ایتدكلری ایچون ، قوطلولق آته‌ده كچدی .

قوط كلمه‌سنك آنادولوده حالا روح مقامنده قوللانیلدیغی واردر. مثلا (قوط قوردی) دینیلیر . قوط كلمه‌سی هم اسم ، هم صفت كبی قوللانیلیر . قوط طاغ ، قوطی مرال كلمه‌لرنده صفت كبی استعمال ایدیلمشدر . خوقند ، (قوط كند) دیمكدر . قطاس ، (قوط اوز) دیمك اولدیغی اوله‌جه كورمشدك. بعضاً ، قوط هانكی الاهك قدسیتی اولدیغی‌ده كوستریلیر . اوغوز دینده كوره‌جكمز وجهله خاقانه (تا كری قوطی) یاخود (ابدی قوط) دینیلیر . دیمك كه خاقانده‌كی قدسیت وولایت عامه‌اوكا الاهی بر حق اوله‌رق تا كری طرفندن ویریلمشدر . شامانده تجلی ایدن‌ده كندی‌ایه كیلاسنك یاخود آماغتنك قوتیدر. اسكی توركلرده بوتون خاقان سلاله‌لری ، نسبلرینی برالاهه یاخود توتمه‌قدر چیقاریرلردی. سببی بو الاهه یاخود توتمه عائد اولان (قوط) ه وارث اولمقدر .

بو مسئله ایچون تورك منقبه‌لرینه مراجعت .

ایكنجی مبحث

ابل دینی

١ ـــ چینلیلرده ایكیلی تصنیف

چینلیلرده‌كی ایكیلی تصنیف ، دیكر تصنیفلرك اساسیدر . حتی ، دورتلی تصنیف ،

بیله ، چینلیلره کوره ، ایکیلی تصنیفدن اشتقاق ایتمشدر . اوحالده ابتدا چینلیلرك ایکیلی تصنیفنی Granet ك برمقالهسنده [١] تدقیق ایدهلم :

« الك اسکی زمانلردن بوکونه قدر چینلی دوشونوشی ، اساسلی بر تلقی طرفندن تحت حاکمیته آلنمشدر : یانغ ویهن تلقیسی.

(یهن) ایله (یانغ) هرشیدن اول بوتون اشیایی آرالرنده تقسیم ایدن ایکی جنس ، ایکی مقولهدر . مثلا بوشیلر (یهن) در : آی ، صوغوق ، باغهلی حیوانلر ، قرالیچه ، غدالر ، صو ، آینهلر ، معمول اشیا ، قان روحی ، ایکی صاییسی ، یاغمور الخ . شو شیلرده (یانغ) در : کونش ، حرارت، قوشلر ، قرال ، مشروبات ، آغاج ، موسیقی، اعمال ایدیلمهمش اشیا ، نفخه روحی ، اوچ صاییسی ، ییلدیرم الخ ... بونلرعینی زمانده جنسیلشمش ایکی عمدهدر [٢]

(یهن) دیشیدر ، (یانغ) ارککدر . (یهن) ظلمت و عطالتدر ، (یانغ) ضیا وقدرتدر . بوایکیسنك ازدواج شکلنده برلشمهسندن بوتون اشیا وجوده کلیر و عمومی آهنك دوغار . »

چینلیلرده بونلرك اشارتلریده واردر . (یانغ) ك اشارتی (—) در ، (یهن) ك اشارتی (- -) در .

بوایکی اشارتك ایکیشر ایکیشر برلشمهسندن یوقاریکی مبحثده تدقیق ایتدیکمز دورتلی تصنیف وجوده کلیر :

٤	٣	٢	١
— — — —	— — ———	——— — —	——— ———

بونلرك محتوالری شونلردر :

(١) کونش ، حرارت ، ذکا کوزلر ، الخ

(٢) آی ، برودت ، احتراصلر ، قولاقلر ، الخ

(٣) ییلدیزلر ، فجر ، شکل ، بورون ، الخ

(٤) سیارهلر ، کیجه ، انسان ، تسللی ، آغیز الخ

Revue philosophique, 1920. 3 — 2, P. 185 [١]

[٢] تورکجهده (یاك) شیطاندر .

بواشارتلرك اوچر اوچر برلشمه‌سندن‌ده سکزلی تصنیف وجوده کلیر :

محتوالری : (١) کوك ، خالص‌ارکك ، (٢) بوغو ، تصاعدات، کوللر ، (٣) آتش، حرارت ، ضیا ، (٤) ییلدیریم ، (٥) روزکار ، (٦) صو ، (٧) طاغلر ، (٨) یر ، خالص دیشی . [٢]

بوایکی اشارتك دوردر دوردر برلشمه‌سندن ٦٤ شکل وجوده کلیر . چینلیلرك بش مقدس کتابندن بری‌اولان Yi-King آدلی‌کتاب‌بو ٦٤ شکلك تفسیرندن عبارتدر . [٣]

چینلیلرده ، (یانغ) ایله (یه‌ن) قیمتجه بر برینك مساویسی دکلدر . بو سببله ، (یانغ) اولان شیلر (اوغورلو ، عالی) (یه‌ن) اولان اشیا (اوغورسز ، سافل) عد اولونور . مثلا ارکك ایله صاغ (یانغ) اولدقلری ایچون (عالی) ، قادین ایله صول (یه‌ن) اولدقلری ایچون چینلیلرك نظرنده (سافل) درلر . قادینك چینده حقوقجه ارککدن دون اولمه‌سی وصول طرفك اوغورسز طانیلمه‌سی بوتصنیفله علاقه‌داردر .

٢ — تورکلرده ایکیلی تصنیف

تورکلرده ایکیلی‌تصنیف ایکی‌تورلودر. بریسی چینلیلرك (یانغ) و (یه‌ن) مفهوملری کبی اشیایی غیر مساوی ایکی طبقه‌یه آییران (آق) و (قاره) تصنیفیدر .

بوتصنیف ، تمامیله چینلیلرك (یانغ و یه‌ن) تصنیفنه تقابل ایدر . ذاتاً (یانغ) کلمه‌سی (منور) ، (یه‌ن) کلمه‌سی (مظلم) معنالرینه کلدکلری ایچون ، بونلر لفظاً‌ده (آق) و (قاره) کلمه‌لرینك معادللریدر . بوتصنیفی ایلریده کوره‌جکز .

دیکر ایکیلی تصنیفه کلنجه ، بونده ایکی‌صنفك قیمتلری کیفیتجه بر برندن‌باشقه اولمقله برابر ، کمیتجه یکدیکرینك معادلیدر . برنجی تصنیف اشیایی ، (آق و قاره) نامله‌ریله

---

[٢] Grande Encyclopédie, tome 11 page 12

[٣] Manuel d'histoire des religions chantépie de la samaye p. 30

ایکی غیر مساوی (طبقه) یه آییریبیوردی . ایکنجی تصنیف ایسه زمره‌لری وفردلری (صاغ) و (صول) نامله‌ریله‌ایکی (قول) ه آییریر. بوتصنیفک‌دها اسملرندن‌آ کلاشیلیورکه تورکلرجه (صاغ) ایله (صول) بربرینه قیمتجه مساوی وبربرینك متممیدر . بوندن باشقه قادین وارکك جنسلری (آق و قاره) تصنیفنه دکلده (صاغ و صول) تصنیفنه ادخال ایدیلدکلری ایچون ، ایکی جنس حقوقجه بربرینك مساوی ومتممیدرلر .

٣ — اوغوز دینی یاخود صلح سیستمه‌سی

اوغوزلرك تشکیلاتنی تحلیل ایدیلنجه کورولورکه (بوزاوق)و(اوچاوق) نامله‌رنده‌کی ایکی عشیرتك بری برینك مساوی و متممی اولمق اوزره اتحاد ایتمه‌سندن ، اوغوز ایلی وجوده کلمشدر . (ایل) کله‌سی دیوان لغاته کوره (صلح) معناسنه‌در [١] فلان بك، فلان بکله ایل اولدی = صلح اولدی دیمکدر . ایلچی تعبیری‌ده صلحجی معناسنه‌در . اوغوز اتحادنده (بوز اوقلر) صاغ قولی ، (اوچ اوقلر) صول قولی تشکیل ایتدیلر. ایکی یولدن بویله‌جه برلشه‌رك (ایل) ی وجوده کتیریرکن ، بونلرك الاهلری‌ده اتحاد ایده‌رك (یدی خودای) ی وجوده کتیردیلر . بو اتحاد شو وجهله اولیور : صول‌قولی تشکیل ایدن عشیرت اسکی دینی تشکیلاتنی محافظه ایده‌رك (ایل) ه صول قول اولویور. بیلیورزکه اسکی بو دونك دورت یر صوسی واردی . بونلردن یالکز (دمیرخان) ایله (صو خان) قالیور . فقط ، بونلرده اوغوزلرده اسملرینی دکیشدیره‌رك ، (طاغ خان) و (دکز خان) اولویورلر .

یر صولر اورته دنیا سماسنك یعنی کرهٔ هوائیه‌نك اوغوللریدر . یر صولرك باباسنه آلتای تورکلری (اوغان) دیرلر . اوغوزلر ایسه بوکا (کوك خان) نامنی ویریورلر . ایشته بوصورتله ، صول قولك الاهلرینی (کوك خان ، طاغ‌خان ، دکز خان) نامنده‌کی اوچ یر صودن عبارت کورویورز .

صاغ قول ایسه ، اسکی یرصولرینی آته‌رق بونلرك یرینه‌سماوی تاکریلرقبول‌ایتمشدر. بونلرده (کون خان ، آی‌خان ، ییلدیزخان) در . دیمك‌که اصل‌استحاله صاغ‌قولی‌تشکیل ایدن بو درتده وقوعه کلمشدر . صول قول قادین دینی سیستمه‌سنی محافظه ایتدیکی حالده

صاغ قول بر اركك دينى سيستەمنى ابداع ايتمش ، وبو ايكى سيستەمك ازدواجندن اوغوز دينى وجوده كلمش .

او حالده ، بو الاهلرك اتحادندن آلتيلى بر تصنيف وجوده كليور . حال بوكه چين تصنيفلرنده آلتيلى بر تصنيف يوقدر. فقط ، سالچوقنامه بزه كوستريبوركه اوغوزشولەننده سوكوكارك (سوكوشلرك) عددى يديدر :

برى خاقان ، ديكرلرى‌ده آلتى اوقلردر . بو صورتده‌كى آلتى اوق برر الاه تمثيل ايتديكى كبى ، خاقانى وحتى خاتونى‌ده برر الاهك تمثيل ايتمه‌سى لازم كلزمى ؟

بونلرده اورخون كتابه‌سنه كوره (تورك تكريسى) ايله (ير صو) دن عبارتدر . (تورك تاكريسى) صلح تاكريسى ديمكدر. آلتاى توركلرى بوكا (باى اولكه‌نى) ديرلر. ارغو توركلرى (بايات) نامنى ويريرلر . اوغوزلر ، اوغوز خان اسمنى اوغوز دينك مؤسسنه اطلاق ايتدكلرى كبى (ايل تاكريسى) موقعنده‌ده قوللانيرلر . (كون ، آى ، ييلديز ، كوك طاغ ، دكز) خانلرك اوغوز خانك اوغوللرى اولمه‌سى بو اعتبارله‌در . آلتايلرده باى اولكه‌نك باباسى (قاره خان) اولديغى كبى اوغوزلرده‌ده اوغوزخانك باباسى (قاره خان) در .

شمدى‌ده اوغوز دينده‌كى الاه اسملرينى ، چينليلرك سكزلى تصنيفيله قارشيلاشديره‌لم:

كوريبورزكه [۱] چين تصنيفنده‌كى (۱) رقمنك قارشيسنده (كوك) كلمه‌سى وار . اوغوز دينده ايسه برنجيلك موقعنى (تاكرى = ايل تاكريسى) اشغال ايديبور تاكرى اساساً (كوك) معناسنه اولديغى ايچون ، بو ايكى مفهومك برى برينه تقابل ايتديكى آشكاردر . چين تصنيفنك (۲) رقمى قارشيسنده (كونش) كلمه‌سى واردر . (صو) (۷) رقمى قارشيسنده (طاغ) ، (۸) رقمى قارشيسنده (ير) كلمه‌لرى واردر . بونلردن ايكى اولكيسى (دكز خان) ايله (طاغ خان) ە تقابل ايديبور . صوككى ايسه (يرصو)در ديكر رقملرك محتوالرى تمام اولسه‌يدى ، بونلركده آى ، ييلديز ، كون خانلره تقابل ايتديكنى كوروردك . مع مافيه (۲) رقمنك قارشيسنده‌كى (بوغو) كلمه‌سى (كوك خان) ە تقابل ايدر ، چونكه خانده‌كى (كوك) كلمه‌سنك (كرۀ هوائيه) معناسنه اولديغنى يوقاريده كوردك .

بوسكزلى تورك تصنيفنك ، چينليلرده‌كى سكزلى تصنيفندن فرقى شودركه: توركلرده (آق) ، (قاره) مفهوملرى كيرمديكى ايچون ، سكز صنف آراسنده قطعى مساواتسزلق

[۱] بو تصنيف اشاغيده سوكوكلر بحثنك نهايتنده كوسترلمشدر.

بوقدر . چین تصنیفنك صنفلرنده ایسه یانغ ویه‌ن عنصرلری داخل بولندیغی ایچون ، اساسلی مساواتسزلقلر واردر .

اوغوز خان دیمی ، صلح دیمی اولدیغی ایچون سیاسی بر دیندر . تاکریلرك باباسی اولان (ایل تاکریسی) صاغ قولك حامیسیدر . یرصولرك آناسی اولان (یرصو) صول قولك حامیسیدر . (ایل تاکریسی) ایله (یرصو) ازدواج ایتدکلرندن ، آلتی کوچوك الاه ایکیسنك‌ده اوغوللری اولمشدر .

اوغان (اوغوزلرده کوك خان) اولجه یر صولرك رئیسی اولدیغی ایچون ، آلتای تورکارنده حالا مهم بر موقع اشغال ایتمکده‌در. آلتایلیلره کوره (اوغان) یرك اورته‌سنده ساکندر . یرك بو کوبکنده بر چام آغاجی واردرکه اوغانك تمثالیدر . بو آغاج (بای اولکن)ك اقامتکاهی اولان اون آلتنجی قات کوکه قدر یوکسلمشدر . بونك معناسی اوغانك‌ده مرتبه اعتباریله بای اولکنه مساویلك ادعا ایده‌جك‌درجه‌ده یوکسك اولمسیدر. اوغوز منقبه‌سنده اوغوز خانك هم (یاز تاکریسی) نك هم‌ده (قیش تاکریسی) نك قیزلرینی آلمش اولدیغنی کوردك . یاز تاکریسی یاقوتلرده ایل دیمی ، (بای اولکن) ، قیش تاکریسی (اوغان) در .

یاقوتلرده (ایل) انحلاله باشلامش اولدیغندن ، عشیرتلر آراسنده قان دعواسی عادتلری باش کوسترمکه باشلامشدر . بونك نتیجه‌سی اوله‌رق ، اسکیدن قان دعواسنك حامیسی اولان اوغان (یاقوتلرجه اولو تویون)قوتله‌نمش،بویوك تاکری‌اورته دنیا ایشلریله اوغراشمه‌یی ترك ایتمشدر. یاقوتلرده امید وکورکو (اعتباریله اولوتویون). مربوطدرلر. (اولوتویون) آیاغنی یره باصدیغی‌زمان، بوتون‌طاغلر ، دره‌لر تیترر. فیرطنه‌لرله قاصیرغه‌لر اونك یاقینلره ، کچدیکنه دلالت ایدر . کوك کوزولتیسی ، شیمشك ، ییلدیریم ، اونك سلاح شاقیردیلری ، قیویلجیملریدر . بوتون آتش ، احتراصلر ، حرصلر ، آرزولر اوکا توجه ایدر . الوهیت ساحه‌سنده فعال اولان اودر . بویوك تاکری ایسه یوکسکدن مفکوره‌سنی ساحه‌سنی سکینتله تماشا حالنده‌در . مراجعتکاه اولمق رولنی اولوتویونه ترك ایتمشدر . بشری ایشلره اوقدرلاقیددرکه حتی کندیسنه قوربان کسیلمه‌سنی‌بیله ایسته‌مز. یالکز ، سنه‌ده بر کره ، کنجلر طرفندن کندی شرفنه دوقوز بارداق قیمیز دوقوز دفعه ایچیلمه‌سنی ایستر . بو ایچکی آیینندن صوکرا ، مسرتلی اویونلر یاپیلیر . کنجلر قیمیزی ایچرکن (آیهال اوروئی آیهال) نداسنی باغیریرلر .

آلتی اوق . — صاغ قولك ممثلی (ایل‌تاکریسی) صول قولك ممثلی (یرصو) اولدیغی کبی ، ایکی قولك قسملری اولان بطنلرك (اوغوزلرده اوقلرك) ممثللری‌ده کوچوك تاکریلرله کوچوك یرصولردر . صاغ قولده‌کی بطنلرك ممثللری (کون خان ، آی خان ، ییلدیز خان) نامنده‌کی کوچوك تاکریلردر. صول قولده‌کی بطنلرك ممثللری (کوك خان، طاغ خان، دکز خان) آدلرنده یرصولردر. بوندن آلتی‌الاه اسمی چیقیور. چینلیلرده‌ده آلتی عددینك دینده موقعی واردر . (هوهان شو) اسمنده‌کی چین کتابنده یازیلدیغنه کوره سنه‌نك اون ایکنجی آینده پای‌تخت یاخود قوماندانلق مرکزی اولان هر شهرك خارجنده طوپراقدن آلتی عدد اوکوز رکز ایدیلیر. فی‌الحقیقه (اوکوزك علامتی اولان) (Tcheou) بویوك صوغوقلری قوغه‌جق واسطه‌در [۱] .

اوغوزلرده آلتی اوقك دینی تمثاللری یالکز بوآلتی الاهدن عبارت دکلدر. اونلرك (اونغون) لریله (سوکوك) لری‌ده واردر .

اونغونلر . — جامع‌التواریخه کوره (اونغون) کلمه‌سی تورکجه (اویتون) کلمه‌سندن مشتقدر و (اویتون) کلمه‌سنك معناسی (مبارك) در . تورکلر (مبارك اولسون) موقعنده (اویتون‌بولسون) دیرلرمش. برحیوان، برزمره‌نك اونغونی اولونجه اوزمره‌نك فردلری اوحیوانی اولدوره‌مزلر، اتنی ییه‌مزلر واوکا هیچ بروجهله تعرض ایتمیوب تفألاً مبارك طانیرلرمش .

اونغونلر شونلردر :

(زمره)	(اونغون)
کون خان اوغوشی	شاهین
آی خان «	قارتال
ییلدیز خان «	طوشانجیل
کول خان «	سونغور
دکز خان «	چاقر
طاغ خان «	اوچ قوش

[۱] Cycle ture page : 39

یوقاریکی اسملردن بشنك آوجی قوشلر اولدیغی کورولیور. یالکز (اوچ قوش) ك هانکی قوشلر اولدیغی مجهولدر .

سوکوکلر .— جامع‌التواریخ سوکوکلره (اندام‌کوشت) نامنی ویرییور. بونك تورکجه مقابلی (سوکوك) اولدیغنی (ابن بیبی) نك سلجوقنامه‌سنده کورییورز . اوغوزلرده (شوله‌ن) آدلی ملی برقیافت واردرکه بونده یکرمی دورت اوغوز بکی حاضر بولونورلر، فقط کسیلن قوربانك اتلرینی لاعلی‌التعیین یمك جائز دکلدر. آلتی اوقدن هربرینه‌منسوب اولان بکلرك آیری سوکوشی (سوکوك) (یعنی ییه‌بیله‌جکی ات قسمی) واردر . خاقانك سوکوکلرینی‌ده سلجوقنامه‌ده کورییورز ، سوکوکلر شونلردر :

خاقان	باش واوجا
کون خان اوقی	صاغ قری یغرین
آی خان »	صاغ اشغلو
ییلدیز خان »	اویاکو (اویامه)
کول خان »	صول قری یغرین
دکز خان »	صاغ اشغلو
طاغ خان »	اوجایله

(اوجا) دیوان‌لغاته کوره صیرت ایدر. (اویاکو) قابورغه طرفیدر. اشغلو (آشیقلی) دیمکدرکه آشیغی اولان باجاق دیمکدر .

بو تصنیفی‌ده چینلیلرك ۸ لی تاتوئیزم تصنیفیله قارشیلاشدیریرسه‌ق آرالرنده عینیت کوره‌بیلیرز . چینلی تصنیفنده (سما) بولومنده (باش) کلمه‌سنی، (یر) بولومنده (قارین) کلمه‌سنی کورییورز . خاقان سمایه ، خاتون یره تقابل ایتدکلری ایچون ؛ خاقانك سوکوکی (باش) ، خاتونك سوکوکی (قارین) اولمه‌سی چین منطقنه موافق دوشیور . (کونش) بولومنده ایسه (اویلوقلر) کلمه‌سنی بولیورز. (اویلوق) بوراده (بوط) معناسنه‌در . اوحالده (صاغ قری یغرین) لك‌ده (صاغ بوط)، (صول‌قری‌یغرین)ك (صول بوط) اولدیغی‌ده آکلاشیلیور .

عربجه‌ده ، دیکر بعض لسانلرده مؤنثات سماعیه عجبا بویله بر تاتوئیزم نتیجه‌سیمیدر

یعنی مثلا (شمس) مؤنث (قمر) مذکر (بئر) مؤنث (سیف) مذکر اولمه‌سی اویله براعتقاد نتیجه‌سیدر .

چینایلرك تائوئیزم تصنیفندن اوچ بولومه مثال :

(۱) سما = Kien جنوبده، ضیا عمده‌سی، ارکك ، حرکتسزلك، قوت، باش ، کوك قبه‌سی ، بابا، خاقان، یووارلاقلق ، جدا طاشی، معدن ، آیینه ، قیزیل ، ایی آت ، اختیار آت ، بویوك آت ، برا کری قلیچ ، آغاجلرك یمشی الخ ... [۱]

(۲) یر = Kwun شمالده ، ظلمت عمده‌سی، دیشی، یرعمده‌سی، اطاعت، مواشی، قارین، آنایر، البسه، قازان، چوقلق، قاره، بویوك یوك آرابه‌لری الخ .

(۳) کونش = نفوذ، روزکار، اورمان، اوزونلق، یوکسکلك، کومه‌س حیوانلری، اویلوقلر ، بویوك قیز ، ایلرو کری حرکتلری ، ۱۰۰ ده اوچ قازانج الخ ...

یکرمی دورت بوی . — اوغوزلرده آلتی اوقدن هر بری دورت بویه آیریلیر . بوندن یکرمی دورت بوی حاصل اولور . اوقلرك اونغونلرك سوکوکلری اولدیغی کبی بویلرکده (تمغا) لری وار. جامع‌التواریخ هربویك کندی حیوانلرینی وخزینه‌سنی کندینه مخصوص تمغا ایله اشارتله‌دیکنی بیان ایدییور . بوتمغالر ، جامع‌التواریخده ودیوان لغاتده کوستریلشدر . احتمالکه اونغونلر کبی بوتمغالرده اسکی توتملرك پس زنده‌لریدر .

یکرمی درت بوی شونلردر :

	جامع‌التواریخه کوره	دیوان لغاته کوره
کون خان	قایی	قیغ
	بایات	بیات
	القه‌اولی	القابلك
	قره‌اولی	قرابلك
آی خان	یازر	یزغر
	دوکر	تو
	دودرغا	توترقا
	بایرلی	...

[۱] L'année sociologique, 16, p. 59

	جامع التواریخه کوره	دیوان لغاته کوره
ییلدیز خان	آوشر	افشار
	قریق	جرقلق
	بیکدلی	بکتلی
	قارقین	. . .
کول خان	بایندر	بایندر
	بچنه	بجنك
	جاولدر	جولدر
	جبن	جبن
طاغ خان	سالور	سلغر
	ایمور	ایمر
	الایونتلی	اولایندلغ
	اورکر	ارکر
دکز خان	بیکدیر	اکدر
	بوکدوز	بکدز
	بیوا	ادا
	قنق	قنق

دینی رئیسلر . — اوغوزلرده دینی رئیسلر، سیاسی رئیسلردن آیری دکلدی. یکرمی دورت بوی بکی هم سیاسی، همده دینی ریاسته حائزدیلر . بونلر شـوله‌نده طوپلانه‌رق اللرینی برابرجه کوکه قالدیردقلری زمان آلنیشلری آلتیش وقارطیشـلری قارطیشدی . یعنی دعالری دعا وبد دعالری بد دعا ایدی .

اوغوزلرك بو یکرمی دورت بکدن باشقه (اوزان) نامیله هم کاهن، هم شاعر، هم سحرباز اولمق اوزره روحانیلری ده واردی . بونلر شـوله‌نده، اوغوزنامه‌یی اوقویه‌رق قوبوز چالارلردی .

١٤ عددینك یاقوتلرده دینی موقعی . — آلتی ویکرمی دورت عددلرینك دیکر تورك جمعیتلرنده‌کی سـیاسی قیمتنی ایلریده حقوق قسمنده کوره‌جکز . فقط یاقوتلرده

يكرمى دورت عددى، دينى تشكيلاتلرنده تظاهر ايتديكى ايچون بوراده ذكرى ايجاب ايدر .

سيه‌روزسكينك بيانـنه كوره، بويوك تڭرى مقدس قازى كوسترمك ايچون، ياقوتلردن تڭرسبورغه يكرمى دورت شامان جلب ايتمشدى. رئيس روحانيلرك يكرمى دورت اولمسى ياقوتلرده، دينى تصنيفده يكرمى دورت عددينك برعامل اولديغنه دلالت ايدر .

٤ — ياقوتلرده ايل دينى

ياقوت توركارنده (ايل) ايكى قولدن مركبدر . صاغ قول (دوقوز آغا اوزا) ، صول قول (سكز آغا اوزا) نامنى آلير. (آغا اوزا) ياقوتجه‌ده (بابا صويى) معناسنه‌در. (ايه اوزا) ده (آنا صويى) معناسنه‌در. ياقوتلره كوره، ير يوزنده‌كى بطنلر صاغده دوقوز وصولده سكز بطنه منقسم اولديغى كبى ، سماده‌كى الاهلرده تماميله بونلره متناظر اولمق اوزره سمانك دوقوز طبقه‌سنى، ير يوزينك سكز منطقه‌سنى اشغال ايتمشلردر . او حالده (سما) صاغ قوله، (ير) صول قوله تقابل ايدييور. سماده‌كى الاهلره ياقوتلر (تانكه‌ر) يعنى (تاكريلر) ديرلر. يرده‌كى الاهلرك ايسه بيلديكمز يرصولر اولديغى آشكاردر . او حالده، اوغوز دينى كبى، ياقوت دينى‌ده (ايل سيستـه‌مى) نه تابعدر. بونده‌ده، ايلك صاغ قولنه مقابل اولمق اوزره سماده دوقوز تاكريلر وصول قولنه مقابل اولمق اوزره ير يوزنده سكز يرصولر واردر.

اوغوزلرده ايكى عشيرتك برلشمه‌سندن سكزلى بر (ايل) وجوده كلديكنى كورمشدك . ياقوتلرده ايسه، بو سكزلى زمره (ايل) ك صول قولنى تشكيل ايدييور. صاغ قول اولمق اوزره اوكا دوقوزلى بر زمره داها داخل اولويور. او حالده، ياقوت تشكيلاتى اوغوز تشكيلاتندن داها مركبدر . فقط، (ايل) ك ايكى قول اولمه‌سى اعتباريله برى برينك عينيدرلر .

شرقى اوغوزلرده ياقوتلر كبى دوقوزلى وسكزلى تشكيلاته مالك اولمه‌لرى محتملدر. بونلره دوقوز اوغور نامى ويريلمه‌سى شو فرضيه‌يى مؤيددر. (نايمان) مغولجه (سكز) ديمكدر. او حالده، نايمانلرك بويله بر تشكيلاتده صول قولى تشكيل ايتمه‌لرى ملحوظدر.

یاقوتلرده، اورته دنیاده‌کی حاکمیتك تاکریلرك رئیسی اولان (آی نویون) دەدکل، بلکه یرصولرك رئیسی اولان (اولونویون) ده اولدیغنی بیان ایتمشدك . الاهلرك قدرتلری تمثیل ایتدکلری اوموشلره تابعدر. بوکا بناءً صاغ قول قوتلی بولوندیغی زمان، تاکریلر داها قوتلیدر. صول قول قوتلننجه، حاکمیت یرصولره کچر .

٦ — آلتای تورکلرنده ایل دینی

آلتای تورکلرنده (سما) اون یدی قاتدر. اورته دنیاده‌کی یرصولرده ، اون یدی خاندن عبارتدر .

کوریلیورکه بو ۱۷ عددی یاقوتلرده صاغ وصول قوللرك عددلری اولان ۹ و ۸ عددلرینك جمعندن حاصل اولمشدر .

اسکی بر زمانده آلتای تورکلرنده‌ده سمانك دوقوز قات اولدیغی شو واقعه‌دن آکلاشیلیور :

آلتای تورکلرنده شامان، بای اولکه‌نه قوربان تقدیم ایتدیکی زمان هوش اورمانجغنده برهوش آغاجنی مردیون اتخاذ ایدر. بونك اوزرنده دوقوز کرتیك یاپارکه بونلر آشاغیدن یوقاری‌یه برنجی قاتدن دوقوزنجی قاته قدر کوکلری کوستریر. اکر سمانك عددی اون یدی اولمش اولسه‌یدی، کرتیکلرده اون یدی اولوردی. اولجه سمانك قاتلری ۹، یرصولر ۸ عددلرنده ایکن، صوکره‌دن هر ایکیسی‌ده، بونلرك مجموعی اولان ۱۷ یه بالغ اولمشدر. ذاتاً شیمدی‌یه قدر دینی تکاملده دائما اسکی تصنیفلرك بری برینه علاوه‌سیله یکی تصنیفلرك بی دربی عادت اولدیغنی کوردك. تسین دیننده مشرقك دورت یرصوسی واردی‌که دورت بطنه تقابل ایدیوردی . اوغوزلرده ایکی تسینك برلشمه‌سیله دوردی تاکری، دوردی یرصو اولمق اوزره سکز الاهك وجوده کلدیکنی کورمشدك . یاقوت دیننده سکزه بر علاوه‌سیله دوقوزعددی ظهور ایتدکدن صوکرا بو صاغ قول واسکی ۸ عددی‌ده صول قول اولمق اوزره یکی برتصنیف چیقدی. آلتای تورکلرنده‌ده بو ایکی صاینك برلشمه‌سندن ۱۷ عددی چیقدیغنی کوریورز. فقط، قوللره عائد الاهلرك عددی نه اولورسه اولسون دائما الاهلرك ایکی قوله منقسم اولمه‌سی وبو الاهلرك بطنلره تقابل ایتمه‌سی ایل دیننده عمومی بر قاعده‌در .

آلتای تورکلرنده برصولرك رئیسی (اوغان) در. بونك اوغوللری (صوخان) ایله (دمیر خان) در. بونلرك اسکی تسمیه دیننمدن قالمه اولدیغنی بیلیورز . فقط او زمان برصولرك عددی دورت ایکن، شیمدی ۱۷ یه بالغ اولمشدر. برصولر وسمانك طبقه‌لری کبی بر یوزنده‌کی تورك اورروقلرینك صایه‌سی‌ده اون یدی‌در. مع‌مافیه، بونك‌ده اسکی زمانده دوقوز اولدیغنه دلیل واردر : « آلتای تورکلرینه کوره قاره خان یرك کوبکنده دوقوز داللی بر آغاج یاراتمش وهر دالك آلتنده بر آدم خلق ایتمش . بوتون انسانلر بو دوقوز آتادن وجوده کلمشلر. » تورکلرده « دوقوز آتالی » مشهوردر. شبهه‌سز، آتالر دوقوز اولدیغی زمان، اورروقلرده دوقوزدی . سمانك دوقوز قاتنده‌کی دوقوز تاکری، صاغ قولده‌کی دوقوز بطنك آتالری یعنی لاهوتی ممثللری ایدی. صوکرادن تاکریلرده، برصولرده (۱۷) یه بالغ اولدیلر. بونلر کبی اورروقلرك صایسی‌ده (۱۷) اولدی .

ایل دینی (اورقون) تورکلرنده باشقه بر تغیر کوستریبور. جامع‌التواریخه کوره[۱] قاره قوزوم جوارنده، بر طرفده اون ایرماق واردی . بونلرك اطرافنده اوطورانلره (اون اورقون) یاخود (اون اویقور) دیرلردی؛ دیکر طرفده دوقوز ایرماق‌واردی؛ بونك اطرافنده اوطورانلره (دوقوزاویقور) دینیلیردی . بو تصنیفده بر ایل تصنیفی کوستریبور بوراده‌کی دوقوز اویقورلرك دوقوز اوغوزلر اولدیغی آشکاردر. اون اویغورلره (اون اورقون) دنیلمه‌سنه کوره بونلرك‌ده (اورخون = ارغو) تورکلری اولمه‌سی محتملدر .

۷ — ایل دیننك اساسی

بردین منسوب اولدیغی زمره‌نك اجتماعی وجدانی کوستریر . عشیرت دورنده هر بطن مستقل بروجدانه مالکدی. هربطنك آیری بررنکی‌واردی. بورنکله کندی خصوصی شخصیتنی بارز برصورتده افاده ایدیبوردی . بوندن باشقه ، دورت جهتدن ، دورت موسمدن ، دورت حیواندن ، دورت عنصردن بری‌ده کندیسنه عائددی ، کندیسنك خصوصی تمثاللری ایدی. دورتلی تصنیفه دهاچوق اشیا داخل اولدیغی ایچون، باشقه‌جه داها بر چوق تمثاللرده مالك دیمکدی . بطنلره عائد بوتمثاللرك چوقلغی کوستریبورکه

[1] Das kudatku bilik, Radlof, pag XXVI

بطنلرك اجتماعی وجدانی ، عشیرتك اجتماعی وجدانندن چوق قوتلی ایدی . هر بطنك کندی یرصوسی ، نظرنده ، عشیرتك اوغانندن داها چوق نفوذلی ایدی . بوندن دولاییدرکه بطنلر آراسنده قان دعواسی وغزوه کبی بادرەلر اکسیك اولمازدی . حتی، بطنلری خصوصی‌الاهلری اولان (یرصو) لر غزوه‌یه، آقینه، محاربه‌یه سوق ایدردی . (اوغان) عشیرتك تمثالی اولمقله برابر بر صالح الاهی دکلدی . بناءً علیه قاوغالره مانع اولمق اونك بر رولی دکلدی . بوکا مقابل ، هر (یرصو) یالکز کندی بطنك خصوصی تساندینه قیمت ویردیکی ایچون ، اونك تفوقنی تأمینه چالیشیردی . (دیوان لغات) ده (یرصو) یه (جیوی) نامی ویریلیور . بو کتابده دینیلیورکه ایکی تورك قومی محاربه ایده‌جکسه قاوغا کوننده اولکی کیجه ، بوقوملرك جیویلری یعنی یرصولری بری بریله جنك ایدرلر . کیجه لین غالب کلن جیوینك قومی ایرته‌سی کون وقوع بولان محاربه‌ده غلبه چالار ، مغلوب جیوینك قومی مغلوب اولوردمش .

بو حال کوستریریورکه ، عشیرت هنوز قوتلی بر تساندده مالك حقیقی بر جمعیت اوله‌مامشدی . چونکه مشترك وجدانی هنوز کافی درجه‌ده قوتله‌نه‌مه‌مشدی . حال بوکه بطنلردن هر برینك غایت قوتلی اولمق اوزره معشری بر وجدانی واردی . او حالده عشیرت دینی داها زیاده قان دعواسی دینی ایدی، ایل دینی ایسه بر دولت دینی اوله‌رق وجوده کلدی.

ایل دینی ظهور ایتدیکی زمان تورکلرده ملت وجدانی ، کافی درجه‌ده قوتلشمشدی. ملتك وجدانی برنجی درجه‌یی احراز ایتمش، بطنلرك خصوصی وجدانلری ایکنجی درجه‌یه سقوط ایتمشدی .

بویله بر زمانده، خلقك آراسندن بر اولیا یاخود قهرمان ظهور ایده‌رك منسوب اولدیغی خلقك معشری وجدانی شدتلی بر صورتده حس ایتمکه باشلادی . بو معشری وجدان ، داها عالی بر الاه تمثالی آلتنده تجلی ایدییوردی . داها عالی ، سمادن باشقه نه اوله‌بیلیر ؟ او حالده ، بو یکی الاه (تا کری یعنی کوك) نامنی آلدی . اسکی الاهلر اسملرینك ده دلالت ایتدیکی وجهله خاکی ایدیلر . هر بوی بر ایرماق بوینده ، هر صوی بر (صو) کنارنده یاشادیغی ایچون ، معشری وجدانی حیاتنه مدار اولان (یر) ایله (صو) یك تمثاللری آلتنده سزییوردی . بوکا بناءً بطنلرك معشری وجدانلرینه (یرصو) نامی ویرلمشدی . شمدی بطن مفکوره‌سندن داها یوکسك بر مفکوره ، صالح مفکوره‌سی ، (بر خلقك عشیرتلری وبطنلری آراسنده‌قان دوکولمه‌مه‌سی مفکوره‌سی)

دوغیوردی. بومفکوره دوغونجه ایل دینی‌ده کندی کندینه تشکل ایتدی. بومفکوره‌یی ایلك دویانه (تا کری قوطی) عنوانی ویریلدی . بوذات ، صلح دینی تأسیسه وبونی استلزام ایدن دولت تشکیلاتنی وجوده کتیرمکه کندینی مأمور ومبعوث بیلیوردی .

حکمدارلره (تا کری قوطی کین یوز) دینیلدیکنی (ده‌کینیی) یازییور . (تا کری قوطی) نك معناسی معلوم . ظل‌الله وروح‌الله معنالرینه‌در . (کین یوز) ایسه (کنیش یوزلی) دیمکدر . (چنکیز) کلمه‌سنك مغوللرجه بو تعبیرك محرف بر شکلی اولمه‌سی محتملدر . کنیش یوز لقبی‌ده ، صاحبنك بویوك بر پرستیژه مالك ، جلالتلی ، شهامتلی اولدیغنی آکلاتیر .

اورخون کتابه‌سنده تا کری‌یه (تورك تا کریسی) نامی‌ده ویریلیور . بوتعبیرده کوستریرکه (تا کری) بررب‌العالمین دکلدی . بلکه‌برتورك اوروغنك قومی الاهی‌ایدی. خاقانك‌ده تا کری طرفندن کوندریلدیکی اورخون کتابه‌سندن آکلاشیلیور :

فقط یوقاریده تورك تا کریسی ومبارك تورك یرصولری شویله یاپدیلر: تورك بودونی یوق‌اولماسین‌دییه ، یکیدن بر بودون اولسون دییه بابام ایل بسله‌یجی خاقان ایله آنام ایل بیلیجی خاتونی یوکسلتدیلر ، کوکك تپه‌سنده طوتوب یوقاری‌چیقارتدیلر. (صحیفه ۱۰۰-۱۰۱)

(ایل) کلمه‌سی اسکی تورکجه‌ده هم (صلح) ، هم‌ده (دولت) معناسنه‌در . فی‌الحقیقه، اجتماعی صلح ایله دولت عینی زمانده تشکل ایده‌بیلن ایکی مؤسسه‌در . بر جمعیتده قان دعواسی وغزوه قاعده‌لری جاری ایسه اونده بر دولت ماهیتی بولونه‌ماز . دولت قان دعواسیله غزوه‌نك بیتدیکی یرده باشلار . ولایت عامه تأسس ایدنجه آرتق خصوصی احقاق حق یوللرینه لزوم قالماز . ایشته بوسببلردن دولاییدرکه (ایل) تورکلرده هم بر دین ، هم بر دولت ، هم‌ده صلحجیلك اخلاقی صورتنده وجود بولدی .

ایل دینی ، اول امرده عشیرت دینی کندی تشکیلاتنی آراسنه آلمقله‌ایشه باشلادی. چونکه تأسس ایتمش برطاقم عنعنه‌لرك آنقلابیله بوس بوتون اورته‌دن قالقمه‌سی ممکن دکلدر . باخصوص ، عشیرت دینی عائله‌نك اساسلرینی تأسیس‌ایتمش وقادین جنسنه‌بویوك برموقع ونفوذ تأمین ایله‌مشدی . عشیرت دیننك بوس بوتون زائل اولمه‌سی ، عائله تساندینك ضعیفله‌مه‌سنی وقادین حقوقنك تناقصنی موجب اوله‌بیلیردی . بوصورتله ایل دینی تشکل ایدرکن عشیرت دینی اونك سیسته‌منه بر عنصر حالنده منضم قالمه‌سی قادین حقوقی نقطهٔ نظرندن چوق فائده‌لی اولمشدر .

عشیرت دینده اسکی بطنلری تمثیل ایدن برصولر ، ایل دینده صول قولی تشکیل ایتدی . صلح طرفدارلرینك تمثللری اوله‌رق یکی ظهور ایدن تاکریلر صاغ قولی وجوده کتیردیلر . اوغوزلرده (کون ، آی ، ییلدیز خانلر) تاکریلردر . (کوك ، طاغ ، دکز خانلر) برصولردر . یاقوتلرده دوقوز آغا ارزالرك تاکریلر ، سکز آغا ارزالرك برصولر اولدیغنی وآلتای تورکارنده تاکریلرکده ، برصولرکده عددی اون یدی‌یه چیقاریلمش بولوندیغنی یوقاریده کورمشدك .

ایکی قومك بودینی مناسبتلرندن باشقه سیاسی واخلاقی خصوصیتلری‌ده واردر . صاغ قول صلح فرقه‌سی ، صول قول حرب فرقه‌سی ایدی . عینی زمانده صاغ قول ارکك فرقه‌سی ، صول قول قادین فرقه‌سی ایدی . خاقان صاغ قولی ، خاتون صول قولی تمثیل ایدردی .

٨ — تورك منطقنده مدبر عمده‌لر

ایکیلی ، آلتیلی ، سکزلی ، دوقوزلی ، اون ایکیلی ، یکرمی درتلی تصنیفلر

برنجی مبحثده دورتلی تصنیفك منطقی مقوله‌لر ماهیتنده اولدیغنی کوسترمشدك . شیمدی‌یه قدر کوردیکمز و ایلریده کوره‌جکمز واقعه‌لر (ایکیلی ، آلتیلی ، یدیلی ، سکزلی ، دوقوزلی ، اون ایکیلی ، یکرمی درتلی) تصنیفلرکده منطقی مقوله‌لر ماهیتی حائز اولدیغنی ، ذهنك مدبر عمده‌لری وظیفه‌سنی ایفا ایتدیکنی اثبات ایدییور . تورك دوشونوشی ، دائما بومنطقی قادرولر ، بوذهنی چرچیوه‌لر داخلنده جریان ایدردی . تورك تشکیلاتی ، دینی اولسون ، سیاسی اولسون هپ بو تصنیفلره تابع اولدیغی کبی ، هرصاینك قدسیت اعتباریله خصوصی برموقعی واردی . بونلری ایلریده کوستره‌جکز .

اوچنجی مبحث

ایلخانلق دینی (آق وقاره) تصنیفنه استناد ایدر اوحالده اولا بوتصنیفی تدقیق ایدهلم

١ — ایکی طبقه

تورکلردهایکیلی تصنیفك ایکی تورلواولدیغنی کورمشدك. بونلردن برنجیسی(صاغ-صول) تصنیفی‌درکه (ایکی قول) نامنیده آلیر . ایکنجیسی (آق - قاره) تصنیفی‌درکه (ایکی طبقه) اسمیلهده تسمیه اولونهبیلیر . (ایکی قول) ده صاغ ایله صول قدسیتجه بربرندن فرقلی اولمقله برابر قیمتجه بری برینه مساویدرلر . بونلر کبی صاغ و صول قادرولری ایچنه کیرن بوتون مفهوملرده بربرینه مساویدرلر . حال بوکه ایکی طبقهدهکی آق وقاره مفهوملری بویلهدکلدر . کلهلرده دلالت ایتدیکی وجهله ، بوایکی‌مفهوم تماميله بری‌برینك ضدیدرلر . مع مافیه بونلرك ضدیتی مادی بر ضدیتده دکلدر ، معنوی ، قدسی بر ضدیتدر . قدسیتجه بربرینك ضدی اولان بوایکی مفهوم ، بحق اعظم نامتناهی واصغر نامتناهی درجهسنده بر اوزاقلقله بربرندن اوزاقدرلر .

ایکی طبقهدن (آق) رحمانی قدسیتی ، (قاره) ایسه شیطانی قدسیتی افاده ایدر . یعنی برنجیسی مثبت قدسیتك، ایکنجیسی منفی قدسیتك عنوانلریدر . برنجیسی جمال صفتنك ، ایکنجیسی جلال صفتنك تجلیکاهلریدر . بوندن دولاییدرکه مکافات الاهلری (آق) مقولهسنه ، مجازات الاهلری (قاره) مقولهسنه منسوبدر .

قدیم تورکلرده ارواحه، اجنهیه (چار) دیرلردی . ایکی طبقهیه نظراً ارواح طیبهیه (آق چار) ، ارواح خبیثهیه (قاره چار) نامنری ویریلیردی. [آق چاردن آفشار کلهسی، قاره چاردن‌ده قارچار، قارجهار، قاچار کلهلری دوغمشدر .] شمال تورکلرنده بو تعبیرلر (آق چوره ، قاره چوره) شکللرنده مستعملدر .

ارواح کبی ، صویلرده ایکی طبقهیه آیریلیردی . شمال تورکلری ایلدن اولانلره یعنی اصیللره (آق سویهك) ، ایلدن اولمایانلره یعنی‌اصالتسز عد اولونان انسانلره (قاره سویهك) دیرلرکه معنالری (آق کمیك وقاره کمیك) در . (ایلخانلق) دورنده حاکم صنفی یالکنز

کندی ایلنی اصیل عد ایدر ، اونك خارجنده بولونانلری اصالتسز طانیردی . بناءً علیه حاکم (ایل) کندی بویلرینی، کندیسنه تابع بولونان یابانجی اویماقلردن تفریق ایچون ، برنجیلك اسمنه (آق)، ایکنجیلرککنه (قاره) صفتلری ادخال اولونوردی . مثلا (قویونلیلر) بایندر بوینه تابع اولان کندی اوغوز بویلرینه (آق قویونلیلر) ، تابعلرینه ایسه (قاره قویونلیلر) ناملرینی ویرمشلردی. برایل حاکمیتدن ساقط اولونجه، ینه (قاره) صفتنی آلیردی. مثلا (بولاق) بودونی قیپچاقلر طرفندن تحت اسارته آلننجه اسمنی (قاره بولاق) ه چویرمشدی . (محمود کاشغری) [ده کینیی‌یه کوره بوبولاقلر بالآخره (وولاق) اولاح دولتنی تشکیل ایتدیلر] خطای دولتنك سقوطی اوزرینه ، اوراده‌کی تورکلرك (قاره خطای) نامنی آله‌رق هجرت ایتمه‌سی ایکی صورتله ایضاح اولونه‌بیلیر. بونلر یااساساً خطای ایلنك قاره اولوسلری ایدیلر ، یاخود استقلاللرینی غیب ایتدکاری ایچون بولاقلر کبی بوصفتی آلدیلر .

قاره قیرغیزلر ، قاره کونه‌لر ، قاره قاچارلر ، قاره کچیلرده هپ بوایکی صورتله ایضاح ایدیله‌بیلیرلر .

تورکلر (وجد) ایله (قوط) ی‌ده آق وقاره کلمه‌لریله افاده ایدرلردی . بوکون بیله وجدلی، مسرتلی زمانلره (آق کون) ، قسوتلی، فلاکتلی زمانلره (قاره کون) دیرز . (آق آقچه قاره کون ایچوندر) وجد ویرن خبرلره (آق خبر) ، قسوت ویرن خبرلره (قاره خبر) ناملرینی ویریرز. ناموسی تمیز اولان کیمسه‌یه (آلنی آق) ، حیثیتی برباد اولان کیمسه‌یه (یوزی قاره) تعبیرلرینی قوللانیرز .

قدیم تورکلرده؛ شامانلرده ایکی طبقه‌یه آیریلمشدی. قاره‌شامان قسوتلی آیینلری اجرا ایدردی. آق‌شامان ایسه مسرتلی عبادتلره رهبرلك یاپاردی. قوربان ایدیله‌جك حیوانلرك رنکلری‌ده بوعبادتلرك رنکنه تابعدی. آلتای‌تورکلرنده سمانك مکافات الاهلرینه آچیق رنکلی حیوانلر قوربان ایدیلیردی ، یر آلتنده‌کی مجازات الاهلرینه ایسه قویو رنکلی قوربانلر کسیلیردی . کاشغرده، یشم طاشنك بیاضنه (آق قاش) ، سیاهنه (قاره قاش) نامری ویریلیر . (بونلرك وشامانلرك ایکی نوعی سحرك‌ده آق وقاره نوعلری اولدیغنه دلالت ایدر) قیزیلباشلر ، طریقتك اسرارینه نا محرم اولانلره (آغزی قاره) یاخود (قاره باش) دیرلر .

ایلخانلق دیننده‌کی بو آق وقاره مقوله‌لرینی ، بودون دیننده‌کی غرب ایله شمالك

تمثاللری اولان آق وقاره ایله قاریشدیرماملیدر. بوراده‌کی (آق) جنوبك ویازموسمنك، (قاره) ایسه شمالك وقیش موسمنك تمثالیدر. آق شامانه‌یازینکی دیمه‌سی‌ده بوندندر. بودون دینده آق وقاره قیمتجه مساوی ایدیلر. فقط بوراده بربرینك تماميله معكوسیدرلر. بودون دینك تك باشنه حاكم اولدیغی زمانده، جمعیتی تشكیل ایدن اوغوشلر بربرینه مساوی بولونیورلردی. ایلخانلغك حاكم اولدیغی زمانده ایسه، (ایل) ی تشكیل ایدن تكینلرله خاتونلر اصیل، (ایل) ك خارجنده بولونانلر ایسه اصالتسز عد اولونوردی. بناءً علیه برنجیلرك حریت واصالتی (آق) صفتی، ایكنجیلرك اسارت وذاتی (قاره) صفتی دوغورمشدی. سیاسی حقوقه یالکز تكینلرله خاتونلر مالكدیلر. قاره كیمكلر سیاسی حقوقدن محرومدیلر. دیمك كه قدسیتلرده‌كی بوفرقلری، جمعیتده‌كی فرقلر حصوله كتیرمشدی. (آق وقاره) نك مترادفلری واردر: (اوز، یاوز) و (یاخشی، یامان) كبی.

(آق) و (قاره) صفتلری غرب توركلرینه مخصوصدر. شرق توركلری (آق) یرنده (كوك) كلمه‌سنی قوللانیرلر. بونك سببی ظاهردر. دورتلی تصنیفده غربك رنكی (آق)، شرقككی ایسه (كوك) در. اوحالده هرایكیسی‌ده كندی جهتنه تمثال اولان رنكی رحمانی قدسیتك تمثالی عد ایتمشدر. شرق توركلری ایلدن اولانلره (كوك تورك) رعایایه ایسه (قاره بودون) یاخود (قاره قامیق) دیرلردی. جنكیز مغوللری‌ده ایلدن اولانلره (كوك مغول)، رعایایه (قاره اولوس) دیرلردی. (قاره رعیه) تعبیری، بوكلمه‌لرك ترجمه‌سندن عبارتدر.

شرق توركلری، انسانلر ایچون (قاره) كلمه‌سنی قبول ایتمكله برابر، الاهلر ایچون (یاغیز) كلمه‌سنی قوللانیرلردی. بناءً علیه اورخون كتابه‌سی جمال یاخود مكافات الاهنه (كوك تا كری)، جلال یاخود مجازات الاهنه (یاغیز یر) تعبیرلرینی قوللانمقده‌در. آلتای توركلری كوك تا كری‌یه (یای اولكون) نامنی ویریرلر. بو الاه، اون آلتنجی قات كوكده آلتون برتخت اوزرنده اوطورور (یاغیز یره) ده (ارلك خان) نامنی ویریرلر. بوده یر آلتنده‌كی تحتانی سماده سیاه بر تختك اوزرنده اوطورور. ارلك خان توصیف اولوندیغی زمان یوزی سیاه، وجودی سیاه، اتنك رنكی سیاه، البسه‌سی سیاه، حاصلی هرشیئی سیاه اوله‌رق تعریف ایدیلیر. ارلك خان كنهكار روحلری مجازات ایچون بر قطران قازانینه آتاركه اونك‌ده رنكی سیاهدر. ثوابلی روحلرك كیده‌جكی جنتك اسمی، بالعكس (آق) در. جنتلكلره یعنی جنتده اوطوران دده‌لرمزه (آقتو) نامی ویریلیر.

شمال وشرق تورکلری سوده وسوددن یاپیلان هرنوع غدایه‌ده (آق) نامنی ویریر . غرب تورکلری ناصیل اگمکی نعمت ومبارك صایه‌رق یره دوشمه‌سنه راضی اولمازلرسه ، شرق تورکلری‌ده بر داملا سودك بیله یره دوکولمه‌سنی بویوك کناه صایارلر . چونکه (آق) در . اوچنجی قات کوکده‌کی (سود کولی) نك بر اسمی‌ده (آق کول) در . (آق طاغ) ك اهمیتنی بوغو منقبه‌سنده کوردك . آلتای تورکلرنده بر آلتنده اولك خانك برسیاسی واردرکه بورادە سیاه برکونش ، دائما اطرافه سیاه نورلر نشر ایدر . دیمك که سمالریله ، الاهلریله انسانلریله برابر ایکی عالم واردرکه بری آق دیکری قاره‌در . قدیم تورکلرده کوردیکمز بوایکی طبقه تصنیفنك چینلیلرده‌ده اولدیغنی کوردك. چینلیلرده ، بوتون موجودات Yang و Yenناملریله ایکی معکوس مقوله‌یه آیریلمشدر .

چینلیلرده‌کی بوایکی طبقه تصنیفی ، تورکلرده‌کی تصنیفلرله مقایسه‌ایدیلنجه کورولورکه تورکلرده ایکی قول تصنیفیله ایکی طبقه تصنیفی بربرندن تماميله آیری و مستقل قالدیغی حالده ، چینلیلرده ایکیسی برلشه‌رك برتك تصنیفه منجر اولمشلردر. (یانغ)هم ارکك یعنی صاغ قول ، هم‌ده ضیا یعنی (آق) در . (یه‌ن) ده هم قادین یعنی صول قول ، هم‌ده ظلمت یعنی (قاره)در .

تورکلرده ، (کونش) دیشی ، (آی) ایسه ارککدر (اسطوره‌لر بحثنه مراجعت) چینلیلرده ایسه (آی) دیشی (کونش) ارککدر .

چینلیلرده ، بوایکی تصنیفك برلشمه‌سی [١] ، قادین حقوقی ایچون غایت ضررلی اولمشدر . چونکه ، قادین ظلمت وعطالته ارکك ایسه ضیا ایله‌قدرته مساوی عداولونه‌رق آرالرنده ، قابلیتجه بویوك براوچوروم آچیلمشدر . (یانغ) رحمانی ، (یه‌ن) شیطانی اولدیغی ایچون ، ارکك رحمانی قومیته ، قادین شیطانی قدسیتنه مالك تلقی ایدیلمشدر .

---

[١] فی‌الحقیقه، تورکلرده‌ده یه‌ن ویانغ کبی آق وقاره مقوله‌لری واردرکه بونلره «اوز ویاووز» یاخود (یاخشی ویامان) ده دینیلیر. برنجیلر اوغورلو ، ایکنجیلر اوغورسزدر. فقط ، تورکلرده چینلیلرده اولدیغی کبی بونلرك برنجیسی ارکك ، ایکنجیسی قادین دکلدر. قادین دینی تدقیق ایدرکن بوسیستم داخلنده هم آق روحلر ، هم قاره روحلر اولدیغنی کوردك . ناصیل که آق وقاره شامان بولوندیغنی‌ده کوره‌جکز . خاتون آق کیکلرك صول قولنی تمثیل ایدر . صول قولی ارائه ایدن (یرصو) قادیندر. فقط (یاغیز یر) قادین دکلدر. بوایکی (یر) لی تعبیری بربرینه قاریشدیرمامالی (یاغیزیر) شیطانیدر ، (یرصو) ایسه رحمانیدر . (یاغیزیر) مقابلی اوله‌رق آنادولیده (قارایر) تعبیری حالا مستعملدر .

توركلرده اركك آق ، قادين قاره صنفلرينه ادخال ايديلمش اولسه‌يدى ، نه‌كبى نتيجه‌لر حصوله كلمك لازم كلير ايسه ، هپسى چينليلرده وجوده كلمشـدر . بوندن دولاييدركه چينليلر قادينه غايت آز حقوق ويردكارى حالده ، اسـكى توركلر قادينه تماميله ارككه مساوى حقلر قبول ايتمشلردر اسكى تورك فه‌مينيزمنك اساسى بونقطه‌ده آرانماليدر .

ايكى قول وايكى طبقه تصنيفلرى عينى‌زمانده ، ايكى‌دينى سيسته‌مك وجوده كلمه‌سنه‌ده سبب اولمشدر . بونلردن بريسى صلح سيسته‌مى ، ايكنجيسى عدالت سيسته‌ميدر .

٢ — ايلخانلق دينى

مكافات و مجازات الاهلرينك ايكى طبقه‌يه آيريلمه‌سندن ايلخانلق دينى وجوده كلير . ايل دينته (سياسى‌سيسته‌م) دينيله‌بيله‌جكى كبى، ايلخانلق دينته‌ده (اخلاقى سيسته‌م) نامى ويريله‌بيلير . چونكه اخلاقى وظيفه‌لرك مؤيده‌سى بو الاهلرك فعاليتلريدر .

آلتاى توركلرينه كوره ، برچوجوق دنيـايه كله‌جكى زمان ، باى اولكون اوغلى (يايبق) ى بو ايشه مأمور ايدر . مأمور سود كولندن بردامله‌آله‌رق بونكله چوجغك روحنى ياراتير . معتقده‌كى ملكلردن بر (يايوجى) يى ثوابلرينى يازمق اوزره بوچوجغه تخصيص ايدر . بر چوجوغك دنيـايه كلديكنى خبر آلنجه ، درحال ارلك خانده بر (كورموز) كوندرير . برنجيسى چوجغك‌صاغنده ، ايكنجيسى‌صولنده دورور. برنجيسى ثوابلرينى ، ايكنجيسى كنـاهلرينى يازار . بو ايكى ملك بو آدامى اولنجه‌يه قدر تعقيب ايدرلر . وفات ايدنجه كورموز درحال بو آدامك روحنى قاپه‌رق ير آلتنـه كوتورور . ارلك خان ير آلتنده‌كى سماده بر سياه تخت اوزرنده اوطورمشدر. اونك داها آلتنده‌كى قاتده (قازير غان) آدلى‌جهنم واردر. بوراده برقازانك ايچنده‌اريمش‌قطران‌قاينامقده‌در. كورموز روحك كناهكار اولديغنى ارلك خانك حضورنده اثبات ايدرسه ، اونك امريله بو روحى قازانه آتار . مع مافيه يايوجى‌ده روحى يالكز براقامش ، برابر كلمشدر . ارلك خانك محكمه‌سنده، متوفانك ثوابلرينى صايه‌رق حقوقنى مدافعه ايدر . اكر ثوابى كناهندن داها چوقسه قازانه آتيلمه‌سنه مانع اولور .

عكس حالده قازانه آتيلمغه محكوم اولور. قازان‌ده عدالتلى اولديغى ايچون ، روح

بونك ایچنده ، آنجق كناهی درجه‌سنده قطرانه باتار. كناهی نسبةً آز ایسه ، كوزلری چهره‌سی دیشاریده قالیر . چوق ایسه یالكز تپه‌سی دیشارده قالیر . بعضیسی بوسبتون باتار . فقط ، كناهی قدر یاندقدن صوكرا ، ینه یوقاری‌یه دوغرو چیقمغه باشلار .

اوچنجی كوكده جنتده یاشایان (آقتولر) آراسنده بونلرك‌ده حدلری ، جده‌لری واردر. بونلر ، كندی ذریتلرینك اضطراب چكمه‌سنه لاقید قالامازلر. منسوب اولدقلری اوغوشلك حامیسی اولان الاهه مراجعت ایدرلر . (ئولن روحلر) جنتده‌ده دنیاده‌كی بویلر ، اوغوشلر ، قوللر و ایللردن متشكل اجتماعی تشكیلات حالنده یاشارلر . بونلر ، یرده‌كی ذریتلریله حامیلری اولان الاهلر آراسنده شفیعلك دها یاپارلر. الاهلر یاییق واسطه‌سیله یایوجی‌یی صیقیشدیریرلر . یایوجی ، بو آدامك كناهی قدر یانمه‌سنی بكله‌مكه مجبوردر . چونكه ، جزاسنی تمامیله چكمدكجه باشی قطراندن دیشاری‌یه چیقماز. باش میدانه چیقنجه یایوجی تپه‌سنده‌كی صاچدن طوته‌ق روحی دیشاری‌یه چیقاریر. (اسكی توركلرك تپه‌لرنده بر طوتام صاچ بیراقمه‌لری بونك ایچوندر. بو صاچ اولمازسه ، روحی قازاندن قورتارمق زورلاشیر . اسكی جمعیتلرك همان هپسنده روح وجودك شكلنده تصور ایدیلیردی. بناءً علیه روحك‌ده صاحبی كبی صاچلی اولمه‌سنه تعجب ایتمه‌ملیدر . یایوجی ، روحی اله كچیرنجه اوچارق ، اوچنجی قات كوكده‌كی جنته یعنی (آق) ه كتیریر . اوراده‌كی آقتولردن اقربالری اطرافنه طوپلانیرلر . كندیسنه ضیافتلر چكرلر . جنتك یاننده (سود كولی) اسمنده بر كول واردر . صویی كوثر قدر طاتلیدر . ینه او جوارده (سورو) طاغی واردر . كولده آلتون صندللرله سیاحت ایدرلر. قییسنده‌كی صدفلی قومساللرده كزینیرلر . سورو طاغنده‌ده هر نوع كوزل قوشلر ، كیكلر ، یمش آغاجلری واردر . بوراده‌ده آولر ، شولنلر ، آت قوشولری ، اویونلری یاپه‌رق اكلنیرلر . حاصلی بوراده هركس كندی صوینك ، بوینك ایچنده كوله‌رك اكلنه‌رك یاشار . روحمز سود كولندن كلدیكی ایچون اسكی وطننه قاووشمش دیمكدر. توركلرك دائما مفكوره‌لی اولمه‌سی ، روحلرینك بو قدیم وطنی ئوزلمه‌سندن ، دائما سمایه دوغرو منجذب بولونمه‌سندندر . تورك اوراده یاشامه‌یی قاره طوپراقده سورونمكه ترجیح ایتدیكی ایچون ، ملتی ایچون قولایجه فدای حیات ایده‌بیلیردی . توركك قهرمان اولمه‌سنه بر سببده بودر .

اورخون كتابه‌سنده مكافات الاهنه (اوزا كوك تا كری) یعنی (یوقاریده‌كی كوك تا كری) مجازات الاهنه (آسرا یاغیز یر) یعنی (آشاغیده‌كی قاره یر) ناملری ویریلیور. یاقوتلرده

مكافات تاكريلری آراسنده بر الاهه واردركه اسمی (آیزیت) در . (آیزیت) كلدانیلرك (ایستارته) ‌سی ویونانلیلرك (آفرودیت = وه‌نوس) ی كبی ولودیت و كوزه‌للك الاهه‌سی اولدیغی حالده اونلر كبی عصمتك دشمانی دكلدر . بالعكس ، عصمتك اك بویوك مؤیده‌لرندن بریدر .

بر قادین دوغوره‌جغی زمان ، آیزیت درحال اونك امدادینه یتیشیر . بوتون تارلا ، چیچك ، یمش پریلرینی معیتنه آله‌رق لحوسه‌نك باش اوجنه كلیر . بو پریلرك هربرینه بر خدمت امر ایدر . آیزیت پریلریله برابر اوچ كون اوچ كیجه اوراده قالیر . سود كولندن كتیردیكی دامله‌یی چوجغك روحنه داملاتیر . بو ، مفكوره داملاسیدر .

آیزیت لحوسه‌یی دوغورتدقدن و چوجوغی بو مبارك داملا ایله تقدیس ایتدكدن صوكرا ، پریلرینی آلوب كیدر . فقط ، آیزیت آنجق عصمتنی محافظه ایتمش اولان قادینلره بو اهتمامی ابذال ایدر . عصمتسز بر قادینه ، نه قدر یالوارلسه ونه قدر چوق قوربانلر كسیلسه اصلا كلمز . ایشته آیزیتك بو حركتی ، عصمت ایچون ، اهمیتلی بر مؤیده‌در .

بو اخلاقی مؤیده ، آیزیت ایچون یاپیلان یاز بایرامنده‌ده كوزه چارپار . توركلرده آیینلرك آق و قاره نوعلری اولدیغنی كورمشدك . آقلره یاز آیینی ، قاره‌لره قیش آیینی ناملری‌ده ویریلیر . حتی یاز آیینی اجرایه مأمور اولان (آق شامان) ه یاقوتجه‌ده (سایشكی) [۱] یعنی (یازینكی) آدی ویریلیر . قیش آیینلری قسوتلی اولدیغی حالده ، یاز آیینلری بالعكس جدی و مسرتلیدر .

یاقوتلرده ، آق شامان ، آیزیته مخصوص اولان یاز آیینی شو صورتله اجرا ایدر : آیین كونی صباح ایركندن هرطرف كوزلجه تمیزله‌نیر . اوداله اك كوزل سركیلر سریلیر . اك ایی و اك كوزل البسه‌لر كییلیر . اك لذیذ یمكلر پیشیریلیر . اك سوسلو سوفرالر قوروله‌رق مسرتله ، شطارتله یمكلر ینیلیر . قیمیزلرك اك اعلاسی ایچیلیر . اوكدن هركسك چهره‌سی مطلقا تبسملی ، شن و مسرتلی اوله‌جقدر . یمكدن صوكرا ، بیاضلره بورونمش اولان آق شامان النده قوبوزی اولدیغی حالده كلیر . جنسیتنه دائر هیچ بر كناه ایشله‌مه‌مش عصمتنه هیچ بر قصوری اولمایان دوقوز كنج قیزله دوقوز دلیقانلی سچر . بونلری

[۱] اسكی توركجه‌ده (یاز) ایلك بهار معناسنه اولوب ، بزم یاز دیدیكمز موسمه اونلر (یای) دیرلردی . یاقوتلر (ی) حرفنی دائما « س » حرفنه قلب ایتدكلری ایچون بوكلمه اونلرده « سای » شكلنی آلمشدر . اوحالده « باینكی » كلمه‌سی كبی (سایشكی) كلمه‌سی‌ده « یازینكی » معناسنه‌در .

ایکیشر ایکیشر ، دلیقانلیلر صاغده ، قیزلر صولده اولمق اوزره ال اله ویردیردکدنصکره اوکلرینه کچر . قوبوز چالارق ، الاهیلر اوقویه‌رق بو بکارت وعصمت قافله‌سی آیزیتك اوچنجی قات کوکده اولان سراینه دوغرو کوتورور . بو یورویش سمایه چیقیشك بر تمثیلی مثابه‌سنده‌در . چیقه چیقه کوکك اوچنجی قاتنك قاپیسـنه کلیرلر . بوراده اللرنده کوموش قیرباجلری بولونان آیزیتك یاساقچیلری وار . بونلر ، عصمته‌دائر برکناه‌ایشله‌مش اولانلر وارسـه ، کیری چویرمکه مأموردرلر . چونکه ، آیزیت ، عصمتسز اولانلرك کندی سراینه یاقلاشمه‌سنی ایسته‌مز . قافله ایچنده بویله برکنهکار وارسـه طبیعی کیری چویریلیر. اوته‌کیلر آیزیتك سراینه‌قبول اولونورلروکوزه‌ل الاهه‌نك حضورینه‌چیقارلر. بوآیین‌ده عصمتك قوتلی برمؤیده‌سی دکلیدر ؟

آیزیتك حالنی الاهیلر بوصورتله تصویر ایدرلر : « باشنده کورکدن بیاض برقالپاق. چیلاق اوموزلرنده بیاض کورکدن برپوسته‌کی . آیاقلرنده ، بالدیرلرینه‌قدر سیاه‌چیزمه‌لر. بوحال ایله برقاپایه یاصلانه‌رق اویودیغنی ، یاخود اورمانده دولاشدیغنی کوره‌نك ناصیل عقلی باشندن کیتمز ؟ »

آیزیتك یاز بایرامنه بکزه‌ین بر بایرام چینلیلرده‌ده واردر . (غرانت) بوقاریده ذکر ایتدیکمز مقاله‌سنده ، یه‌ن ویانغ تصنیفلرینك منشـأی‌ده بو بایرامك آیینلرنده بولیور . موماالیهی دیکله‌یه‌لم :

« بوقاریشیق مفهوملرك (یعنی‌یه‌ن‌ایله‌یانغ) ك اسکی چینك زراعی جماعتلرینه منسوب فردلرك طوپلاندقلری موسم بایراملری اثناسنده تشـکل ایتمه‌سی بویوك براحتمالدر . بو جماعتلرك تشکیلاتی ، اساساً ایشلرك متناوب برنظم ایله جنسـلر آراسنده فنی بر تقسیمنه استناد ایدییوردی : تارلالرك قابا ایشی ارککلره عائددی و چیفتجیلرك بوتون مملکته یاییلدقلری یاز موسمنه تقابل ایدییوردی ؛ قادینلره ایسه‌آولونك دورت دیواری‌ایچنده، أوده یاپیلان اینجه ایشـلر قالیوردی . بوایشلرده ، هرکسـك کندی مسکننه چکیلوب قاپاندیغی قیشلك اورته‌سنده ، بولو موسمده یاپیلیوردی : بوتون اجتماعی استحصـال ، ایشـلرك بومتناوب نظمنه تابعدی. قیش حیاتندن یاز حیاتنه ، یاخود یاز حیاتندن قیش حیاتنه کچیلدیکی آنلرده حلول‌ایدن بوموسم بایراملرنده ، بوتشکیلات ، قیزلرله‌دلیقانلیلرك برتماسیله کندیسنی تجلی ایتدیرییوردی ؛ بونلر ، قارشیلقلی آهنك طاقملری حالنده ، بر متناوب ترنملر اویونی‌اجرا ایدییورلردی ، صوکرا جفت‌جفت آیریلیورلر، مقدس موقعده

مجامعه ایدییورلردی. هر بریسی ، آرالرنده اجتماعی ایشلر تقسیم اولونان جنسی زمره‌لردن برینی تمثیل ایدن قارشیلقلی ومتناوب آهنك طاقملرینی بر برینه قاووشدوران بوسونجلی اویون ، جماعتده اتحاد و آهنكك حصولنه باعث‌عد اولونان جنسی مجامعه‌لرله ختام‌بولان بوسونجلی اویون ، شبهه‌سز (یه‌ن) ایله (یانغ) تصورینك تملنده آرانیلمه‌سی لازم کلن خیالدر : جنسیلشمش مقوله‌لر ، آهنك عالمك جفتلشمش عمده‌لری ، بری ارككك عمده ، یاز عمده‌سی ، ایش، اتساع ، ضیا عمده‌سی ؛ دیکری ، دیشی عمده ، قیش عمده‌سی ، چکیلمش وکیزلی فعالیت ، انزوا ، کولکه عمده‌سی . یه‌ن ایله یانغ ك جنسی مجامعه‌سی ، بایراملر هنکامنده ، سونجلی اویونلر اثناسنده وقوعه کلیر کولکه دییه ترجمه اولونان یه‌ن ، بدایتده ، طاغك شمالنده ، ایرماغك جنوبنده بولونان بر وادی قسمنی افاده ایدردی ؛ یانغ ، قارشی یاقه‌یی ، طاغك جنوبنی ایرماغك شمالنی افاده ایدردی . ایکی عمده‌یه اسملرینی ویره‌ن ، مقدس موقعك منظره‌سیدر . بونلر بایرامدن و اونك تمثال اولدیغی شیلردندرکه بوتون بنیوی عنصرلرینی آلیرلر . » چینلیلرده‌کی بوسونجلی اویون، ایلك نظرده تورکلرك کنج قیزلرله دلیقانلیلرك ایکیشر ایکیشر ال اله ویره‌رك اجرا ایتدکاری یورویشی آکدیررسه‌ده ، آرالرنده‌کی فرق درحال ظاهر اولور. تورکلرده‌کی آیین عصمتك برمؤیده‌سی اولدیغی حالده ، چینلیرده‌کی اویون ، بالعکس عصمتسزلکك برسائقیدر. چوجقلر آراسنده‌کی (اوشودم ، اوشودم ، آنم جانم اوشودم !) اویونی‌ده بوقارشیلقلی آهنك طاقملرینی آکدیرییور .

چینلیلر چیفتچی بر ملت اولدقلری حالده ، تورکلر چوبان برقوم ایدیلیر . چینلیلرده جنسی بر تقسیم اعمال وقوعه کلدیکی حالده ، تورکلرده بالعکس هر ایش آنجق ارککله قادینك اشترا کیله تمام اوله‌بیلیردی . تورکلرده قادین (تابو) دکلدی. داخلدن ازدواج بونك دلیلیدر .

١ — تورك قوزموغونیسی

قوزموغونیلرله اسطوره‌لرك ایکی رولی واردر : بریسی بعضی حادثه‌لرك ایضاحی ، دیکری تلاوتنك آیینی بر ماهیتی حائز اولمه‌سی .

تورك قوزموغونيسنى آلتاى توركلرنده كوريورز . بونلره كوره ، هيچ بر شى يوقيكن يالكز ايكى موجود واردى : قاره‌خان ايله صو . قاره‌خاندن باشقه كورن ، صودن باشقه كورونن يوقدى . صو ، ازلدن برى دالغه‌لانان بر (قائو) مشابه‌سنده ايدى ؛ بر (عما) بر (سواد) ايدى . قاره‌خان ، بر (علم ازلى) ، بر (كنز مخفى) حكمنده ايدى . قاره‌خان نهايت يالكزلقدن اوصاندى . كنديسى كبى كورن ، بيلن ، ياپه‌بيلن برموجودك ده وار اولمه‌سنى ايسته‌دى . (كيشى) يى ياراتدى . ايكيسى ، ايكى قاره قاز كبى صويك اوزرنده اوچمغه باشلاديلر . كيشى روحاً قناعتسزدى . قاره خاندن داها چوق يوكسكه قيرلامق ، داها يوجه يرلرده اوچمق ايستيوردى . قاره خان ، كيشينك قلبندن كچن بو مغرورانه فكرلرى كوريوردى . بوكا جزا ويرمك لازم كلديكنه حكم ايتدى . كيشينك بيلمك قدرتى‌ده ، اوچمق اقتدارى‌ده نزع ايتدى . زواللى كيشى ، بر طاش پارچه‌سى كبى تابسز ، توانسز صويك درينلكلرينه باتمغه باشلادى . كيشى ايشنك فنالاشديغنى آكلادى . توبه ايتمكه ، كناهنك عفونى نياز ايتمكه باشلادى . قاره‌خان ، اوكا آجيدى . بيلمك ، طوپراق اوستنده ياشامق قدرتلرينى كنديسنه تكرار ويردى . فقط ، اوچمق اقتدارينى اوكا تكرار ويرمدى . كيشينك ياشامه‌سى ايچون ، شيمدى بر طوپراق پارچه‌سى لازمدى . قاره‌خان ، دكزك آلتندن بر ييلديز يوكسله‌تدى . كيشى‌يه بو ييلديزدن بر آووج طوپراق آله‌رق صويك يوزينه چيقمه‌سنى امر ايتدى . كيشى بو بر آووج طوپراغى آليركن ، كنديسى ايچون كيزلى بر دنيا ياراتمغى دوشونه‌رك ، بر پارچه طوپراغى آغزنده كيزله‌دى . يوقارى كلنجه ، قاره‌خان الندەكى طوپراغى صويك يوزينه آت ديدى . كيشى الندەكى طوپراغى آتدى . قاره‌خان طوپراغه (بويو !) ديه امر ايتدى . طوپراق بويومه‌يه ، بويوك بر آدا حالنى آلمغه باشلادى . فقط ، عينى زمانده كيشينك آغزندەكى طوپراقده بويويوردى اگر ، قاره خان ، ايشك فرقنده اوله‌رق (توكور !) ديه امر ايتمه‌سه‌يدى ، كيشى توكوره‌مه‌يه‌جك ، آغزى پارچه پارچه اوله‌جقدى . كيشينك توكورديكى طوپراق يرك اوزرينه صاچيلنجه بوندن طاغلر ، دره‌لر وجوده كلدى .

قاره خان ، بو بويوك آدانى بوش براقمامق ايچون ، آدانك اورته‌سنده بر چام آغاجى يوكسله‌تدى . بونك دوقوز دالى واردى . هر دالك آلتنده بريكى آدم ياراتدى . بو دوقوز آدمدن انسانلرك دوقوز عرقى توره‌دى . قاره خان ، انسانلره قولاغوزلق ايتمك اوزره (يايبق) آدلى بر ملك كوندردى . (يايبق) انسانلرى دوغرو يوله كوتورمكه چاليشيركن ،

كيشى اونلرى باشدن چيقارمغه ، تورلو تورلو اكلنجه‌لره آليشديرمغه اوغراشيوردى .
قاره خان بو احمق انسانلره قيزدى . يايغه بريوزينى تارمار ايت ديه امر ايتدى . يايق بر يوزينى مزراغيله آلت اوست ايتدى . يريوزنده‌كى برچوق دليك دشيكلرده بو صورتله وجوده كلدى . قاره‌خان ، كيشى‌يى‌ده بر آلتنده‌كى سمايه قوغدى و آدينى (ارلك خان) ه تبديل ايتدى .

قاره خان ، يريوزينى كندى حالنه ترك ايدنجه ، يوقاريده اون يدى قات كوكى ياراتدى . كنديسى اون يدنجى قاتى مسكن ايدندى . اوغلى (باى اولكون) ى اون آلتنجى قات كوكده آلتون بر تخت اوزرينه اوطورتدى . بو بيوك الاه هم صلحك ، هم‌ده عدالتك الك بيوك الاهيدر . (يايق) باى اولكونك اوغليدر . سمانك هر قاتنده بر الاه يرلشديردى . يدنجى قاتده (كون آنا) ، آلتنجى قاتده (آى آنا) اوطورور . توركلرجه كونش قادين‌در . آى اركك‌در . چوجوقلرك حالا (آى دده) ديمه‌سى (آى آنا) تعبيرندن قالمه‌در . اوچنجى قاتده‌ده جنتى ، سوروه طاغنى ، سود كولنى ياراتدى . يايوجيلرى ، بونلرك رئيسى اولان (يايق) ى ، آيزتى هپ بوراده يرلشديردى .

قاره خان ، يوقاريكى سماده بو تكويناتى ياپاركن ، ارلك خان‌ده آشاغيكى سماده قاره بر كونش ياراتدى . اوراسنى بو قاره كونشك سياه نورلريله تنوير ايتدى . كنديسى قاره بر تخت اوزرنده اوطوردى . كورموزلرى قاره اوزوتلرى اوتكه‌رلرى ياراتدى . بونلرده كنديسنك ملكلرى ، جنلرى ، شيطانلريدر . بو صورتله باى اولكونك مكافات الاهى اولمه‌سنه مقابل ، ارلك خان‌ده مجازات الاهى اولدى . دنيانك اولنده يوقاريكى سما ايله آشاغيكى سما آراسنده بو مجادله‌لر اولديغى كبى دنيانك صوكنده‌ده ارلك خانله يايق آراسنده قورقونج محاربه‌لر اوله‌جق . يريوزى بو محاربه‌لرله آلت اوست اوله‌رق ييقيله‌جق . ايشته ، اسكى توركلرجه قيامت بويله قوپه‌جق .

بو قوزموغونى ، آق و قاره عنصرينك باى اولكون ايله ارلك خانك ناصل ظهور ايتديكنى كوستريور . ايلخانلق ديمك ، بر (ايل) ك ديكر ايللرى و بودونلرى جبراً كنديسنه تابع ايتمه‌سيله باشلار . چونكه بو سياسى تحولدن جمعيتلر ايچنده حاكم و محكوم ، حر و اسير اولمق اوزره ايكى عنصر حصوله كلير . حاكم اولان ايل ، آق‌در . افرادى آق كميكلر زمره‌سى تشكيل ايدر . محكوم اولان بودونلر قاره‌در . بونلره قاره اولوس ، كون ، اويماقده دنيلير : ايلن اولوسنى آلدى كتدى ، ايله كونه قارشى ، ايل اويماق كبى .

بر ایلك بشقه ایللره حاکمیتی ایلخانلقدر . ایلخانلقده یالکز حاکم اولان (ایل)ك فردلری صودر. وطنداش حقوقنه مالکدر . ایشته آق وقاره مفهوملری بو تشکیلاتدن صوکرادوکه تورك تشکیلاتنده بر جای تطبیق بوله‌بیلدی

۲ — دوقوز اوغوز مقبه‌سی

بو منقبه بزه هم چین منبعلرینی ، هم‌ده ایران منبعلری طرفندن نقل ایدیلیور. بوحال کوسترکه ، بو منقبه اسکی تورکلرجه غایت اهمیتلی ایدی . چونکه ، تورکلرجه بیوك بر اهمیتی حائز اولماسان برشیئك چین و ایران کبی بویوك ملتلرك نظر دقتنی جلب ایده‌مزدی. بوندن باشقه بومنقبه‌یی ، کرك چینلیلرك وکرك ایرانلیلرك دوغرودن دوغرویه تورکلردن آلدقلری‌ده آشکاردر . بربرندن بو قدر اوزاق بولونان بوایکی ملت بو منقبه‌یی بربرندن آله‌مازلردی . (بو ایکی منبعك روایتلری کوپرولی‌زاده فؤادبکك تورك ادبیاتی تاریخی اسمنده‌کی اثرینك برنجی کتابنك ۷۱ و ۷۲ نجی صحیفه‌لرنده محرردر .)

بو منقبه‌یه کوره دوقوز اوغوزلر اولجه (قوملانجو) آدی ویریلن بر اولکه‌ده اوطورورلرمش . بوراده (توغلا) و (سه‌لینغا) آدلی ایکی ایرماق آقارمش . برکیجه اوراده‌کی ایکی آغاجك اوستنه کوکدن بر ستونی ایندی . بوآغاجلردن بری (سومو) یعنی (هوش یاخود قین آغاجی Bouleau)، دیکری (فسوق) یعنی (جهانکشایه کوره چام فیستیغی ، محمود کاشغری‌یه نظراً فندیق آغاجی) ایدیلر . (بو آغاجلرك ایلری‌ده کوروله‌جك اولان دینی وسحری قدرتلری بو نوردن کلمشدر .) بو آغاجلردن برینك قارنی شیشدی . دوقوز آی اون کون صوکرا آغاجك قارننده برقاپی آچیلدی. ایچریده آغزلرنده کوموش امزیکلر بولونان بش ارکك چوجوق کورولدی .

داها چوجوقلر دوغمه‌دن، بوآغاجلرك اطرافنده اوتوز قدم نصف قطرنده کوموشدن بر دائره وجوده کلمشدی . آغاجلردن موسیقی سسلری ایشیدیلیردی. (موسیقینك دینی و سحری بر قدرته مالك اوله‌سی‌ده بوندن ایلری کلیور .) کوکدن اینن نور ستونی اوراده (یشم) دن بر قایا وجوده کتیرمشدی. (یشمك دینی وسحری قدرتی‌ده بورادن کلیر .) او جوارده‌کی تورکلر بوچوجقلری بویوتدیلر. اسملرینی (سونقورتکین ، قوتور تکین ، توکاك تکین ، اور تکین ، بوغو تکین) قویدیلر . بونلر اون بش یاشنه کلنجه

بابا وآنالرینی صوردیلر . تورکلر اونلری ایکی آغاجك یاننه کوتوردیلر . ایشته بونلردن بری بابا کز ، دیکری آنا کزدر دیدیلر . (هوش آغاجنك بابا، چام فیستیغنك آنا اولمه‌سی لازم کلدیکنی ایلریده کوره‌جکسز .) چوجوقلر بو آغاجلره بویوك بر حرمت کوستردیلر . سوکیلی آنامز ، بابامز دییه صمیمی محبتلرینی عرض ایتدیلر . او زمان آغاجلرده دیله کله‌رك اولادلری حقنده خیر دعاده بولوندیلر .

نهایت ، بر کون خلق طوپلانه‌رق بوغو تکینی خان انتخاب ایتدیلر . چونکه بوغو ، هر بویك دیلنی و اوبالرینك صاییسنی بیلیوردی . بوغونك اوچ قارغه‌سی واردی‌که هر یرده اولوب بیتن شیلری کندیسنه خبر ویریرلردی . (چوجوقلرك حالا قارغه‌لردن خبر صورمه‌سی بوندن ایلری کلیر .)

بوغو تکین بر کیجه رؤیاسنده بیاضلر کیئمش والنده بیاض بر عصا طوتان آق صقاللی بر آدام کوردی . بو اختیار فیستیق شکلنده بریشم طاشی کوستره‌رك (سماوی نوردن حصوله کلن قایا اولمالی !) « تورکلر بو قوت طاغنی اللرنده طوتدقجه دورت بوجاغه حاکم اوله‌جقلردر . » دیدی .

بوغو خان بر کیجه اوتاغنده اویومق ایچون یتاغنه کیرمشدی . بردنبره پنجره‌نك آچیلدیغنی ایچری‌یه سماوی بر قیزك کیردیکنی کوردی . بو قیز ملکلردن داها کوزل ، پریلردن داها جاذبه‌لی ایدی . بوغو خان نه‌یه اوغرادیغنی آکلایه‌مادیغندن کوزلرینی قاپایه‌رق کندیسنی اویویور کبی کوستردی . قیز صاغه دوندی ، صوله دوندی . کنج خاقانی اویاندیرمق ایچون چوق چالیشدی . فقط بر تورلو اویاندیره‌مادی . نهایت امیدینی کسه‌رك پنجره‌دن چیقدی کیتدی . ایرتسی کیجه قیز ینه کلدی . کنج خاقان ینه کندیسنی درین بر اویقویه دالمش کبی کوستردی . قیز ینه بو اویقوجی حکمداری اویاندیره‌مایه‌رق چکیلدی . کیتدی . صباح اولونجه ، بوغو خان قیزك ینه کله‌جکنی دوشـونه‌رك بوکا بر چاره بولمق اوزره ایشی وزیرینه آچدی . وزیر دیدی‌که « خاقانم ، بونده قورقه‌جق بر شی یوق . بلکه هپمزك سوینه‌جکمز بر فال خیر وار . بو قیز بر الاهه اولمالی . کلیشی سزه قوتلو بیلکیلری اوکره‌تمك ایچوندر . یارین کیجه ینه کلیرسه آرتق کندیکزی اویقوده کوسترمه‌یکز . او زمان نه ایچون کلدیکنی آکلارسکز . » اوچنجی کیجه قیز ینه کلدی . فقط بو کره بوغو خان اونی احترامله قارشیلادی و اوکا بر الاهه‌یه عرض ایدیلمه‌سی لازم کلن احترامی کوستردی . (بو قیز وزیرك کشف ایتدیکی کبی ، کرچکدن بر الاهه ایدی . بوغو خانه یکی بر دین اوکره‌تمك ایچون کلمشدی .

کوك قیزی ، بوغو خانه آرقەمدن کل دیدی. کنج حکمدار الاهەیی تعقیب ایتدی. آز اوز کیتدیلر ، دره تپه دوز کیتدیلر . نهایت آق طاغه اولاشدیلر . اورادە بوغو خانه یکی دینك کیزلی حقیقتلرینی آکلاتمغه باشلادی . بوندن صوکرا ، هر کیجه کوك قیزی او طاغه کلیر ، بوغو خانی آق طاغه کوتورووردی . بوحال یوزلرجه کیجەلرده ام ایتدی . بوغو خان یکی دینك بتون سرلرینی اوکرەندی و بتون دینی وسحری قدرتلره مظهر اولدی . برکیجه آرتق بو اسرار انکیز ملاقاتلرك صوك کیجەسی ایدی . کوك قیزی ، وداع ایدرکن دیدیکه « برده ، کوکده نەوارسه هپسنی اوکرەندیکز. بن آرتق کلەیەجکم . یاریندن اعتباراً دنیانك دورت بوجاغنی فتحه باشلایکز و کوستردیکم یولده عدالت یاپکز . سزه اوکرەتدیکم حقیقتلری هر طرفه یایکز ! »

صباح اولونجه قاردەشلرینی چاغیردی. هربرینی بر اردویه نصب ایدەرك بونلری درت بوجاغك فتحنه کوندردی . کندیسیده بویوك بر اوردو ایله چینك اوزرینه یورودی . (دورت بوجاغك دین قدسیتنیدەایلریده کورەجکز .) هپسی سفرلرنده موفق اولدیلر. بوغو خان قاردەشلرینه دیمشدیکه : « طبیعی انسانلر وکوزەل حیوانلر ونباتلر کوردکجه دائما ایلری کیدیکز ! فقط باشی انسان وجودی حیوان ، یاخود باشی حیوان وجودی انسان اولان چیرکین مخلوقلر کورمکه باشلادیغکز آنده آرتق ایلریلەمەیکز ! چیرکین مخلوقلی اولکەلر بزه یارەماز . » (بوغو خان چیرکین اولان مخلوقلری حاکمیتی آلتنه آلمق ایستەمیوردی . تورکلرده بدیعی ذوقك اسکیلکی بونکلەده آکلاشیلیر .) نهایت مقرر اولان زمانده (بلاساغون) صحراسنده بتون اوردولر طوپلاندی. بوغوخان اسیرایدیلمش اولان بوتون حکمدارلری برر برر حضورینه قبول ایتدی . بونلر هپ کوزەلچهرەلی فکرلی ، درایتلی انسانلردی . هپسنی ینه یرلی یرینه کندیسنه تابع برر خدیو اولمق اوزره اعاده ایتدی . یالکز هند حکمداری ، چیرکین برآدام اولدیغی ایچون حضورینه قبول ایتمەدی . اونی خدیو اولەرق مملکتندە کوندرمدی . بوغو خان دینی بدیعی بر دین اولدیغی ایچون ، بوغو خان چیرکینلری حکمدارلق مرقعنه لایق کورمیوردی .)

بوغو خاندن اوتوز کوبك صوکرا ، طورونلرندن (یولون تکین) تخته چیقدی . اوزمان چینده (تانغ) سلالەسی حاکمدی. چینلیلر تورکلردن قورقدقلری ایچون فغفور (کەلیەن) آدلی قیزینی ، خاقانك اوغلی (غالی تکین)ه کوندرمکه قرار ویردی. برایلچی رفاقتیله پرنسسی کوندردی . ایلچی یولده تورکلرك سطوت و شوکتنك (قوت طاغی) آدلی بریشم قایادن

ایلری کلدیکنی اوکرەندی . یولون تکینه دیدی‌که .. حکمدارم سزەالك قیمتلی مجوهرینی
کوندردی . سزده قارشیلق اولەرق اوکا برهدیه کوندرمك ایستر سەکز بزجه مقبوله
کچەجك (قوت طاغی) قایا پارچەسیدر . بوقایانك سزجه هیچ بر قیمتی یوقدر . بونی
حکمدارمه هدیه ایدرسەکز چوق مقبوله کچر .) یولون تکین ، چین مدنیتنه کندی
ملی حرثندن زیاده قیمت ویرن مایتسز بر حکمداردي . قوت طاغنك اوتوز بطندن
بری تورکلرك مقدس برمطافی اولدیغنی بیله بیلمیوردی . تورکلرك ملی مفکورەسیعادتا
بویالچین قایاده تمثل ایتمشدی . یولون تکین بوملی تمثالی ، برقیزك بدلی اولەرق ، چین
حکمدارینه ویرمکده هیچ بر بأس کورمدی . یالکز بونی ناصیل کوتورەبیلەجکلرینی
صوردی . چین ایلچیسی ، قایانك اطرافنه اودونلر ییغدی . اوزرینه فیچیلرله سرکه
دوکدی . اودونلره آتش ویرنجه قایا پاره پاره داغیلدی . ایلچی بو پارچەلری دقتله
طوپلادەرق ، آرابەلرله چینه سوق ایتدی . اوراده سحربازلر بونی یغما ایتدیلر . هر
پارچەسی دنیانك برکوشەسنه کیتدی . بونك بربارچەسی نرەیه کیتدیسه اوراده فیض ،
برکت ، سعادت حصوله کلدی . تورك یوردی ایسه بالعکس بوتون فیضنی ، یمنی بردن
غائب ایتدی . قوت طاغی کیدنجه قوملانجوده بوتون یشیللکلر صارارادی . ایرماقلرك ،
درەلرك صویی چکیلدی . سمانك رنکی دکیشدی . برقسوت باغلادی . بوتون قوشلر ،
یابانی حیوانلر ، اهلی حیوانلر . حتی‌ممەدەکی چوجوقلر (کوچ ، کوچ ، کوچ !) دییه
باغیریشمغه باشلادیلر . برطرفدن صالغین خستەلقلر انسانلری قیریپوردی . یدی کون
صوکرا یولون‌تکین اولدی. (کوچ !) سسلری دوام ایدییوردی . تورکلر آکلادیلرکه
بواولکەنك برصولری آرتق کندیلرینك اورادەقالمەسنی ایستەمیور. چادیرلرینی ییقدیلر.
اشیالرینی ، چولوق چوجقلرینی حیوانلره یوکلەدیلر . کوچ ایتمکه باشلادیلر . آقشام
اولونجه (کوچ !) سسلری دوریپودی . صباحله برابر تکرار باشلیوردی . تورفان
اولکەسنه کلنجەیه قدر (کوچ !) ندالری دوام ایتدی. اوراده آرتق بوسسلر کسیلدی.
دیمك‌که بورانك برصولری کندیلرینی قبول ایدییوردی . تورفانده یرلشدیلر . بش
اوردونك طورونلری ، غالبا بشلی تشکیلاتی محافظه ایدیورلردی . بوندن دولایی
اولەجق‌که ارطوردقلری یره (بش بالق) یعنی‌بش شهرنامنی ویردیلر . (کاشغرده اولجه
آلتیلی تشکیلاته مالك بربودون اوطورمش اولەجق‌که او اولکەیەده [آلتی شهر] نامی
ویریلیردی .)

بومنقبه، قوطك ظهورینی بیلدیردیکی کبی ، تورکلرك ایلك کوچنکده قوطه قیمت ویرمه‌مه‌لرندن دولایی وقوعه کلدیکنی ایضاح ایدییور. بیزانس مورخلرینك روایتنه کوره اوروپایه کلن هونلرك اوکنده‌ده کوبکه بکزه‌ر بر حیوان قولاغوزلق ایدرمش و (کوچ، کوچ، کوچ !) باغیریرمش . تورکلر نه‌زمان ملی حرثه قیمت ویرمه‌یه‌رك اجنبی عرفانه قیمت ویرمشلرسه وکندی ملتلرینی بکنمیوب باشقه ملتلرك مقلد وپرستشکاری اولمشلرسه بویله بویله برکوچ فلاکتنه اوغرامشلردر . قوط طاغ ، ملی وجدانك برتمثالندن باشقه برشی دکلدی. اونی چینلیلر. فدا ایتمك، غایت بویوك برکناهدی. کوچ بوکناهك کفارتی ایدی.

۳ — اوغوز خان منقبه‌سی

اوغوز دینی (اوغوز خان) آدلی بر قهرمانله باشلار . تورك عنعنه‌سی ، اوغوزخانك شجره‌سنی بوصورتله ضبط ایتمشدر :

تورکلرك ایلك جدی (تورك خان) یاخود (ابولجه خان) در . چادیر پایه‌سنی ابتدا دوشونوب ایجاد ایدن بوذاتدر . بونك : تاووتك ، ایملاق ، بارسجار ، چکیل نامنده دورت اوغلی اولدی .

تورك خاندن صوکرا یرینه (تاووتك خان) کچدی . بوبرکون کییك آولامشدی . کییکی کباب ایدرکن برپارچه‌سی یره دوشدی . مکر اوراسی طوزله ایمش. کباب طوزك ویردیکی چشنی ایله غایت لذتلی اولدی . تاووتك بولذتك طوپراقدن کلدیکنی آکلادی. بوصورتله طوزی کشف اولدی .

تاووتکدن صوکرا کویوك خان وایلچی خان رئیس اولدیلر. بونلردن صوکرا (دیباقوی خان تخته چیقدی . بونك بوغو خان اولدیغنی وایلك تورك دینی بونك طرفندن تأسیس ایدلدیکنی کوردك .

دیباقویدن صوکرا ، برطاقم حکمدارلر کلوب کچیور. نهایت النجه‌خان تخته‌چیقیور. بونك زماننده اعتقادلر بوزولیور ، عبادتلر ترك ایدیلیور ، مقدساته رعایت قالمیور . النجه خانك ایکی اوغلی واردر : مغول خان ، تاتار خان . مغول (بوغو ایلی) ، تاتار (تات اوی) صورتنده تحلیل اولونه‌بیلیر . (تات) (جاهلی) دیمکدر . دیمك‌که بودورده

تورکلر مؤمن وجاهلی نامليه ايکی قسمه آيريلمشلر . بوايکی شهزاده‌نك اسملری ، بوايکی قسمك عنوانلری اولسه گرك .

مغول خانی ، شیمدیکی مغوللرك جدی عد ایتمك خطادر. چونکه کوره‌جکمز وجهله ، اوغوز خان وعموم تورکلر بونك طورونلری عد اولونویور . تاتارلرك ایسه اوزمان مانچوریده ساکن بولونان آواروسوار ، جوجوآن قوملرينك اجدادی اولدیغنی کوره‌جکز.

مغول خانك احفادیله تاتار خانك طورونلری آراسنده اوزون زمانلرجه محاربه‌لر اولدیغنی‌ده کوره‌جکز . مغول خانك دورت اوغلی واردر : کور خان ، کوزخان ، اور خان ، قاره خان .

اوغوز خان ایشته بوقاره‌خانك اوغلیدر . اوغوز دنیایه کلنجه اوچ کون اوچ کیجه آناسنك رؤیاسنه کلدی . « حق دینی قبول ایتمزسه‌ك آجلقدن اولورم‌ده سودیکی امه‌م » دیدی . آناسی حق دینی قبول ایتدی . اوغوز اوندن صوکرا سودینی امدی .

اوغوز ، برياشنه کلنجه ، باباسی عادت وجهله برضیافت یاپدی. قومك بوتون بويوكلرينی دعوت ایتدی . بونلره « اوغلومز برياشنه کلدی . بوکا برآد قویکز ! » دیدی . بونلر سوز سویلمکه میدان بولمه‌دن ، اوغوز درحال لاقیردی‌یه باشلادی . « بنم آدم اوغوزدر » دیدی . بونك اوزرينه اوکا بوآدی ویردیلر .

اوغوز اوله‌نه‌جك یاشه کلنجه ، باباسی اوکا قارده‌شی کورخانك قیزینی آلدی . اوغوز قیزی کندی دیننه دعوت ایتدی . قیز باباسنك آناسنك دیننده آیریلمایه‌جغنی سویله‌دی. اوغوز بوقیزدن آیریلدی . باباسی اوکا ایکنجی عمجه‌سنك یعنی کوز خانك قیزینی آلدی. اونکله‌ده عینی نتیجه وقوعه کلدی .

اوغوز برکون آودن دونرکن ، برچشمه باشنده قیزلرك چماشیر ییقامقده اولدقلرینی کوردی . بونلرك آراسنده اوچنجی عمجه‌سی (اور خان) ك قیزینی طانیدی . قیزی یانته چاغیره‌رق قونوشدی . دیکر عمجه‌لری قیزلرندن کندی دیننه کیرمدکلری ایچون آیریلدیغنی ، اکر بودینی قبول ایدرسه ، کندیسیله ازدواج ایتمك ایسته‌دیکنی سویله‌دی. قیز دیدی‌که « بن هانکی دینك حق اولدیغنی بیلمم . فقط سکا اعتمادم واردر . سن هانکی دینده اولورسه‌ك بن‌ده اونی ترجیح ایدرم . » بونك اوزرينه ، باباسنه مراجعت ایده‌رك بواوچنجی قیزله اوله‌ندی .

برکون اوغوز اوزاق یرلره آوه کیتمشدی . قاره خان عائله‌سنه برضیافت چکدی .

سوز اراسنده اوغوزك نيچون اولكى زوجەلرينى ايستەمديكنى صوردى . كلينلر اوغوزك تكليفنى آكلاتديلر . مسئله تهلكەليدى . قاراخان ، قومك اولولرينى چاغيرەرق مشاورە ايتدى . اوغوزى آودە ياقالايوب اولدورمكە قراروپرديلر . (قارەخان) خبر كوندرەرك قومنى آوە دعوت ايتدى . بو مسئلەدن خبر آلان كوچوك كلين اوغوزە همان ايشى بيلديردى . اوغوزدە كندى طرفدارلرينە خبر كوندردى . فقط بونلر آزلقديلر. قارە خانك قاردەشلرينك برچوق اوغوللرى واردى . بوآرالق اونلردە هپ اوغوزك طرفنە كچديلر . اوغوز اونلرە (اويغور) نامنى ويردى . نهايت محاربەدە (قارە خان) كيمك آتديغى بيلنمەين براوقلە وورولدى . اوغوز باباسنك تختنە چيقدى .

اوغوز حكمدار اولدقدن صوكرا دينى محاربەلرينە باشلادى . بربرر بوتون تورك بودونلرينى كندى دينندە ادخال ايتدى . بو محاربەلرك تفصيلاتى (جامع) التواريخدە يازيليدر .

اوغوز خانك (كون خان ، آى خان ، ييلديز خان ، كوك خان ، طاغ خان ، دكز خان) نامكرندە آلتى اوغلى اولدى . بونلردن اوغوز ايلنك آلتى اوغوشى وجودەكلدى. ايلك اوچ شهزادەدن دوغان اوغوشلرە (بوزاوق)، صوك اوچ شهزادەدن دوغان اوغوشلرە (اوچ اوق) دينيلدى. برنجيلر اوغوز ايلنك صاغ قولنى ، ايكنجيلر صول قولنى تشكيل ايتدى. منقبە بوتقسيماتك سببنى شوصورتلە آكلاتيور. بركون اوغوز خان بويوك اوغللرى كون ، آى ، ييلديز خانلرى كون دوغوسى طرفنە ، كوچوك اوغوللرى كوك ، طاغ ، دكز خانلرى كون باطيسى طرفنە آوە كوندردى. بونلر برچوق آولرلە برابر بولدقلرى شيلرىدە كتيرديلر. بويوك قاردەشلر برآلتون ياى ، كوچوك قاردەشلر ايسە اوچ آلتون اوق بولمشلردى. اوغوز خان آلتون يايى اوچە تقسيم ايدەرك هربرينى بويوك شهزادەلردن برينە ويردى. « سزە بوزاوق دينيلەجك. اوغوز ايلنك صاغ قولنى تشكيل ايدەجكسكز. اوق يايە تابع اولديغى ايچون حكمدارلق سزك صويكزدە قالەجق، كوچوك قاردەشلريكزك صويلرى وزير و امير اولەرق اونلرە تابع اولەجقلردر . » ديدى. اوچ آلتون اوقىدە كوچوك شهزادەلرە ويرەرك و « سزدە اوغوز ايلنك صول قولنى تشكيل ايدەجكسكز! وبويوك قاردەشلريكزە تابع اولەجقسكز! » ديدى . صوكرا هرشهزادەنك دوردر اوغلى دنيايە كلمكلە هر اوغوش دوردر بويە آيريلمش و اوغوز ايلى يكرمى دورت بويى محتوى اولمشدر . بو تشكيلاتك ماهيتىدە ايلريدە كورەجكز .

اوغوز خان ، اوغوز ایلنی تنظیم ایتدکدن صوکرا بونلره آلتی متفق بودون ده التحاق ایتدی . بونلر (اویغور ، قارلق ، قانقلی ، قبچاق ، قالاج ، آغاج اری) بودونلری ایدی . دیمك که اوغوز ایلنك آلتی اوغوشیله آلتیده اولوسی واردی .

اوغوز منقبه‌سی ، اویغورجه بر متنده باشقه برشکلده آ کلا تیلیور . رادلوفدن نقلاً کوپریلی زاده فؤاد بکك (تورك ادبیاتی تاریخی) نده (کتاب ۱ ، صحیفه ۵۹) شوصورتله اجمال ایدیلمشدر :

« اوغوز دوغدیغی زمان یوزی ماوی ، آغزی آتش کبی قیرمزی ، کوزی صاچی و قاشلری سیاه بر دنیا کوزه‌لیدی . آننه‌سنك ممه‌سندن ایلك سوتی امدکدن صوکرا بر داها امدی . یه‌جك ایسته‌دی ، لاقیردی ایتمکه باشلادی . قرق کونده بویودی؛ دولاشوب اوینایوردی . اوغوزك آیاقلری اوکوزه ، وجودی قورده ، کوکسی آیی‌یه بکزردی . بوکرلری قیللی ایدی . آت سوروسی کوده‌ر ، بیکیره بینه‌رك اذنسز آولانیردی. کونلر کیجه‌لر کچدی ، دلیقانلی اولدی. اوصیراده بوممله‌کتده بویوك بر اورمان واردی ایچندن دره‌لر ، ایرماقلر آقاردی ، حیوانلر ، قوشلر چوقدی . بو اورمانده بیوك برجنوارده واردی ؛ بیکیرلری پارچالایوب یر ، انسانلری یوتاردی. قهرمان اوغوز بونی ئولدورمکه قرار ویردی . برکون مزراق ، اوق ، یای ، قلیج ، قالقان ایله بیکیره آتلایه‌رق آوه کیتدی . بر کییك یاقالادی . بو کییکی برآو قیرباجیله آغاجه باغلایه‌رق چکیلدی کیتدی. صباح اولدی کون دوغارکن اورایه کلدی ، لاکن جنوار اونی آلمشدی. بونك اوزرینه برآیی یاقالادی ، آلتون ایشـله‌مه‌لی کمریله برآغاجه باغلایه‌رق چکیلدی کیتدی . صباح اولدی : کون دوغارکن اورایه کلدی ، لاکن جنوار اونی‌ده آلمشـدی . آرتق اوغوز آغاجك آلتنه یرلشدی جنوار تکرار کلنجه باشـیله اوغوزك قالقانـنه چارپدی . اوغوز مزارغیله اونك قفاسنه ووره‌رق ئولدوردی. قلیجیله‌ده قفاسنی کسدی ، چکیلدی کیتدی تکرار کلدیکی زمان برآق باباتك اونك بارصاقلرنی یمك ایچون کلدیکنی کوردی: اونی‌ده ئولدوردی .

اوغوز برکون تاکری‌یه عبادت ایدییوردی . بردنبره اورته‌لق قرارردی : کوکدن ماوی بر ایشیق دوشدی ، کونشدن وآیدن پارلاقدی . اوغوز اوکا قارشی کیتدی : بو ایشیغك اورته‌سنده تك باشـنه بر قیز اوطوریپوردی . چوق کوزلدی ، باشـنده قطب یلدیزی کبی یانان پارلاق بر اشارت واردی . اوقدر کوزه‌لدی که کولنجه ماوی کوکده

كوليبور ، آغلايجه ماوی كوكده آغلايوردی . اوغوز اونی كورنجه عقلی باشندن كيتدی سودی آلدی . كونلر كيجه‌لر كچدی . اوغوزك بو قيزدن اوچ اوغلی اولدی ، « كون آی ؛ ييلديز » اسملرينی ويرديلر . اوغوز بر كون آوه كيتمشـدی . اوزاقدن بر كولك اورته‌سنده بر آغاج وآغاجك قاپيسنده يالكيز برقيز كوردی. او قدر كوزه‌لدی كه كورنلر بايپلير ، سود ويا قيميز اولوب آقاردی . اوغوز اونی كورنجه عقلی باشندن كيتدی سودی آلدی . كونلر ، كيجه‌لر كچدی . اوغوزك بو قيزدن اوچ اوغلی اولدی. « كوك ، طاغ دكز » آدينی ويرديلر . اوغوز خان بر شولن« يعنی عمومی برضيافت » ياپدی . شولندن صوكرا تكينلره و خلقه امر ايتدی و ديدی كه : « بن آرتق سزك خاقانكزم ، سز بكا خدمت ايده‌جكسكز! » صوكرا درت طرفه امرلر ويره‌رك خاقانلردن اطاعت دياه‌دی. « بكا تابع اولانلره هديه‌لر ويروب دوست بيله‌جكم. اولميانلری دشمن بيله‌جكم » ديدی.

او وقتلر صاغ طرفده « آلتون قا آن » واردی. اوغوزه هديه‌لر، آلتونلر كوموشلر حقيق و زمردلر كوندردی . صولده « اوروم قا آن » واردی. برچوق اردولره شهرلره مالكدی . بو قا آن اوغوزك فرمانی ديكله‌مدی . او وقت اوغوز اردوسنی حاضرلادی. سانجاغنی چكدی ، آتنه بيندی . قرق كون صوكرا « بوز طاغ » اتكلرينه كلدی . بر صباح اوغوزك يوردينه كون ايشغنه بكزه‌ر بر اينشيق كيردی : ايچنده بوزتويلی بوزياه‌لی اركك برقورت كوروندی واوغوزه يول كوسترمك ايسته‌ديكنی سويله‌دی. اوندن صوكرا قوردك آرقه‌سی صيرا كيتديلر . نهايت قورت « ايديل موران » كنارنده دوردی اوغوزك عسكری ده دوردی . اوراده سياه برآطه‌ده جنكه كيريشديلر . نهرك صويی قان طماری كبی قيب قيرمزی اولدی . نهايت « اوروم قا آن » قاچدی . مملكتی ، خزينه‌سی خلق اوغوزه قالدی . اونك « اوروس بك » آدلی بر قارده‌شی واردی . اوروس بك اوغلنه طاغ تپه‌سنده « تارانغ موران» آراسنده مستحكم برشهر ايصمارلامشدی . اوغوزاوشهره دوغرو يورودی . اوروس بك اوغلی خبر كوندردی . « بزم سعادتمز سنكده سعادتكدر. تاكری بو طوپراغی سكا باغيشـلامش ، بن سكا باشمی ويرر ، سـعادتمی فدا ايده‌رم » ديدی . اوغوز « سن بكا چوق آلتون ويردك و شهری ايی محـافظه ايتدك ، صاقلا » ديدی . بوندن اونك آدی ده « صقلاب » اولدی . تكرار اردوسـيله ايديلی كچدی . اوراده بر بويوك خاقان ياشيوردی . اوغوز اونكده آردينه دوشدی؛ « ايديل صوينندن آقه‌جغم » ديدی . اردوده « اولوغ اوردو اشپوته‌نغ » اسمنده بر تكين واردی. بوراسی

چوق آغاجلق بر مملكت اولديغندن اونلردن كسـدي ، آغاجلرك اوزرينه بينه‌رك نهری كچدی . اوغوز كوله‌رك ديدی‌كه « سن‌ده بنم كبی برخاقان اول ، سكا قپچاق دينسون » تكرار يولده دوام ايتدی . بوآرالق بوز تويلی ، بوزيله‌لی قورت تكرار كوروندی : « اوردو ايله يورويه‌رك تكينلری، خلقی بورايه كتير، بن اوكدن سزه يول كوستره‌جكم» ديدی . يوروديلر . اوغوز خان واديده بر آيغيره بيندی ، اونی پك سوييوردی . فقط آت چولده كوزدن غائب اوليويردی . بوراده يوكسك بر طـاغ واردی . تپه‌سی دائما قارلی اولديغندن « بوز طـاغ » ديرلردی . اوغوز آتنك قاچمه‌سـنه چوق كدرله‌ندی . اردوده بويوك قهرمان بر تكين واردی. يوكسك طاغه طيرماندی. دوقوز كون صوكرا اوغوزه آتی كتيروب ويردی . هر طرفی قارله بم بياض اولديغندن اوغوز اوكا برچوق هديه‌لرله برابر « قارلوق» آدينی ويردی. وبرچوق تكينلرك اوزرينه خان ياپدی. تكرار يوله دوزولديلر. يولده بر بويوك أوكوردی. طامی آلتوندن، پنجره‌لری خالص كوموشدن و دميردندی . قاپيسنك آناختاری يوقدی . اوردوده « طومور دوقاغول » آدلی‌عقللی برآدام‌واردی. اوغوز اوكا : بوراده قال ،آچ ، صوكرا اردويه كل » ديدی. و« قالاچ » آدينی ويردی. تكرار يوله دوزولديلر. ينه بركون بوز صاچلی ، بوزيله‌لی قورت بردنبره دوردی . اوردوده اوكا اويدی . بوراسی اكيلير بر اووا ايدی . « چورچيت » ديرلر ايدی . بوراده بويوك بر قوم ياشاردی . برچوق بيكيرلری، صيغيرلری ، اينكلری وار ايدی ؛ برچوق آلتون وكوموشلره ، ألماسلره مالكديلر. بونلر اوغوزه قارشی چيقديلر. اوق و قليجله شـدتلی بر جنك اولدی . اوغوز غالب كلدی ، چورچيت خاننك باشنی كسدی ، اهاليسنی‌اطاعته آلدی . بوراده برچوقماللر أله كچدی. لاكن يوك حيوانلری قاطير ، اوكوز پك آزدی . اوغوزك اردوسـنده « بارماقلاق ، چوزدم بيليك » آدلی عقللی برآدام واردی . همان برقاغنی ياپدی ، ماللری اورايه دولدوردی . حيوانلری‌ده قوشدی هركس اونك كبی آرابه‌لر ياپوب اشياسنی يوكله‌مكه باشلادی . اوغوزخان بونی كوروب كولدی . و اوكا « قنقلی : قاغنيلی » آدين ويردی . تكرار يوروديلر . بوز صاچلی ، بوزيله‌لی قورت اوكده ايدی . « تانكمقوت » و « شاقيم » مملكتنه كيتديلر . بر چوق جنكلردن‌صوكرا اوغوز اورالری‌ده أله‌آلدی. غايت كيزلی بركوشه‌ده چوق زنكين چوق صيجاق بر مملكت واردی . آدينه « باچاق » ديرلردی . بوراده بر چوق وحشی حيوانلر ، آو قوشلری ياشاردی . اهالينك يوزی سياهدی . خاقانی « مازار » آدلی

بریسیدی . اوغوز اونیده یکدی ، قاچیردی ، مملکتنی ضبط ایتدی . اورادن آتنه
بینه‌رك مملکتنه ، یوردینه دوندی .

اوغوز خان طرفنده بیاض صقاللی ، قویو صاچلی ، پك عقللی بر اختیار وار
ایدی . پك آ کلاییشلی ، پك ایی دوشونور برآدام ایدی . بر باقیجی اولان بو آدامك
اسمی « اولوغ تورك » ایدی . برکون رؤیاسنده آلتون بر یای واوچ کوموش اوق
کوردی . بو آلتون یای طوغودن باطی‌یه قدر اوزانیور ، و بو اوچ اوق کیجه
طرفنه اوچیوردی . اویانجه بونلری اوغوزه بیلدیردی . و بر نصیحت ایتدی . اوغوز
اونك نصیحتنی طوته‌رق ایرتسی صباح بویوك قارده‌شلری کوچوکلری چاغیردی .
دیدی‌که « آرتق اختیارلادم . بنم ایچون آرتق حکمدارلق قالمادی . کون ،
آی ، ییلدیز سز کونشك طوغدیغی طرفه ؛ کوك ، طاغ ، دکز سزده کیجه طرفنه
کیدیکمز! » . چوجوقلر بو امری یاپدیلر . کون ، آی ، ییلدیز برچوق حیوانلروقوشلر
ئولدوردکدن صوکرا آلتون بر یای بولدیلر وبابالرینی کتیردیلر. اوغوزیایی اوچه آییردی:
« ای بویوك قارده‌شلر ، یای سزك اولسون . یای کبی اوقی کوکه فیرلاتکمز! » دیدی .
اوبر اوچی برچوق حیوانلر وقوشلر ئولدوردکدن صوکرا، چولده برکوموش اوق بولدیلر
و بابالرینه کتیردیلر . اوغوز اوقی اوچه آییردی : « ای کوچوك قارده‌شلر ، اوق سزك
اولسون. یای اوقی آتار، سزده اوق کبیسکمز » دیدی. بونك اوزرینه بویوك برقورولتای
طوپلادی. هرکسی چاغیردی. اوبه‌سنك صاغنه قرق قولاج اوزونلغنده برصیریق دیکدی،
تپه‌سنه برآلتون طاووق وطاووغك آیاغنه بیاض بر قویون باغلاتدی . صول طرفنه قرق
قولاج اوزونلغنده بر صیریق دیکدی ، تپه‌سنه برکوموش طاووق و طاووغك آیاغنه بر
سیاه قویون باغلاتدی . صاغ طرفده بوزاوقلر اوتوریوردی . صول طرفده اوچ اوقلر
اوتوریوردی . بویله‌جه قرق کون قرق کیجه کچیره‌رك اکلندیلر . بوندن صوکرا اوغوز
یوردینی اوغوللری آراسنده تقسیم ایتدی : « ای اوغوللرم ، چوق یاشادم ، مزراقله
چوق جنك ایتدم، چوق اوق آتدم، چوق آیغیرلره بیندم. دشمنلری آغلاتدم،دوستلری
کولدوردم . کوك تا کری‌یه هر شیئ فدا ایتدم ، سزه‌ده یوردمی ویرییورم » دیدی .

دده‌قورقوت کتابنك برنجی اوغوزنامه‌سنك موضوعنی تشکیل ایدن (بوغاج خان)ده
اوغوز خان اولمق ملحوظدر . بوغاج ، (بوغا) کلمه‌سندن مشتقدر . بوغاج اون‌بش‌یاشنه
کلنجه‌یه‌قدر آدسزدی ، بو یاشده ، دوکوش ایچون حاضرلانمش بربوغایی مغلوب ایده‌رك

اولدوردكدن صوكرا ، بوغاج اسمنى آلدى . باباسنك قرق يكيدى بوغاجى قيصقاندقلرى ايچون ، اذنسز آوه چيقيور دييه عليهنده افتراده بولونوديلر . باباسى ، اونى اولدورمك ايچون بر سوركون آوى ترتيب ايتدى . آوده اوغلنى اوقله يارالادى . خلق كتابلرى آراسنده (شاه اسماعيل) اسمنده بر كتاب واردركه بونك قهرمانى‌ده اوغوز خاندن بشقه بر شى دكلدر . شاه اسماعيل‌ده اون بش ياشنه قدر آدسز قاليور . اوكاده باباسى دوشمان اولويور ، اوده اوغوز خان كبى اوچ قيزله اوله‌نيور . بودورت مثال مقايسه‌سندن اوغوز خان منقبه‌سنك مشترك بر شكلى چيقاريله‌بيلير .

٤ ــ شانه منقبه‌سى

(شانه) توركلرى جوجوان تاتارلرينك حاكميتندن قورتاران قهرماندر . شانه مغولجه‌ده (قدرت) معناسنه‌در . (بورته‌چنه = شانه) (بوزقورت) ديمكدر . توركلرى اركنه‌قوندن يعنى ملى فلاكتدن قورتاران بوشانه آدلى قهرماندر . خاقانيه دولتنك مؤسسى اولان قارلق خاقانلرى اسلاميت دورنده بيله (شانه) نك اولادى اولمقله افتخار ايديورلردى (مروج الذهب ص :)

كنديلرينى شانه‌يه نسبت ايدن يالكز كوك توركلر دكلدى . اوغوزلر وجنكيز زماننده مغوللرده كنديلرينى شانه اولادى عد ايديورلردى . ذاتاً مغوللر خالص اوغوز اولادقلرينى ادعا ايديورلردى . (اركنه‌قون) منقبه‌سى ياكلش اوله‌رق كوك توركلره نسبت ايديلمشدر . جامع التواريخ وديكر منبعلر اركنه قونى اوغوزلره اسناد ايديور . مع مافيه اركنه قون اوغوزلرده ، دوقوزاوغوزلرده ، كوك توركلرده ، قارلقلرده مشتركدر . چونكه هپسنك عنعنه و منقبه‌سنده (قورت خلاصكارلغى) واردر . بوندن باشقه ، جوجوانلره قارشى ايلك عصيان ايدنلر هووه‌ى ــ هولر ياخود تالاسلر يعنى اوغوزلرله دوقوزاوغوزلردر (ده كينى)، تورك استقلالى بونلرك عصيانيله باشلار . كوك توركلر صوكرادن جوجوان بويوندوروغندن قورتولمشلردر .

١ ــ هووه‌ى ــ هولرده يعنى دوقوز اوغوزلرده قورت منقبه‌سى

« هيونغ ــ نو » حكمدارلرندن برينك غايت كوزه‌ل ايكى قيزى واردى . بر كون

کندی کندینه بو قدر کوزل قیزلری آدم اوغوللرینه ویرمك مناسب اولوب اولمایه‌جغنی دوشـوندی و نهایت اونلری دوغرودن دوغرویه « تاکری » یه تقدیمه قرار ویردی . بو مقصدله کندی ایمپراطورلغنك حدودی اوزرنده خالی بر محل انتخـاب ایده‌رك چوق یوکسك بر قوله یاپدیردی . و « تاکری » دن قیزلرینی کندیسنه زوجه اوله‌رق آلمه‌سنی نیاز و استرحام ایده‌رك اونلری کوتوروب قوله‌یه براقدی. نهایت قوله‌نك اوکنده اختیار بر قورت کوزوکدی . قوله‌نك دیبنه یاپیشه‌رق کیجه و کوندوز اولومغه باشلادی ، حتی اوراده کندیسنه بر این یاپه‌رق اوچ آی هیچ قیملدامه‌دن اوراده قالدی . قیزلردن بری همشیره‌سنه دیدی‌که : « بابامز بزی تاکری‌یه تقدیم ایچون بوراده براقدی . صاقین بو قورت تاکری طرفندن کلمش اولماسین؟ وهمان قوله‌دن اینه‌رك قوردك یانینه کیتدی؛ اونك زوجه‌سی اولدی . چوجوقلر دوغوردی . و « هووه‌ی ــ هو » لر اونك نسلندن توره‌دی . [۱]

هووه ــ هولرك بو منقبه‌سی ، بو قومك کندیسنی قورت نسلندن عد ایتدیکنی کوسترر. سنجاقلرینك باشـنده قورت باشی بولونمه‌سی ده بونی مؤیددر . [۲] کرك بونلر وکرك تالاسـلر قانغلیلر ، اوغوزلر و کوك تورکلر سـسلرینك قورد سسنی آکدیردیکنی ادعا ایدرلر . قورت سسی چیقارمغه چالیشیرلردی .

۳ ــ اوغوزلرك ارکنه قون منقبه‌سی

موغوللره (یعنی اوغوز صوینه) (ایلخان) پادشاه اولمشـدی . تاتارلرك خانی ده « سوینج خان » دی . موغوللر اوطرفده‌کی بوتون قوملردن داها قالابالق اولدقلری ایچون ، هپسنی آیری آیری ازرلردی . موغوللردن چوق ضربه ییه‌ن « سوینج خان » قیرغیز خانی وسـاٸر ایللری قاندیردی ، هپ بردن موغوللر علیهنه آیاقلاندیلر . نهایت حیله ایله اونلره غلبه ایتدیلر . موغوللر هپ برآراده یاشادقلری ایچون دشمانلری اونلری اورته‌دن قالدیردیلر. یالکز ایلخانك « قیان» اسمنده بر اوغلی واردی که او سنه اوله‌نمش ایدی . برده (توقوز) آدلی بر یکنی واردی . بونلر زوجه‌لریله برابر دشمانلرك الرندن قاچوب بر مملکته کلدیلر . اوراده آت ، طـاوار ، دوه مبذولدی . بونلر بوماللری

[۱] کوپرولی زاده محمد فؤاد! تورك ادبیاتی تاریخی جلد ۱ صحیفه ٦٩ .
[۲] ایضاً .

سوره‌رك بر صارب طاغ ایچنده قار ییغیلی بر یوله اوغرادیلر . بو یول چوق تهلکه‌لیدی . فقط اورادن کچدیلر . یالکز بر تك یولی اولان بوطاغ ایچریسی کنیش و کوزه‌لدی . آقار صولر و چشمه‌لر ، تورلو سبزه‌لر ، یمشلر ، آو حیوانلری واردی . حیوانلرینك قیشین اتی ، یازین سوتی ییوب ایچدیلر . دریسنی کیدیلر . طاغلرك قاری اریدی . اورایه « ارکنه قون » دیدیلر . بو ایکی آدمدن چوق نسل اوره‌دی . دورت یوز ییل بوراده قالوب چوغالدیلر . نهایت بورایه صیغمایه‌جقلرینی آکلایه‌رق چیقمغه قرار ویردیلر . فقط یول بولونمیوردی . بر دمیرجی دیدی‌که : (بوراده دمیردن بر طاغ وار ، اونی اریته‌لم ، همان طاغك کنیش یرینه بر قات اودون بر قات کومور قویدیلر . یتمش دریدن کوروك یاپوب یتمش یرده قویدیلر . بیریکوب کوروکله‌دیلر . درحال یوکلی دوه چیقه‌بیله‌جك قدر یول اولدی . چیقدیلر و تاتارلردن انتقام آلدیلر . بو اثناده حکمدارلری « بورته‌چنه = بوز قورت » ایدی . [۲]

۵ — توکیولرك یعنی کوك تورکارك منقبه‌لری

توکیولرك منقبه‌سی ایکی شکلده چین تاریخلرینه کچمشدر :

(۱) هیونغ نولرله عینی جنسدن اولان توکیولر ، هیونغ نو مملکتنك شمالنده‌کی (سو) قراللغندن چیقمشلردر . رئیسلری « قاپانپو » نك اون آلتی قارده‌شی واردی‌که بونلردن بریسنك آناسی بر قورتدی . قورتدن دوغمش اولان y-uhs-Nii Chouoctions روزکارلره و یاغمورلره حکم ایدییوردی . دوشمانلری دیکر قارده‌شلرینی محو ایتدکاری زمان بو ، طبیعتیله او فلاکتدن قورتولدی . بونك ایکی زوجه‌سی واردی ؛ بری یاز تاکریسنك ، دیکری قیش تاکریسنك قیزیدی . بونلردن‌ده ایکیشر اوغلی اولمشدی . کندی قومی بو چوجوقلرك الك بیوکی اولان « نوتولوشه » یی حکمدار یاپدیلر ؛ او ، اوزمان « توکیو » آدینی آلدی . بونك اون زوجه‌سی اولدیغی ایچون چوجقلرندن هر بری آنه‌لرینك آدینی المشلردی . « قورت = Assenæ » بو اسملردن بریدی ؛ و واسمی ایلك طاشیان حکمدار (آهیه‌ن‌شه A-hien-che) ایدی .

(۲) توکیولر ابتدا غرب دکیزینك Si-hai — ویا حزر دکزینك — غرب کنارلرنده

[۲] ایضاً صحیفه ۶۷ .

اوطوربیورلردی . قومشو برقوم بونلری کاملاً محوایتدی. یالکز بر دەلیقانلی قالدی که اونی ئولدورمکه جسارت ایدەمیەرك اللرینی آیاقلرینی کسوب بویوك بر باطاقلغه بیراقدیلر بوراده بر دیشی قورت اوکا باقدی ، ییەجك کتیردی ، حیاتنی قورتاردی . بو اثناده قورت بوندن کبه قالدی . قومشو قومك حکمداری بونی کیدوب ئولدورمك ایچون بر عسکر تعیین ایتدی . عسکر کیتدیکی زمان ، قوردی دلیقانلینك یاننده کوردی . قورت بوآرالق بر معبودك یاردیمنه مظهر اولمش کبی دلیقـانلی‌یی اورادن آلەرق دکیزك شرق طرفنه کچیردی و برطاغك اوستنه ایندی. بو طاغ ، « قائوچانغ » مملکتنك شمال غربیسنده ایدی . طاغك اتکنده بر مغاره واردی . قورت اورایه کیردی . اوراده یشـیللکلرله مالامال و ایکی یوز « لی » وسعتنده بر ساحه بولدی . اوراده اون اوغلان دوغوردی که بونلردن بری عائله اسمی اولەرق (آسەنا = سانه) نامنی آلدی. دیکر فاردەشـلرك اك ذکیسی اولدیغی جهتله برآز صوکرا حکمدار اولدی . و نسلنی اونوتمادیغنی کوسترمك ایچون ، چادیرینك قاپیسی اوکنه اوزرنده بر قورت قفاسی بولونان بر بایراق دیکدی. نهایت برچوق نسللردن صوکره « آهیەنسه » بونلره حکمدار اولدی و قومنی اورادن چیقارەرق « جوجن » لرك تابعیتنه کیردی .

٦ — ارکنه قونبایرامی

سجرۀ تورکیەیه کوره (صحیفه ٤٨) اوغوزلر وموغوللر ارکنه قوندن چیقیلان کونی و اونك ساعتنی بللەدیلر . هر سنه او کونده و او ساعتده بایرام یاپارلر . بر پارچه دمیری آتشه صوقوب قیزدیریرلر. ابتدا خان برآلتله دمیری طوتوب اورسه قویوب چکیچ ایله اورور اول کونی غایت عزیز طوتارلر . بوآیین ، ایلخانلق دیننك اك بویوك عبادتیدر .

٧ — سائر تورك منقبەلری

اسطورەلر ، الاهلره تعلق ایدن ماجرالردر . منقبەلرده قهرمانلره یعنی نیم الاهلره اسناد اولونان سرکذشتلردر. کرك اسطورەلرك ، کرك منقبەلرك ایکی اجتماعی رولی واردر: برنجیسی آیینی رولدر . یعنی بواسطورەلر ومنقبەلر بر اجتماع اثناسنده منظوم یاخود

منثور اولەرق موسیقی و رقصلە مترافق وغیر مترافق اولەرق اوقونورسە ، حتی بعضاً دینی برتراژەدی حالندە اویناňیرسە سحریاً دینی برتأثیر اجرا ایدر یاخود بویوك برثواب قازانیلمش اولور . ایکنجی رولی اعتقادیدر . بو رولدە قیمت منقبەنك موضوعندە ومعناسندەدر . منقبەنك نقل ایتدیکی وقعە هر هانکی بر تشکیلاتك یاخود مؤسسەنك نەصورتلە تکون ایتدیکنی ایضاح ایتمك ایستر . منقبەلرك برنجی رولنی ، ددەقورقورد کتابنك اون ایکی اوغوزنامەسندە کورویورز . اوزانی ، بونلری یکرمی درت بوی بکی شولەندە حاضر ایکن ، خانلر خاننە خطاباً انشاد ایدر ، عینی زماندە قوبوزینی‌دە چالار. مسلمانلردە مولد شریف تلاوتی ناصیل آیینی ماهیتی حائزسە بو اوغوزنامەلردە اسکی اوغوز تورکلری ایچون اویلە ایدی .

منقبەلرك ایضاحکار رولنە کلنجە، بونی بالخاصە ایلخانلق دیننده حاکم اولان (ایل)ك حاکمیتنك ایضاحندە کوریيورز . ایلخانلقدە ، بر ایل آق کمیك طانیلیور ، دیکرلری قارە کمیك اعتبار اولونەرق بو ایلك تابعیتی آلتنە کیرییورلر . حاکم اولان (ایل) ك آق کمیکلکنی ایضاح ایدن ایشتە بومنقبەلردر . یوقاریدە دوقوز اوغوزلری ، اوغوزلرك وکوك تورکلرك نەصورتلە الاهی و قدسی برماهیتی حائز بر قدرتدن اورەدکلرینە اعتقاد اولوندیغنی کوردك . حاکم اولان ایل ، ولایت عامەیی حائز اولمق ایچون مقدس اولمق لازم کلیر . مقدس اولمق ایچوندە یا بر توتەمك ، یا بر الاهك سلالەسندن کلمەسی شرطدر . الاه قادینلرە یا برنور ستونی ، یاخود بر حیوان و بعضاً‌دە برانسان‌صورتندە تجلی ایدر . بونلردن بریسندن کبە قالان برقادین ، الاهزادەلر دوغورور . بونلردن تورەیەن بر ایل ، حاکمیتی ولایت عامەیی حائز عد اولونورلر .

بوغوخان واوغوز خان منقبەلرندە نورستوننك، توتەملرك، سماوی قیزلرك موجودیتی کوستریيورکە بوتون تورك منقبەلری ایلخانلق دیننك جرثومەلرینی حائزدر. هر بودونك، هر (ایل) ك کندینی مقدس طانیمەسی و دیکر زمرەلرە مرجح کورمەسی طبیعیدر . ذاتاً ، بودون و ایل ودرەلرندەدە، ازدواج، جمعیتك داخلندەدر . بر فرد کندیسنە یالکز کندی بودوننك یاخود ایلنك قیزلرینی کفو کورە بیلیر . بوتون بو واقعەلر ، جمعیتك الاهی بر منشأدن کلمەسی اعتقادیلە ایضاح اولونەبیلیر .

آلان غوا — آلان غوا آدلی بر ملکەنك چادیرینە کوکدن یشیل کوزلو بر الاە اینر. آلان‌غوا بوندن کبەقالیر. قایی‌سلالەسی بونك‌ایکی اوغلندن تورەر (شجرۀ‌تورکیە) .

قرق قیز — صاغین خان آدلی بر قازاق حکمدارینك قیزی بر صباح ایرکن قرق جاریه‌سیله برابر کزمکه چیقارلر . هنوز کونش دوغمامشدی . بر ایرماغك کنارینه کلیرلر . ایرماغك اوزرینه سمانك نور ستونی ایندیکی ایچون ، صولری کوموش کبی پارلاقدی . قیزلر صوینك کوزللکنه مفتون اوله‌رق پارماقلرینی ایرماغه دالدیررلر . بو تماس نتیجه‌سنده هپسی کبه قالیر . حکمدار ، بونلرك هپسنی بر طاغه نفی ایدر اوراده بونلرك ذریتی چوغاله‌رق قیرغیز قومنی وجوده کتیریرلر .

هیا پرنسسی — بواعتقاد چینلیلرده‌ده واردر . هیا سلاله‌سنك ایلك والده‌سی‌اولان پرنسس برکیجه دولاشیرکن بر ییلدیزك شعاعندن حامله قالمشدر . (ده‌کینیی ، جلد ۱ ، قسم ۱ ، صحیفه ۸)

عنعنه‌یه کوره ژاپون سلاله‌سی کونش قیزیله بر قوشدن ، تیبتلیلر بر پرنسسله بر مایموندن ، قیرغیزلردن برقبیله بر پرنسسله بر قیزیل کوپکدن وجوده کلمشلردر .

اسکی تورکلر بومنقبه‌لری ایضاح ایچون ، سنه‌ده بر کره ، طبیعی شهوتك غلیانیله وجوده کلن برعشق کیجه‌سنه ایناتیرلردی . بوعشق کیجه‌سنده ، قادین هرنه‌یه دوقونسه کبه قالیردی . چونکه ، بو کیجه نور ستونی ـ که بوکا آلتون ایشیق‌ده دیبه بیلیرز ـ هر شیده متجلی بولونوردی . آلتون ایشیق بعضاً کوزه‌ل برارکك صورتنده بو قادینك حریمنه کلیردی . (آلان‌غوا) بعضاً بربیلدیزك شعاعی یاخود برایرماغك صویی واسطه‌سیله تماس ایتدیکی برآغاجی یاخود برقیزی کبه بیراقیردی .

بوعشق کیجه‌سی ، هر (ایل) ك کندیسنه الاهی بر قدسیت ، سماوی بر اصابت ویرمه‌سنه خادم اولویوردی . آلتون ایشیقدن دوغان انسانلر آق کمیك اولورلردی ، دیکر بودونلر ایسه قاره کمیك قالیرلردی .

عشق کیجه‌سنده الاهلر ، الاهه‌لر و انسانلر آره‌سنده معاشقه‌لر جریان ایتمه‌سندن برطاقم اسطوره‌لر دوغمشدرکه برقاچنی آشاغیده ذکر ایده‌جکز :

عشق اسطوره‌لری

۱ — کونش خانم

یاقوتلره کوره اولو قویون ، آی قویونك قیزی کونش خانمه عاشق اولمش . اولو

قویون ، آلتایلیلرده (اوغان)، اوغوزلرده (کوك‌خان) در . آی قویون، آلتایلیلرده
«(بای‌اولکن) ، کوك تورکلرده (کوك تاکری) در . اولو قویون ، باباسی (سه‌چه‌ن)،
دیرکه « آی قویونك سماسنه چیق. بکا ، اونك قیزی کونش خانمی ایسته : نه‌قدر چوق
آغیرلق ایسترسه هیچ اسیرکه‌مه ، قبول ایت .

سه‌چه‌ن ، همان سمایه چیقدی ، آی قویونك اوتاغنه کیتدی . « اوغلم قیزیکزی
سومش . اونی اوغلمه ویررمیسکز ؟ » دیدی . آی قویون ، « پکی ویریرم » فقط ،
ایکی نشان ایسترم . بری دالغا : کول انجیسی ، بری سراب : چول انجیسی .

سه‌چه‌ن بوخبری اوغلنه کتیردی. اولو قویون ایسته‌نیلن ایکی‌نشانك تدارکنی قولای
کوردی. یر اوستنده ویر آلتنده نه‌قدر جینلر، پریلر، روحلر وارسه هپسنی دعوت ایتدی.
جمله‌سی کلدیلر. اولو قویون دیدی: « ای قهرمانلر! ایچکزده بنم ایسته‌دیکم ایکی ارمغانی
بکا کتیرمکی کیم اوزرینه آله‌جق ؟ بو ایکی ارمغانی بولمق، کتیرمك غایت قولایدر . »
بری دالغا : کول انجیسی ، بری سراب : چول انجیسی . جماعتدن بو تکلیفی
قبول ایده‌جك هیچ بر قهرمان چیقمادی . اولو قویون تکلیفنی تکرار ایتدی . ینه
جواب ویرن اولمادی . اوچنجی تکلیفنده برقورد ایله برقارغا میدانه کلدیلر . بو ایکی
ارمغانی کتیرمه‌یی اوزرلرینه آلیورلردی . فقط ، قورد دالغایی طوته بیلمك ایچون
اوزون باجاقلر ایستیوردی . قارغه ایسه سرابی کوره‌بیلمك ایچون کسکین کوزلر طلب
ایدییوردی. اولو قویون ایستدکلری شیلری اونلره ویردی. هایدی قهرمانلرم ! کیدك،
بکا دالغا ایله سرابی کتیرك دیدی .

بوایکی قهرمان یوله دوشدیلر . آرادیلر ، طارادیلر ، چالیشدیلر ، اوغراشدیلر .
نه‌قورد دالغایی طوته‌بیلدی ، نه‌ده قارغا سرابی اله‌کچیره‌بیلدی . عصرلر کچدی. برتورلو
ایکی‌ارمغان کلمدی. اولو قویون ، ایسته‌نیلن نشانلری ویره‌مدی وکونش خانمی آله‌مادی .

٢ — چولبو خانم

یاقوتلرجه زهره‌نك آدی چولبو خانمدر . بوکنج قیز اولکر ییلدیزینی سوییور ،
اولکرده چولبو خانم ایچون یانوب طوتوشیور . نه‌زمانکه چولبو ایله اولکر برحذاده
یرلشیرلر . قلبلری آتمغه ، کوکوسلری قابارمغه ، نفسلری کورلشمکه باشلار . بونفسلر

برر دالغا اولور. دوحال قاصیرغا چیقار ، اورتالغی بری برینه قاتار . بوندن دولاییدرکه یاقوت تورکلری ، زهره ایله اولکر برحذایه کلدیکی زمان اورکرلر .

٣ — اوکسوز قیز

برقیش کونی ، اوکسوز برقیز صو آلمغه کیدییوردی . وجودی یاری چیپلاقدی . عریان آیاقلری قاردن شیشمشدی . قارنی آجدی ، قولاقلری صوغوقدن دوکمشدی . کوزلری یاشلی ایدی . الندە دمیر برباقراج واردی . چشمەیه کیدییوردی . بردن بره بر قاصیرغا قوپدی . آی ، یوقاردەکی کوشکندن بوزواللی قیزه باقیوردی . دیدی‌که « مطلقا اوکی آناسی بوقیزه ظلم ایدییور » قیزه آجیدی . قیز اوصرەدە برچالینك ایچندە یورویوردی . آی چالی‌یه امر ایتدی ، قیزی آل ، کل ! دیدی . دوحال چالی ، برآت اولدی برباندن کوك آچالدی ، برباندن چالی یوکسەلدی. قیز باقراجیله برابر کوکه کلدی.

شیمدی ، آیك حالدن حاله کچمەسی هپ اوکسوز قیزك کچیردیکی سرانجاملره تابعدر. ایلك کیجه آی کوموش بربای کیبدر. قیز بویودکجه آی‌ده بویور . فقط بعضاً قیز اوتاغه کیرر ، خالی دوقومغه باشلار . اوزمان آی سـوکیلیسنی کورەمدیکندن حسرتله یوزی هلاله دونر . بعضاً قیزك کیفی جوشەرق باقراجیله برابر کوله قوشار . اوزمان آیك یوزی بدرلەنیر .

بوندن باشقه کوکدە برباض آیی واردرکه اوکسوز قیزی سـودیکی ایچون ، آیی طوتوب بوغمق ایستر . فقط اوکا کوجی یتمز. یکرمی بش کون آی غالبدر. یالکمز اوچ کون آیی غلبه چالار . ایشته بوزماندەدرکه آی کورونمز .

بشنجی مبحث

تورك دیننه دائر متفرق معلومات

١ — ایچ و دیش

اسکی تورکلردە بوتون موجودلرك روحلری اولدیغنی کوزدك . بوحال کوسـتررکه

تورکك نظرنده هرشی (قدسی) ایدی . قدسی اولان شیلر (مقدس) و (غیرمقدس) دییه ایکی‌یه آیریلیر . تورکلر مقدسه (آق) وغیر مقدسه (قاره) نام‌لرینی ویریرلردی. قدسینك ضدی ایسه (لاقدسی profane)در . تورکه کوره هیچ برشی لاقدسی دکلدر، بوندن دولاییدرکه تورکجه‌ده (لاقدسی) کلمه‌سنك مقابلی یوقدر . قدسی (مقدس) و (غیر مقدس) دییه ایکی جنسه آیریلدقدن صوکره، مقدس جنسنك‌ده برچوق نوعلری واردر . مثلا تسین دیننده‌کی دورت رنك ، دورت نوع مقدسلکی کوستریر . قیزیللك مقدسلکی باشقه ، کوکلك کی باشقه‌در . ایل دیننده‌کی اونغونلرده آیری مقدس نوعلری کوستریر . بونوعلردن هربریسی آیری برعالم اولدیغی ایچون دیکرلری ایچون قاپالی کبی ایدی . بناءً علیه هربریسی کندیسنی (ایچ) عد ایده‌رك، دیکر نوعه دیش نامنی ویریر. مثلا دده‌قورقوت کتابنده (اوچ اوقلر) کندیلرینه (ایچ اوغوز) ، بودونلره (دیش اوغوز) دییورلر . بو اسملر اوچ اوقلره کوره‌در . بودونلره صوروله اونلرده کندیلرینی (ایچ‌ایل) ، اوچ اوقلری (دیش‌ایل) عد ایدرلردی . اسکی تورك زمره‌لری شیمدیکی طریقتلر کبی‌در . شیمدی هرطریقت دیکرینه قاپالیدر . حالبوکه هپسی‌ده اهل طریقت نظرنده مقدسدر . ایشته بوتحلیل کوستریبورکه اسکی تورکلرده (لاقدسی) مفهومی اولامقله برابر ، اونك رولنی ایفا ایدن برکلمه واردرکه اوده (دیش) کلمه‌سیدر. فی‌الحقیقه (دیش‌ایل)صورت مطلقه‌ده لاقدسی دکلدر، فقط برنوع مقدسلکه نظراً لامقدسدر.

٢ اسکی تورکلرده کائنات تلقیسی

اسکی تورکلرده (کائنات) اوچ عالمی محتویدر : (١) اورته دنیا ، (٢) یوقاریکی سما (٣) آشاغیکی سما

اورته دنیا — بدایتده ، (بودون) دورنده یالکز اورته دنیا تلقیسی واردی . برصولر، یریوزنده‌ایدیلر. بونلرك باباسی اولان (اوغانا)، ارضك کوبکنده‌اوطوروردی، بونك اوغوزلرده مرادفی اولان (کوك خان)دن مراد (کرهٔ هوائیه) ایدی ، اصل سما دکلدی . اورته‌یه منسوب روحلر بدایتده دورت تصنیفده‌کی مقدس نوعلره آیریلشدی. بالآخره بونلرده (آق) و (قاره) جنسلرینه آیریلدیلر . اوزمان آق اولانلر (یوقاری‌ده

کوك)ی، قاره اولانلرده (آشاغیکی کوك)ك حکمنه تابع اولدیلر. انسانلرحال حیاتلرنده اورته دنیاده یاشارلر . اورته دنیانك اسکی تورکجه‌ده اسمی (ژون = اجون) در . اورته‌دنیانك منطقه‌لری‌ابتدا دورت ایکن، صوکرا سکز ، داهاصوکرا اون‌یدی‌اولدی.

یوقاریکی سما — ایل دینی ، یوقاریکی سمایی ابتدا (اوچ قات اوله‌رق تصورایتدی. اوغوزك صاغ قولی اوچ اوقدن مرکب اولدیغی ایچون ، یوقاریکی سمانك‌ده اوچ قات اولمسی طبیعی ایدی . اوحالده اوغوزلرك (یدی‌تاکری) سی‌دورکه (یدی‌قودای) نامیله آلتای تورکلرینك اوچنجی قات کوکنده قالمشدر . صوکرادن ، یوقاریکی سما، دوقوز ، داها صوکرا اون یدی قات اوله‌رق تصور ایدلدی .

آشاغیکی سما — آشاغیکی سما ، ایلخانلق دینی تشکل‌ایتدکدن صوکرا تصورایدیلدی. آلتای تورکلرنده بونك قاتلری‌یدی یاخود دوقوزدر. آشاغیکی سمانك‌ده کندینه‌مخصوص کونشی واردر . فقط بونك رنکی قاره اولوب سیاه نورلر نشر ایدر .

آتشك اوچ نوعی — یاقوتلرده آتشك اوچ نوعی اولمه‌سی، بواوچ عالمه‌نسبتله‌در.

٣ — دین اصطلاحلری

اسکی تورکلر ، ایل دورنده دینه (قوم) نامنی ویریرلردی . (دیوان لغات) دین کتابنه‌ده (نوم) دیرلردی . (جهانکشا) ، ایل دیننك روحانی رئیسلرینه (قویون) ، کاهنلرینه (قام) ناملرینی ویریرلردی.

٤ — عبادتلر

شامانیزم دورنده دورت موسمه مخصوص قوربان آیینلریله سنه‌نك اورته‌سنده‌کی بیوك قوربان آیینی واردی . ایل دورنده، اوغوزلرده (شولن) آدلی ضیافت‌واردی. اوغوزك یکرمی دورت‌بویی بوضیافتده‌حاضر بولونوردی. هرایل کندی سوکوکندن ییه‌بیلیردی. شوله‌نده ، اوزان قوبوز چاله‌رق اوغوزنامه‌یی اوقوردی . ایلخانلق دورنده دمیر آیینی واردی . بونلر بیوك عبادتلر اولوب ایریجه‌ده هرالاه ایچون قوربانلر کسیلیوردی .